

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЛЮДСЬКІ ПРАВА

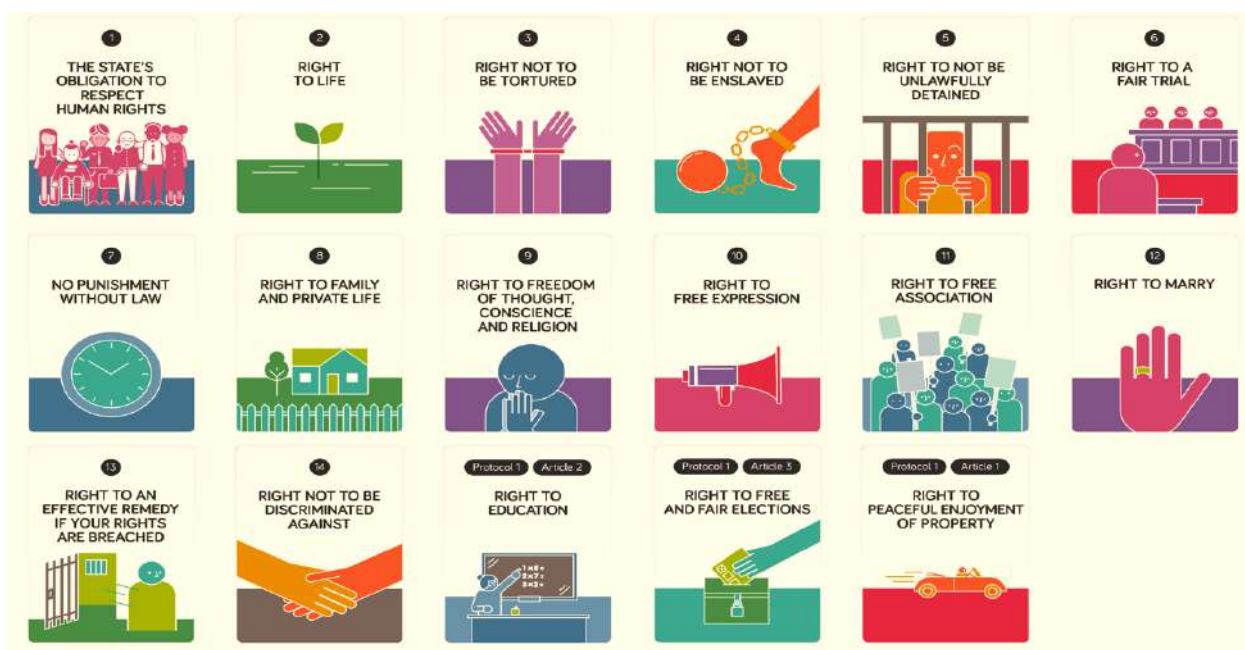

Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ЛЮДСЬКІ ПРАВА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За загальною редакцією О.П. Рудницької та Ю.І. Магась-Демидас

Житомир
2023

УДК 340

ББК 67я7

В 29

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 2 від 27 січня 2023 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельничук О.Ф., доктор юридичних наук, професор завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Бондарчук Н.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Поліського національного університету

Купрійчук В.М., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка

Людські права: навчальний посібник. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. – 231 с.

Укладачі: кандидат юридичних наук Рудницька О.П., кандидат історичних наук Магась-Демидас Ю.І.

Навчальний посібник підготовлений викладачами кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка. Видання буде корисним для здобувачів вищої освіти як спеціальності 081 Право, так і неюридичних спеціальностей, учнів середніх шкіл та всіх, хто цікавиться питанням прав людини.

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ.....	9
1.1. Поняття та сутність прав і свобод людини	9
1.2. Ознаки та принципи прав людини	13
1.3. Концепції походження прав людини	14
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ ПРАВ	25
2.1. Основні етапи генези людських прав: світовий досвід.....	25
2.1.1. Вплив світових релігій та поглядів античних науковців на розуміння прав людини.....	25
2.1.2. Внесок середньовічних мислителів у становлення системи захисту прав і свобод особи.....	28
2.1.3. Ідеї людських прав в епоху гуманізму (Ренесанс): Н. Макіавеллі, Т. Гоббс. Ліберальна та колективістська концепції прав людини. Ісламська концепція прав людини	29
2.1.4. Закріплення поняття прав людини у нормативних документах кін. XVII- XVIII ст.....	30
2.1.5. Розвиток прав людини у XX столітті.....	33
2.2 Українські ідеї про права і свободи людини та їх закріплення в правових та інших документах.....	34
РОЗДІЛ 3. ТИПОЛОГІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	47
3.1. Класифікація прав людини та її критерії.....	47
3.2. Фундаментальні (основні) та додаткові права. «Позитивні» та «негативні» права.....	52
3.3. Права людини 1 та 2-го поколінь як якісно новий етап у розвитку людських прав і свобод	54
3.4. Сутність та особливості 3 та 4 поколінь прав людини	58
РОЗДІЛ 4. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ.....	65
4.1. Поняття обмежень прав людини. Класифікація меж (обмежень) прав людини	65
4.2. Підстави обмежень прав і свобод особи за нормами міжнародного права	72
4.3. Підстави обмежень прав і свобод особи національним законодавством. Конституційні підстави обмежень прав і свобод в Україні.....	75

4.4. Права і свободи людини і громадянина в умовах надзвичайного стану	77
РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	82
5.1. Міжнародні стандарти прав людини	82
5.2. Поняття міжнародних механізмів захисту прав людини та їх види	86
5.3. Система ООН та Статут ООН у контексті захисту прав людини.....	100
5.4. Характеристика окремих органів із міжнародного захисту прав людини	109
РОЗДІЛ 6. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	122
6.1. Поняття та рівні європейської регіональної системи захисту прав людини	122
6.2. Європейські документи із захисту прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).....	122
6.3. Рівень Ради Європи у структурі європейської регіональної системи захисту прав людини	127
6.4. Рівень Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)	135
6.5. Рівень Європейського Союзу (ЄС): характерні риси та інституції	137
6.6. Європейський суд з прав людини	143
РОЗДІЛ 7. РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	150
7.1. Американська система захисту прав людини. Інституційний механізм та документи	150
7.2. Африканська система захисту прав людини.....	156
7.3. Арабська система захисту прав людини.....	162
7.3.1. Захист людських прав у рамках Ліги арабських держав	162
7.3.2. Організація ісламського співробітництва та її роль у захисті прав людини	164
7.4. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії	167
РОЗДІЛ 8. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ОСОБИ В УКРАЇНІ.....	171
8.1. Конституційно-правовий статусу людини і громадянина: поняття, принципи та класифікація в національному законодавстві.....	171
8.2. Громадянство України як елемент правового статусу.....	174
8.3. Правовий статус іноземців і осіб без громадянства. Правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Правовий статус закордонних українців та іммігрантів в Україні. Право притулку.....	186
РОЗДІЛ 9. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	200
9.1. Поняття та система інституційного механізму захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні	200

9.2. Судовий захист прав і свобод в Україні	202
9.3. Конституційний Суд України у механізмі захисту прав людини.....	204
9.4. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	208
Порядок звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.	209
9.5. Правоохоронні органи в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.....	211
9.6. Позасудовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АКПЛН – Африканська комісія з прав людини і народів
АС – Африканський союз
АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії
АСПЛН – Африканський суд з прав людини і народів
Верховний комісар – Верховний комісар у справах національних меншин
ВРУ – Верховна Рада України
ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ДМС – Державна міграційна служба
ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій
ЕКОСОП – Економічна та Соціальна Рада Організації Об'єднаних Націй
ЄІДПЛ – Європейський інструмент сприяння демократії та правам людини
ЄКПЛ – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗДПЛ – Загальна декларація прав людини 1948 р.
Заключний акт 1975 р. – Заключний акт Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.
КМУ – Кабінет Міністрів України
ЛАД – Ліга арабських держав
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МКПЛ – Міжамериканська комісія з прав людини
МКПЛА – Міжурядова комісія з прав людини в АСЕАН
МПГПП – Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права
НАБУ – Національне антикорупційне бюро
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОАД – Організація американських держав
ОАЄ – Організація Африканської Єдності
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОІК – Організація «Ісламська конференція»
ОІС – Організація Ісламського співробітництва
ПАР – Південно-Африканська Республіка
ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи
РЄ – Рада Європи
РМБ – Рада миру і безпеки Африканського союзу
СНД – Співдружність Незалежних Держав
США – Сполучені штати Америки
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Становлення нашої держави як соціальної та правової прямо пов'язане із правовою політикою та удосконаленням національної нормативно-правової бази. Метою української правової політики є процес демократичної трансформації суспільних відносин загалом та формування і функціонування ефективної правової системи суспільства зокрема. Розвиток сучасного суспільства вимагає від кожної держави та світової спільноти створення ефективного механізму захисту прав та свобод людини. Особливо гостро це питання постало у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, порушення нею міжнародних стандартів прав людини тощо. Сьогодні пильна увага світового співтовариства сконцентрована на проблемі забезпечення міжнародного правопорядку, прав і свобод людини.

Сьогодні перед Україною ставиться широке коло завдань, одним із яких є приведення української системи правового захисту людини у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів правового статусу особи.

Знання та розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини є необхідною умовою набуття професійних компетентностей фахівця-правника, які визначені стандартом вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України.

Саме з цією метою навчальним планом ОП Право Житомирського державного університету імені Івана Франка передбачено викладання такої освітньої компоненти як «Людські права». Метою виачення даної компоненти є комплексне дослідження основних напрямків, завдань та функцій як міжнародної, так і національної правової політики та законодавства у сфері забезпечення прав людини

Навчальний посібник рекомендований для здобувачів вищої освіти галузі знань 08 Право спеціальності 08 Право, закладів передвищої фахової та вищої освіти, може бути корисний для учнів загальноосвітніх закладів освіти.

РОЗДІЛ 1. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

1.1. Поняття та сутність прав і свобод людини

*Рівні права – усім,
Особливі привілеї – нікому.
Томас Джефферсон*

Сучасні глобалізаційні процеси, зокрема й правові, здійснюють істотний вплив на сферу регулювання прав людини як на світовому рівні, так і на рівні регіональних правових систем. Такі процеси є нерівномірними, оскільки їх особливість зумовлена цивілізаційними особливостями відповідних правових сімей, традиціями та звичаями таких суб'єктів. Окремі держави заперечують або перешкоджають процесам становлення соціокультурної системи цінностей, яка загально визнана на міжнародному рівні як стандарти прав людини.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Права людини є комплексом природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві.

На думку С. Добрянського, права людини за їх онтологічною природою:

а) виступають соціально-збалансованими можливостями (як результат «зрівноваження» інтересів людини та суспільства);

б) визначаються, як можливості соціальні, певними кількісними й якісними показниками (параметрами) чи, іншими словами, змістом та обсягом.

Зміст і обсяг прав людини, як зовнішнє вираження внутрішньосистемних характеристик цього феномена, є, своєю чергою, похідними від таких явищ, як характер та рівень розвитку суспільства.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Право виступає мірою свободи і зміст його в тому, щоб узгодити свободу окремої людини зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись

принципу рівності. Право виступає як засобом забезпечення свободи, так і істотним засобом обмеження неузгоджених з суспільними потребами і уявленнями людей про добро і справедливість рівня свободи й обсягу влади. Встановлювані

заборони й обмеження повинні бути доцільними з погляду гарантій свободи, а отже, і справедливими.

Права людини є одним із найуживаніших понять у сучасній правовій доктрині, навколо останнього відбуваються постійні дискусії серед учених, правників, політиків.

Основні права людини – гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей.

Яка різниця між правами і свободами людини?

За своєю юридичною природою і системою гарантій права і свободи ідентичні. Вони окреслюють забезпечувані державою соціальні можливості людини в різноманітних сферах, але термін «свобода» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи конкретного його результату: «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (ст. 35 Конституції України); «кожному гарантується право на свободу думки і слова» (ст. 34 Конституції України).

У той час як термін «право» визначає конкретні дії людини (наприклад, право брати участь в управлінні справами держави, право обирати і бути обраним).

Проте розмежування між правами і свободами провести важко, оскільки найчастіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також іменують «свободами». Розходження в термінології є скоріше традиційним, що склалося ще в XVIII-XIX ст.

Права також необхідно відмежовувати від поняття «законний інтерес».

Згідно з офіційним тлумаченням Конституційного Суду України поняття «законний інтерес» є тотожний поняттю «охоронюваний законом інтерес» і означає «прагнення до користування конкретним матеріальним та нематеріальним благом, який зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової

охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально правовим засадам» (інтерес в охороні здоров'я, у фізичному і духовному розвитку, навчанні).

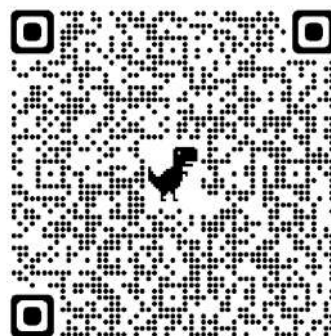
Права людини постійно змінюються і розвиваються

Колись проблема **рабства** викликала дискусії, а сьогодні терпимість у цьому питанні більше не вважається прийнятною – право на свободу від рабства тепер універсально визнано як основне право людини. **Жіноче обрізання**, хоча і отримує захист у деяких культурах, широко засуджено як порушення прав людини.

Можна стверджувати, що такою проблемою була і є **смертна кара**. Так, в країнах європейської спільноти, де члени Ради Європи зобов'язалися рухатися до її скасування, на сьогодні відбулося повне скасування de facto і de jure смертної кари в державах-учасниках Ради Європи (Al-Saadoon і Mufdhi проти Сполученого Королівства, § 116).

Стаття 2 § 1 Конвенції:

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання».

За даними організації **Amnesty International**, більше двох третин країн світу скасували такий вид покарання, як смертна кара за кримінальним законом або у правничій практиці. Так, станом на 2022 рік 109 країн скасування смертної кари закріпили юридично, 25 держав скасували її на практиці. Наприклад, нещодавно відмовилися від такого виду покарання такі країни як Казахстан, Монголія, Малайзія, Гватемала і Гвінея, а 40 держав використовують смертну кару тільки за вчинення особливо тяжких злочинів.

Більше ніж 50 держав застосовують такий вид покарання як смертна кара: країни Азії – Іран, Ірак, Йорданія, Китай, Кувейт, Лівія, Японія; Європи – Білорусь; країни Америки – США.

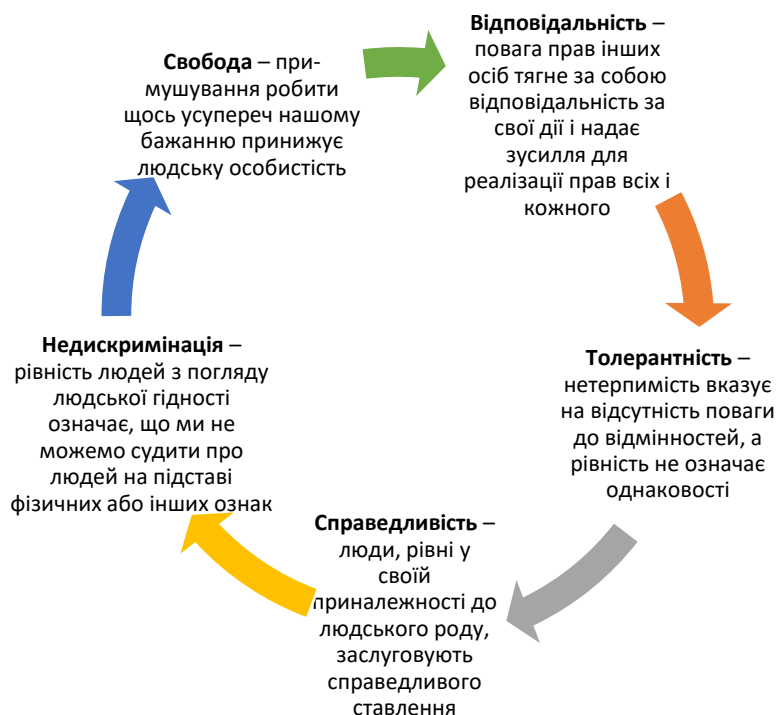
Сучасний розвиток суспільства впливає на саме розуміння прав людини, а тому безперечно багато з вказаних проблем також знайдуть своє рішення. Збройна агресія російської федерації проти України, масове порушення прав людини нагадало світовій спільноті про важливість двох основних цінностей: **рівність та людську гідність**. Будь-яка дія по відношенню до будь-якої людини, що принижує її людську гідність, суперечить духу прав людини.

Як для вас нестерпний будь-який біль, так і для інших. Знаючи цей принцип рівності, ставтеся до інших з повагою і співчуттям.

Суман Суттам

Крім основних цінностей є й інші, без яких не може існувати сучасне суспільство.

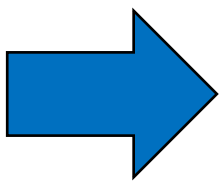

Права людини у світлі їх сучасної інтерпретації характеризуються низкою таких засад:

- а) соціально-природний характер можливостей людини;
- б) формальна рівність та однаковість стартових можливостей, доповнювана принципом фактичної рівності як наслідку впливу домінуючих моральних норм суспільства;
- в) невідчужуваність (невід'ємність) прав людини;
- г) гуманізм як системоутворююча засада прав людини, що випливає із гідності людини – її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти.

1.2. Ознаки та принципи прав людини

Сутнісні ознаки прав людини:

Права людини		її певні можливості та вимоги
		її природне надбання
		це форма існування моралі
		специфічна форма соціальної справедливості
		певним чином внормована свобода

Принципи прав людини відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 року:

→ **Права людини невідчужувані.** Невідчужуваність прав людини – це їх невід’ємність від неї. Така внутрішня властивість прав полягає в тому, що можливості людини, які в них відображаються, є неодмінною, закономірною приналежністю кожного індивіда. Цей принцип означає, що людина не може бути позбавлена таких можливостей чи добровільно відмовитися від них, оскільки вони мають відношення до самого факту її існування. Без них вона не зможе сформулювати, розвинути, проявити себе саме як особистість. За певних обставин дію деяких з них може бути призупинено або обмежено. Наприклад, якщо особа визнана винною у скоєнні злочину її можуть позбавити волі; або під час масових заворушень уряд, в інтересах національної безпеки та громадського порядку, може ввести комендантську годину, що обмежує свободу пересування, зокрема, забороняється перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у визначені години.

→ **Права людини неподільні, взаємозалежні і взаємопов’язані.** Різні права людини за своєю суттю пов’язані між собою, а тому вони не можуть розглядатися окремо. Так, здійснення одного права залежить від здійснення багатьох інших прав, немає права, яке було б важливіше за інші.

→ **Права людини універсальні.** Даний принцип визначає, що права стосуються всіх людей, вони не обмежуються часом, простором. Кожен має право користуватися правами людини без будь яких умов, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, сексуальної орієнтації, майнового, станового або іншого становища тощо.

ВАЖЛИВО!!! Універсальність прав людини жодним чином не впливає та не загрожує різноманіттю індивідуальностей чи культурних відмінностей. Різноманіття може існувати і в суспільстві, де всі рівні і в рівній мірі заслуговують поваги. Права людини послугують мінімальним стандартом, який стосується всіх індивідів. Окрема держава не може звужувати права, вона тільки може їх розширювати, визначати і застосовувати вищі стандарти. Наприклад, у сфері соціально-економічних прав суспільство зобов’язано діяти рішуче для досягнення прогресу для повної реалізації цих прав, але не існує закріплених стандартів щодо самих кроків (податкова чи соціальна політика) задля сприяння цьому. Кожна країна або суспільство самостійно визначає таку політику, враховуючи власні обставини.

Також треба враховувати, що терористичні організації, авторитарні режими та популісти ставлять під сумнів універсальність прав людини.

1.3. Концепції походження прав людини

У правовій теорії існує два домінуючі підходи до праворозуміння: позитивістська та природно-правова концепції. До сьогодні триває теоретична

суперечка щодо питання про визнання провідною однієї з теорій походження прав людини: природно-правової чи позитивістської. Так, німецький філософ І. Кант пов'язував свою класифікацію прав людини з поділом права на природне та позитивне. Т. Дашо зазначає, що у сучасному публічному праві набув поширення третій підхід, який знаходить виявлення у комбінації природно-правового та позитивістського підходів.

ПРИРОДНО-ПРАВОВА (ЛІБЕРАЛЬНА) КОНЦЕПЦІЯ

В основі даної теорії покладено ідею, що всі норми права ґрунтуються на певних об'єктивних (природних) засадах, що не залежать від волі людини й суспільства, установлень держави. Прихильники цієї школи вважають, що посилення на мораль (справедливість), яка є традиційним втіленням цих об'єктивних засад, становить важливий елемент усього пояснення, що таке право.

Природно-правова (ліберальна) концепція прав людини визнає пріоритет певних сфер індивідуальної свободи щодо охорони колективних або суспільних інтересів, які оформляються у вигляді прав чи захищаються законами. Якщо головною складовою причиною авторитарного або тоталітарного режимів є страх, то основною детермінантою демократичного (ліберального) режиму є основні права людини. Із позицій ліберальної концепції прав людини фундаментальні принципи, зокрема, щодо змісту прав людини мають вищу юридичну силу, ніж звичайне законодавство.

Представники:

Аристотель, Цицерон, Ульпіан, Сократ, Платон, Святий Августин, Фома Аквінський, Г. Гроцій, Гоббс, Томазій, Вольф, Пуфендорф, Дж. Локк, І. Кант, Ж-Ж. Руссо, П. Гольбах, Бентам та ін.

Жан-Жак Руссо

Джон Локк

Іммануїл Кант

Історія концепції:

Історично першою формою розуміння прав людини була ліберальна концепція. Поняття свободи як права повноправних членів громади бути

керованими в їхніх власних інтересах сформулювали ще давньогрецькі та середньовічні мислителі: Арістотель, Августин і Фома Аквінський. Ідеї природного права, які сформувалися в стародавньому світі, стали джерелом сучасного розуміння прав людини, наприклад, у *давньогрецьких філософів* (Сократ, Платон, софісти: Лікофрон, Антифон, Алкідам, стоїки: Сенека (уперше відкрито засудив рабство), Марк Аврелій) і римських юристів імператорської епохи (Павло, Ульпіан). Вони стверджували, що всі люди рівні від народження й мають однаково обумовлені природою природні права. Сама ж держава та її закони – це результат суспільного договору, як пояснював філософ Мікофон. Відстоюючи й захищаючи права, властиві людині від народження, зокрема, її право на приватну власність, Арістотель відзначав, що це право має в основі саму природу людини та ґрунтується на її початковій любові до самої себе.

Пояснюючи виникнення природної школи у *стародавньому Римі* деякі автори вважають, що у зв'язку з широкими торговельними відносинами римських громадян з іноземцями римськими юристами було вироблено так назване «право народів» (*jus gentium*), на відміну від права самого Риму, яке мало назву «цивільне право» (*jus civile*). Це право народів було об'єднанням загальних норм, спільних для законодавства декількох держав. Так, наприклад, оскільки всі держави на той час були рабовласницькими, у праві всіх цих держав були норми, що стосувалися рабства. Тому римські юристи оголосили рабство встановленням права народів. У пам'ятці права Давнього Риму – Інституціях Юстиніана під свободою було окреслено «природну можливість робити те, що до вподоби, якщо цьому не перешкоджає будь-яка сила або будь-яке право».

Значно трансформувалася теорія природного права в середні віки, оскільки вона отримала суттєве релігійне забарвлення. Для середньовічних юристів право є норми, які випливають з Божественного закону, встановлені Богом, на відміну від позитивного права, встановленого людьми. У такому вигляді ця теорія була розроблена Ф. Аквінським, одним із найвидатніших вчених та мислителів людства.

Теорія природного права отримала найбільшого поширення та обґрунтування у період боротьби з абсолютизмом (XVII-XVIII ст.), коли проходила докорінна зміна в політичному житті західноєвропейського суспільства (у першу чергу Голландії, Англії, Франції тощо). Так, у працях видатних мислителів лібералізму й просвітництва І. Бетама, Г. Гроція, Т. Гоббса, Т. Джефферсона, І. Канта, Дж. Локка, Ш.Л. Монтеск'є, Дж.-С. Мілля, Ж.-Ж. Руссо, Пуффендорфа було закладено фундамент сучасного розуміння прав людини (право на життя, право на свободу, право на власність тощо). Саме у цей період у працях великої кількості філософів та юристів (зокрема, Т. Гоббса, Х. Томазія, Х. Вольфа, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта тощо) ця теорія отримала широке розповсюдження. Завдяки їхнім зусиллям склалась школа природного права, що виявила величезний вплив на процес подальшого розвитку як національного (у рамках окремих країн), так і міжнародного права.

Природне право в цей період розглядається як якийсь зразок, якому повинне випливати і яким повинне замінити існуюче, у всіх відносинах недосконале право. Воно представлялося у вигляді кодексу правил, що утворюють якийсь політичний і юридичний ідеал, який може бути виведений апіорі з вимог розуму.

Систематизоване юридичне закріплення природно-правова (ліберальна) концепція прав людини вперше дістала у 1776 р. у Вірджинській декларації. Вказану декларацію було покладено в основу прийнятої у 1787 р. Конституції США. У Декларації незалежності США було визнано, що «всі люди створені вільними, вони наділені Творцем певними невідчужуваними правами».

На початку XIX ст. у розвитку природного права настали кризові явища, які були обумовлені комплексом причин як внутрішнього порядку, закладених у самій школі природного права, так і зовнішнього. Ця школа зіштовхнулася в Німеччині з новою течією в особі історичної школи права; в опозицію до природного права в Англії стала утилітарна школа І. Бентама, що поклала у свою основу не природу людину й суспільства, а користь, вигоду як критерії моральності й рушійну силу всіх вчинків людини. Тісний зв'язок школи природного права з революційними тенденціями XVIII ст. викликала ворожість до неї й гоніння з боку всіляких реакційних сил. Однак найдужчий удар ідеї природного права, на думку дослідників, був нанесений науковим духом XIX ст., його історичною, соціальною й еволюційною точкою зору.

Фундаментальний, невідчужуваний від особи та природно-правовий характер першого покоління прав людини отримав всезагальне визнання. Права людини першого покоління (право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу слова, на людську гідність, на власність, на справедливий суд тощо) закріплені у конституційних документах періоду ліберально-демократичних революцій та практично без змін перейшли у сучасні конституції та міжнародні нормативно-правові акти.

Природно-правова концепція визначально вплинула на сучасну теорію прав людини, яка, і заклала підґрунтя концептуальних підходів до розуміння легітимності державної влади в сучасній правовій державі.

Сильні сторони природно-правової концепції:

- ⇔ право завжди повинно бути справедливим;
- ⇔ відповідно до зазначеного вище, у праві не може міститись будь-яке положення, вимога чи припис, що є вираженням свавілля;
- ⇔ право неправильно зводити до закону, нормативно-юридичного акта, їх сукупності;
- ⇔ право обмежує державне та суспільне втручання у справи та життя особи;
- ⇔ держава зобов'язана додержуватись природного права та, відповідно, забезпечувати відповідність законодавства (позитивного права) природному праву тощо.

Слабкі сторони природно-правової концепції:

⇔ незрозуміле джерело й механізм виникнення природного права (наявність Бога не для усіх очевидна, а для того, щоб сформулювати й визнати наявність навіть мінімальної кількості природних правил рівень інтелектуального розвитку людства повинен бути досить високим);

⇔ природні права сформульовані в максимально абстрактній формі, що надає можливість дуже довільних тлумачень, у тому числі зацікавлених тлумачень, що є правовим, а що ним не є;

⇔ право нічим не забезпечується й не гарантується (якщо не перебувати на позиції окремих шкіл теологічного напрямку природно правової доктрини);

⇔ універсальний характер загальнолюдських цінностей не підтверджується політико-правовою реальністю (наприклад, як співвідносяться право на війну й права людини). Проблема з визнанням фундаментальних природних прав окремими досить цивілізованими народами і націями тощо;

⇔ не зрозуміло, як вирішити колізії, які виникають у контексті реалізації суб'єктами своїх природних прав;

⇔ неясним є перелік природних прав, а також їхній конкретний зміст;

⇔ право, як юридичний інститут, підміняється поняттям «справедливість» й/або «мораль», етичним інститутом;

⇔ вся природно-правова концепція, у контексті юридичної практики, внутрішньо суперечлива. Причому ця суперечливість не діалектичного, а формально-логічного характеру;

⇔ протиставлення права й законодавства може (і веде) до правового нігілізму, до відмови слідувати юридичним нормам тощо.

ТЕОРІЯ ПОЗИТИВІЗМУ

Представники:

Дж. Остін, К. Бергбом, П. Лабанд, А. Есмен,
Г. Шершеневич

Джон Остін

Пауль Лабанд

На відміну від природного права, право в юридичному значенні (об'єктивне і суб'єктивне) постає як позитивне право (лат. *Positivus* -

"позитивний"). **Позитивне право** - це право, виражене в законах та інших джерелах.

Риси позитивного права:

1) значною мірою створюється людьми, суспільними утвореннями – органами державної влади, органами місцевого самоврядування, самими суб'єктами права тощо, є результатом їхньої творчості, цілеспрямованої вольової діяльності.	2) існує у вигляді нормативно-правових актів (законів, постанов), інших джерел, тобто особливою, вираженою зовні реальності (не може бути у вигляді думки, ідеї, як це властиво природному праву). Основою права є факти, насамперед це норми права.
--	--

Ототожнення права з наказами держави. **«Усяке право є команда, наказ», – таке кредо правового позитивізму**, сформульоване одним з його засновників **Джоном Остіном**.

Як тенденція правової думки, правовий позитивізм бере початок ще в *стародавності*. Формами його прояву були: **китайський легізм, вчення софістів**, номіналізм **Вільяма Оккама** (філософ-схоласт, францисканець), концепція абсолютної держави **Томаса Гоббса** тощо.

Однак, як самостійний напрямок філософсько-правової думки він виник у 30-40-х роках XIX століття в зв'язку з теоретичним обґрунтуванням формально-догматичної юриспруденції. Його найближчим попередником був Ієремія Бентам (1748-1832). У розвитку юридичного позитивізму можна виділити три основні етапи: класичний позитивізм **Джона Остіна** (1790-1859), що ототожнював право з наказами суверена, «чиста теорія права» **Ганса Кельзена** (1881-1973), що зв'язує право з правомочністю примушувати й аналітична юриспруденція **Хьюберта (Герберта) Харта** (1907-1993), ключовим поняттям якої є «правило визнання».

Правовий позитивізм тісно зв'язаний з позитивістською філософією, у рамках якої він одержав світоглядно-методологічне обґрунтування. Головні ідеї філософського позитивізму, найбільш інтенсивний розвиток якого приходить на середину XIX - початок XX ст., полягають у тім, що будь-яка наука може бути організована на основі таких же принципів, як математика і фізика, що досягли в той час серйозних успіхів. Це значить, що науки повинні бути організовані на емпіричному «позитивному» знанні, а не на спекулятивних умовиводах.

Позитивізм у праві виник як реакція на метафізичну філософію права XVII-XVIII ст. Його представники прагнули замінити метафізичне вчення про абсолютні чинники права таким його вивченням, що спирається на вивчення позитивного досвідченого матеріалу, «фактів» (безпосередньо «даного»). Такими фактами є насамперед норми права. Тому філософія права, на думку позитивістів, повинна займатися вивченням їхнього логічного змісту і мовного вираження. Право, з погляду позитивізму, позитивно й іншим воно бути не може. Позитивність права означає, що воно є «фактично діюче право».

Позитивні права, що закріплювались у конституціях першої половини ХХ століття (права другого покоління – право на працю, на соціальний захист тощо) та колективні права, закріплені у конституціях другої половини ХХ століття (права третього покоління – право на безпечне для життя та здоров'я довкілля тощо) не мають природно-правового характеру.

На противагу правам першого покоління, які вимагають від держави утримуватися від свавільного втручання у сферу індивідуальної свободи, позитивні права надаються державою та залежать від здійснення її соціально-економічної функції.

Слабкі сторони позитивізму:

СУЧАСНА ПРИРОДНО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ

Відродження природно-правових ідей мало місце *після Другої світової* війни, як реакція на юридичний позитивізм та авторитарні політичні системи. Як правильно зазначає В. В. Лазарев, природно-правові погляди завжди активуються при переході від поліцейської держави до правової держави. Це пов'язано з тим, що природно-правова школа дає можливість обґрунтувати ідеї народовладдя, відкинуті ідеї тоталітаризму та авторитаризму.

При цьому відродження природно-правових поглядів знайшло своє відображення у межах декількох сучасних філософських систем. Саме це дало підстави Л. Мамуту відзначити, що "найбільше поширення у сучасних умовах одержали такі доктрини природного права, як: неотомізм, феноменологія, екзистенціалізм і герменевтика".

Неотомізм – вважається офіційною філософською доктриною католицизму, що відроджує й модернізує вчення Ф. Аквінського, поєднуючи його з близькими за змістом філософськими системами XIX-XX ст. Найбільшого поширення неотомізм набув у Франції, Бельгії, Італії, ФРН, Іспанії, а також у США. Його представники Ж. Дабен, В. Катрайн, Ж. Марітен та ін. стверджували, що першоджерелом усього буття, в тому числі держави й права, є Бог, а всесвіт поєднує в собі два аспекти: духовний і похідний від нього - матеріальний. Як і їхній видатний попередник Фома Аквінський, вони вважали, що держава і право є результатом Божого втручання, первинності духовних засад. Носієм природно-правового буття є природа людини.

Засновником **феноменологічного напрямку** у філософії й теорії права був німецький мислитель Едмунд Гуссерль (1859-1938). Предметом феноменології є опис актів свідомості в їхньому стосунку до об'єктів, а центральним поняттям – «інтенційність», тобто спрямованість свідомості на об'єкт. Але під свідомістю феноменологія розуміє «чисту», трансцендентальну свідомість, абстраговану від людини і від суспільного середовища «Ейдоси», нормативні ідеї переходять у позитивне право, втілюються в свідомість індивідів і визначають поведінку людей. Тобто, позитивне право, яке діє в той чи інший час у державі, є втіленням, реалізацією в суспільстві «ейдосів», що впливають із «природи речей»

Третім напрямком природно-правової теорії права є **екзистенціалізм**, що його сповідували Е. Фехнер, В. Майгофер та ін. Основною категорією екзистенціалізму є екзистенція (від лат. *existentia* - існування) - **внутрішнє буття людини**, те непізнаване, ірраціональне в людському «я», внаслідок чого людина є конкретно неповторною особистістю. Екзистенція заперечує буття суспільства, виявляючи себе щодо нього як небуття, в якому на перший план виступає плинність, часовість, що надає екзистенції специфічного характеру буття, спрямованого в майбутнє. Прибічники цієї філософії досліджували право, протиставляючи емпіричне

буття та екзистенцію людини. Позитивне право як результат досвіду, буття є штучним явищем.

Герменевтичний напрям. А. Кауфман, В. Гассемер та інші автори герменевтичної (від грець. - мистецтво тлумачення) теорії природного права стверджували, що сутність права полягає у справедливості, яка передбачає формальну рівність людей, обмеження свавілля, суспільну безпеку. Для досягнення цього створюються позитивні правові норми відповідно до свого часу й місця. Головним у герменевтичній теорії є розуміння права, що розглядається як процес, під час якого на основі «живої історичної мови відбувається становлення конкретного історичного права». Поза процесом розуміння не може бути об'єктивної правильності права. Конкретне історичне право, за цим ученням, є ланцюгом подій, актів поведінки і ситуацій, яким повинні відповідати абстрактні норми. Тобто, право не є приписами для виконання судовими та адміністративними органами; навпаки, своїми діями вони створюють правові форми.

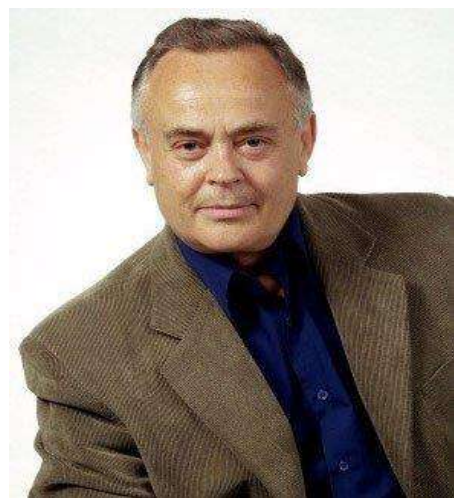
Правова думка в Україні.

У нашій країні ідеї природно-правової школи набули широкого поширення у кінці 80-х років ХХ ст. у силу відомих політичних подій.

Й. Покровський у своїй праці «Основні ідеологічні течії в історії цивільного права. Ідеалізм та позитивізм» (поч. ХХ ст.), відзначає, що «ідея природного права тягнеться безперервно через всю історію розумового розвитку Західної Європи. Часом вона дещо слабшає, коли в силу тих чи інших причин юридична думка звертається здебільшого до вивчення позитивного права; часом вона ж посилюється та опиняється домінуючим тоном всього настрою епохи. Особливу глибину та інтенсивність природно-правові настрої, як відомо отримали у ХVІІ-ХVІІІ ст., – в епоху, якій дається назва епохи природного права».

Й. Покровський

О. Костенко

Український вчений О. Костенко з початку 90-х років ХХ ст. обстоює необхідність відродження природно-правової концепції в сучасних умовах на основі ідеї «соціального натуралізму». Відповідно до цієї ідеї він розвиває доктрину «соціально-натуралістичної юриспруденції», згідно з якою визначає природне право як «закони соціальної природи, які мають відкриватися людьми і втілюватися в форму законодавства». Виходячи з соціально-натуралістичного підходу, критикуються інші природно-правові концепції.

Вплив на право.

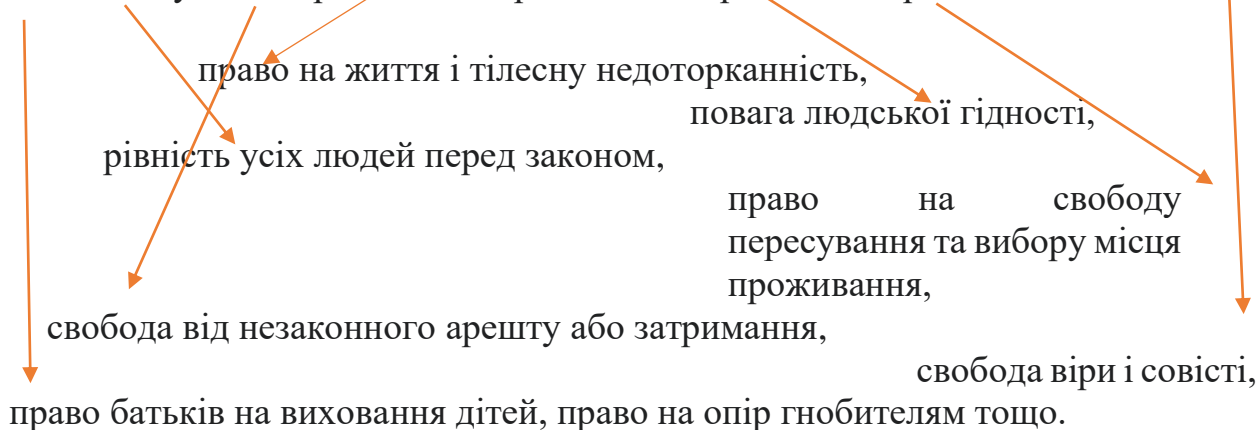
На сьогодні погляди природно-правової школи права знайшли своє відображення у міжнародних актах, скажімо, Загальна декларація прав людини (1948 р.) закріплює основні невідчужувані права і їх рівність для усіх: *право на життя, рівність перед законом, на власність тощо.*

Конституція України (1996 р.) також притримується ідей цієї школи щодо прав і свобод людини і громадянина. Схожі положення закріплені і у Конституціях більшості західних країн.

Природно-історичне обґрунтування людських прав у сучасній світовій політичній думці явно переважає. Поняття прав людини вживається широко і вузько.

У **широкому значенні** права людини охоплюють весь спектр, найширший комплекс прав і свобод особи, їх різноманітні види.

У **вузькому значенні** розуміються тільки ті права, що не надаються, а лише охороняються і гарантуються державою, діють незалежно від їх конституційно-правового закріплення і державних кордонів.

Отже, як у сучасній правовій теорії, так і у юридичній практиці не виокремлюється у чистому вигляді ні природно-правовий, ні позитивістський підхід щодо походження основоположних прав та свобод людини. Наприклад, у практиці конституційного процесу права та свободи мають бути обов'язково зафіксовані у конституційному тексті з метою їх юридичного захисту та гарантій.

Загалом зміст прав (принаймні першого покоління) не може визначатися лише у текстах законів. Так, обмеження щодо здійснення прав, встановлені позитивним законодавством, повинні відповідати критеріям природного права. Вони не можуть бути свавільними, а також мають відповідати критеріям розумності, суспільної необхідності та пропорційності. Для їх

належної гарантії найбільш пристосована діяльність конституційних судів та міжнародних інституцій.

Контрольні запитання:

1. Що таке права людини?
2. Проаналізуйте сутність прав людини?
3. Проведіть розмежування понять «права», «свободи» людини.
4. Поясніть, що розуміють під поняттям «законні інтереси».
5. Як змінювалися права людини з часом?
6. Що означає поняття «універсальність прав людини»? Які концепції прав людини ви знаєте? Що спільного й відмінного між ними?
7. Назвіть представників правничої думки епохи античності.
8. Яких правників періоду нового часу ви знаєте? Охарактеризуйте їхній внесок у розвиток поглядів про права людини.
9. Яких представників української правової науки ви можете назвати? Якою є їхня роль у розвитку правничої думки?

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Видображення природно-правових концепцій в сучасному праві.
2. Видатні юристи України.

Теми для есе:

1. «Найвище право часто є найвищим злом» (Теренцій Публій).
2. «Моя свобода розмахувати руками завершується там, де починається ніс мого ближнього» (Р. Емерсон).
3. «В основі демократії – маленька людина в кабінці з маленьким олівцем, яка ставить маленький хрестик на маленькому листку паперу» (У. Черчилль).

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

2.1. Основні етапи генези людських прав: світовий досвід

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними.

Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

2.1.1. Вплив світових релігій та поглядів античних науковців на розуміння прав людини Античний період.

Ідеї про цінність і недоторканність життя, про рівність людей перед вищими силами містяться ще в прадавніх міфах і віруваннях.

Поняття прав людини ще не було, оскільки сама концепція прав людини почала формуватися вже в

період нового часу, проте статус людини і її захист закріплювався у двох сферах людського життя – в релігії та в філософсько-правовій думці.

Релігії.

Одним з основних принципів **індуїзму** (найстарішої світової релігії, з'явилася приблизно **4500 років тому**) є принцип, згідно з яким людське життя

священне, і з ним (без будь-яких винятків) необхідно поводитися з повагою і любов'ю. Основний постулат індуїзму – *ахімса* – незаподіяння шкоди іншій.

Іудаїзм з'явився приблизно **3300 років** тому. Перша книга Старого Завіту (Буття) говорить про цінності і святості всіх дітей Бога і про їхню відповідальність по відношенню один до одного.

В ученнях **християнства** (що виник **2023 роки** тому) також постійно говориться про необхідність піклуватися про бідних, хворих і голодних.

Взагалі, фундаментальний внесок у поширення уявлень, з яких згодом формувалася концепція прав людини, зробило християнство. Вона інтегрувала уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями, підсиливши їх вплив посиленням на Бога: вимагалось поважати кожну людину як творіння Бога за його образом і подобою. Таке походження людей зумовлювало, згідно з християнським вченням, принципову рівність і свободу кожного у духовному вимірі — перед Богом (проте ще не поміж собою!). Як не дивно, але християнство стало проривом у Європі щодо статусу жінки.

Буддизм (виник близько **2500 років тому**) також заснований на загально визнаних законах людських взаємин - належну повагу всіх людей і терпимість до інших. Сіддхартха Гаутама - засновник цієї релігії - відкидав кастову систему в Індії і проповідував думка про те, що всі люди рівні і гідні поваги незалежно від соціального стану.

Паралельно з буддизмом в Індії в Китаї зароджується **конфуціанство**, яке також підкреслювало особисту і державну моральність і соціальну справедливість. Основа цих постулатів лежить в одному з п'яти чеснот

праведного людини, яку проповідує конфуціанством: *гуманність, справедливість* (поряд із гуманністю, ти гуманний, але караєш справедливо), *ритуал, мудрість, вірність*.

Ще одна світова релігія, яку слід згадати в цьому контексті – **іслам** (заснований близько **1500 років тому**). Пророк Мухаммед проповідував абсолютну рівність між народами і толерантність по відношенню до

різних релігій. Коран говорить про священність людського життя, співчуття і обов'язок бути милосердним по відношенню до тих, хто менш удачливий в житті. Мухаммед, відомий більше як пророк, був ще й державним діячем, і його діяльність відображає нерозривний зв'язок між політикою і релігією. Він проповідував свободу від несправедливості, викликаній соціальними привілеями, кажучи про те, що всі люди рівні перед Аллахом.

Філософсько-правова думка.

Формується **теорія природного права**. В античні часи подібні погляди про цінність людського життя набули широкого поширення у **Стародавній Греції**. Вони стали закономірним наслідком полісної форми демократії і були пов'язані переважно з поняттям **громадянства**, яке передбачало рівність усіх членів полісу в користуванні правами та свободами, насамперед політичними. У працях давньогрецьких **мислителів-софістів** ще у **VI–V ст. до н.е.** були закладені й основи концепції природного права, розвинуті згодом філософами та юристами **Стародавнього Риму**.

Платон був прибічником загальної теорія громадянського суспільства – «ідеальної держави». Він першим зробив дуже важливий висновок про те, що крім державою організованою форми є та інші форми життєдіяльності суспільства.

Аристотель, перш ніж визначити, що таке держава, вважав за необхідне визначити поняття «громадянин», бо держава є не що інше, як сукупність громадян, громадянське суспільство. відбувалося лише усвідомлення ролі ряду соціальних факторів

В Стародавньому Римі концепція природного права лягла в основу римського права, видатним представником якого був філософ і оратор **Марк Тулій Цицерон**. Разом з тим, природне право використовувалося для виправдання рабства. Пояснювалось це тим, що навіть якщо всі люди рівні, суспільство може функціонувати лише завдяки поділу ролей. Загальна рівність вважалася досяжною лише в «іншому світі», але не в цьому.

Аналогічні ідеї виникали і на Сході. Зокрема, китайський мислитель **Мо-Цзи** (V ст. до н. е.) відстоював думку про те, що всі люди рівні перед небом, а держава є результатом їх угоди.

2.1.2. Внесок середньовічних мислителів у становлення системи захисту прав і свобод особи

The Middle Ages

Гравюра XVIII століття

У 1215р. прийнята в Англії Велика хартія вольностей (лат. *Magna Carta*, «Магна карта»).

У ній англійський король Джон гарантував деякі свободи тим, кого тоді називали «вільними людьми». Традиційно вважається *першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини*, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія, зокрема, закріплювала такі важливі принципи, як співрозмірність діяння та покарання за нього, неухильне додержання посадовими особами закону, визнання винним лише за рішенням суду, право вільного в'їзду та виїзду з країни тощо.

Магна Карта лежить в основі багатьох сучасних англійських законів. Вона стала важливим символом боротьби проти гноблення і за основні свободи особистості. Крім того, Магна Карта є раннім прикладом того, як права поступово включалися в законодавство Європейських країн.

Згодом **Петиція про права** (Англія, 1628) конкретизувала положення про неможливість ув'язнення вільного громадянина без законних підстав, проголосила неприпустимість існування таємних судів та позасудових репресій.

2.1.3. Ідеї людських прав в епоху гуманізму (Ренесанс): Н. Макіавеллі, Т. Гоббс. Ліберальна та колективістська концепції прав людини. Ісламська концепція прав людини

Початок епохи нового часу. Період Відродження

Це епоха гуманізму, в центрі наукових теорій – особистість людини. Нікколо Макіавеллі у своїх працях описував роль особистості в розвитку держави. Проповідуючи принцип «мета виправдовує засоби», Макіавеллі розглядав насильство як зло, якого не можна уникнути, що здійснюється для досягнення загального блага і запобігання ще більшого зла. Характеризуючи риси правителя держави, він зазначав, що керівник повинен піклуватися про благо народу навіть із суто прагматичних міркувань: тому що незадоволений, що нехтує свого вождя, народ - це страшніша загроза для будь-якого правителя, ніж найдужчий зовнішній ворог.

Англієць Томас Гоббс став одним із засновників теорії природного права і договірної походження держави. Він вважав, що люди керуються, в першу чергу, приватними мотивами, а держава – це союз індивідуальностей, в якому

людина набуває кращих якостей. Гоббс говорив, що Христос не давав ніяких принципів права. Не потрібно шукати ці початки і в установленому законодавстві, тому що воно тимчасове і набуте, і часто залежить від думок окремих людей. Необхідно шукати ці абсолютні і вічні начала в самій «природі». Людина, з точки зору Гоббса, – середня ланка між природою та суспільством. Без знання людини та її природи неможливо зрозуміти ні процесу створення держави, ні елементів державного життя.

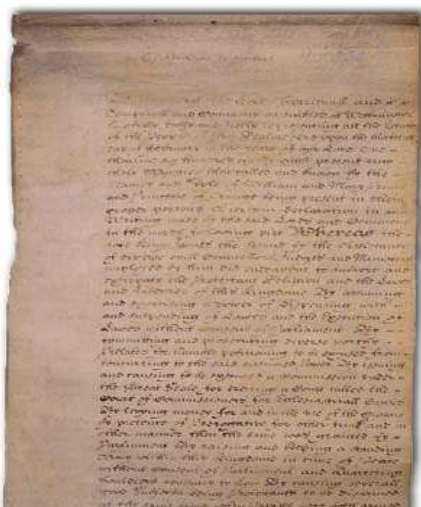

*Леонардо да Вінчі,
«Мона Ліза»*

*Костел і монастир бернардинів
(Львів)*

2.1.4. Закріплення поняття прав людини у нормативних документах кін. XVII- XVIII ст.

*Біль про права,
Англія (1689 р.)*

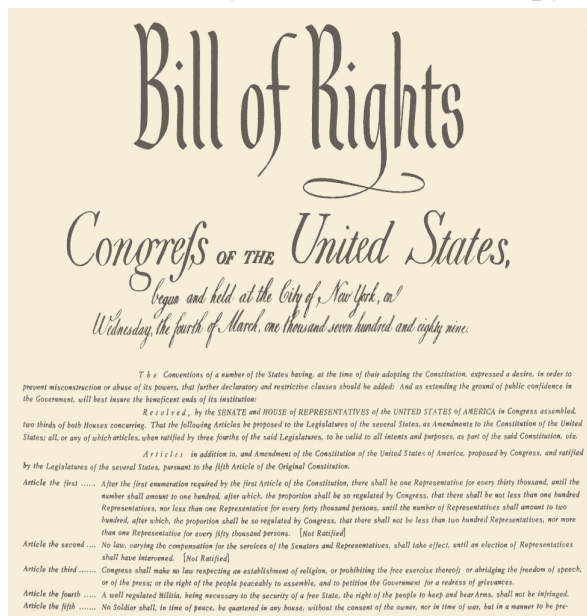
Епоха Просвітництва. Розквіт буржуазного суспільства

У 1689 р. в Англії був прийнятий **Біль про права**, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії. Він гарантував право підданих звертатися з петицією до короля, обмежив розмір судових стягнень і штрафів, проголосив свободу виборів до парламенту, свободу слова та суджень у його стінах.

Паралельно з цим під впливом Просвітництва дедалі більшої сили набирають ідеї свободи, природних прав людини,

суспільного договору, поділу влади. Неоціненним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала Спираючись на природно-правову доктрину **Декларація незалежності США 1776 р.** прав людини, в Декларації проголошено, що *«всі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода, прагнення до щастя»*. В цьому документі та в **Конституції США 1787 р.** було закладено не лише підвалини американського конституціоналізму, а й основи ліберальної концепції прав людини.

Паралельно з цим під впливом Просвітництва дедалі більшої сили набирають ідеї свободи, природних прав людини, суспільного договору, поділу влади. Неоціненним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала **Декларація незалежності США 1776 р.** Спираючись на природно-правову доктрину прав людини, в Декларації проголошено, що *«всі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода, прагнення до щастя»*. В цьому документі та в **Конституції США 1787 р.** було закладено не лише підвалини американського конституціоналізму, а й основи ліберальної концепції прав людини.

Біль про права, США (1789 р.)

Біль про права (англ. *Bill of Rights*) – неофіційна назва перших десяти поправок до Конституції США від 25 вересня 1789 р. Поправки, які закріплюють основні права і свободи громадян, були запропоновані Джеймсом Медісоном на засіданні Конгресу США. Дані поправки вступили в силу 15 грудня **1791 р.**

Вперше на загальнодержавному рівні було визначено правовий статус громадянина США. Норми, які закріплювали основні права та свободи громадян, увійшли у число перших десяти поправок, які склали даний акт. Хоч Біль надав громадянам свободу слова, зборів і вибору релігії, недоторканність особи і житла. Але багато бідняків, негрів, індіанців, а також жінки виборчого права не отримали.

В першій поправці закріплена свобода релігії, слова і друку, право на мирні збори і право звернення до уряду з петиціями про припинення зловживань.

Друга поправка гарантує право громадян носити зброю.

Третя поправка забороняє розміщення військ у будинках без згоди власника в мирний час, та допускає (у порядку, встановленому законом) — під час війни

Згідно з четвертою поправкою заборонено необгрунтовані обшуки і арешти осіб та вилучення майна

П'ята поправка вказує, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи чи власності без законного судового розгляду, ніяка приватна власність не може бути відібрана для суспільного користування без справедливої винагороди; встановлена заборона притягати до відповідальності за одне і те ж діяння двічі та примушувати свідчити проти самого себе.

Шоста поправка закріплює права обвинуваченого на швидкий і публічний суд, ознайомитися із суттю та підставами обвинувачення, на ставку віч-на-віч із свідками, що свідчать проти нього, на примусовий виклик свідків із своєї сторони та на допомогу адвоката

Сьома поправка стосується заборони перегляду справи, інакше як згідно із нормами загального права.

Восьма поправка встановлює заборону призначення надмірно великих застав, штрафів та жорстоких і незвичайних покарань.

Дев'ята поправка: невичерпність перерахованих в Конституції прав.

Десята поправка: повноваження, які не надані за конституцією федеральному уряду та не заборонені для виконання штатам, зберігаються за штатами чи за народом.

Поворотною точкою в історії людства щодо його боротьби за утвердження людських прав стала Велика французька революція, результатом якої стало прийняття Декларації прав людини та громадянина 1789р.

Декларація вперше на законодавчому рівні закріпила принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, стала основою концепції універсальності прав людини. У Декларації були проголошені: свобода слова, свобода совісті, презумпція невинуватості, недоторканність особи та її майна. Крім того, у ній встановлювався обов'язок держави забезпечувати та гарантувати права і свободи людини. Уперше в світовій практиці в Декларації прав людини та громадянина 1789р. було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правовідносин: «Дозволено все, що прямо не заборонено законом»».

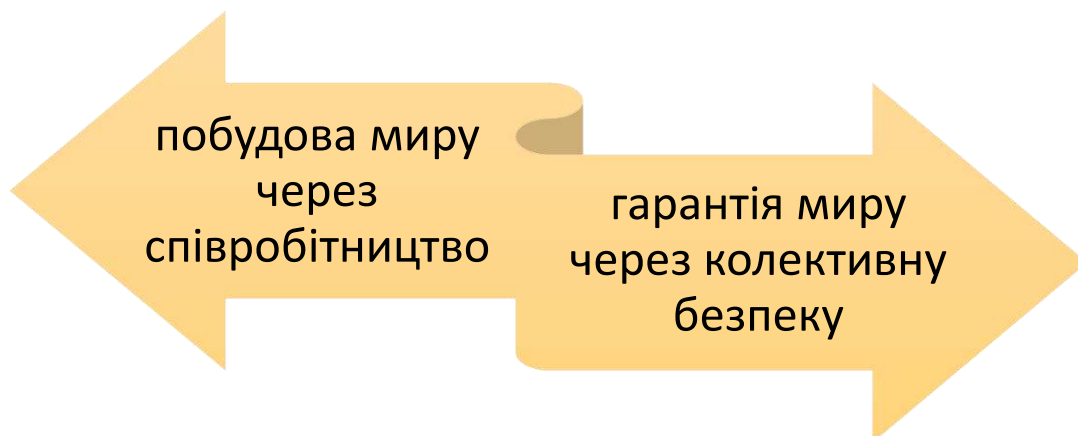
2.1.5. Розвиток прав людини у ХХ столітті

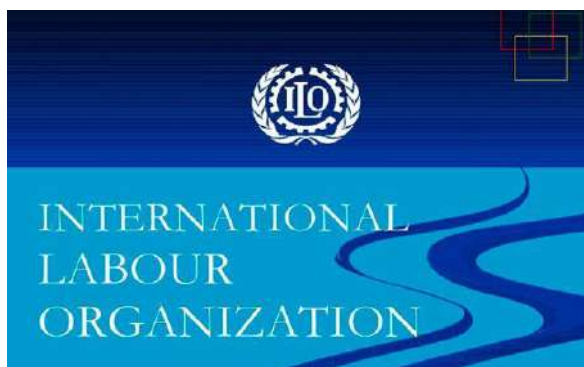
Ліга Націй (1919-1946 рр.) — перша міжнародна міждержавна організація, створена з метою розвитку співробітництва, досягнення миру і безпеки між народами. На практиці основними завданнями були дотримання прав національних меншин і вирішення територіальних конфліктів у світі після Першої світової війни. Ідея створення

Ліги Націй належить Великобританії. В кінці 1915 року міністр закордонних справ Грей запропонував створити міжнародну організацію по боротьбі за мир. Була заснована на Паризькій мирній конференції в **1919-1920 рр.** Ініціатором її створення виступив 28-й президент США Вудро Вільсон. Членами організації були 44 держави.

Головними завданнями Ліги Націй стали:

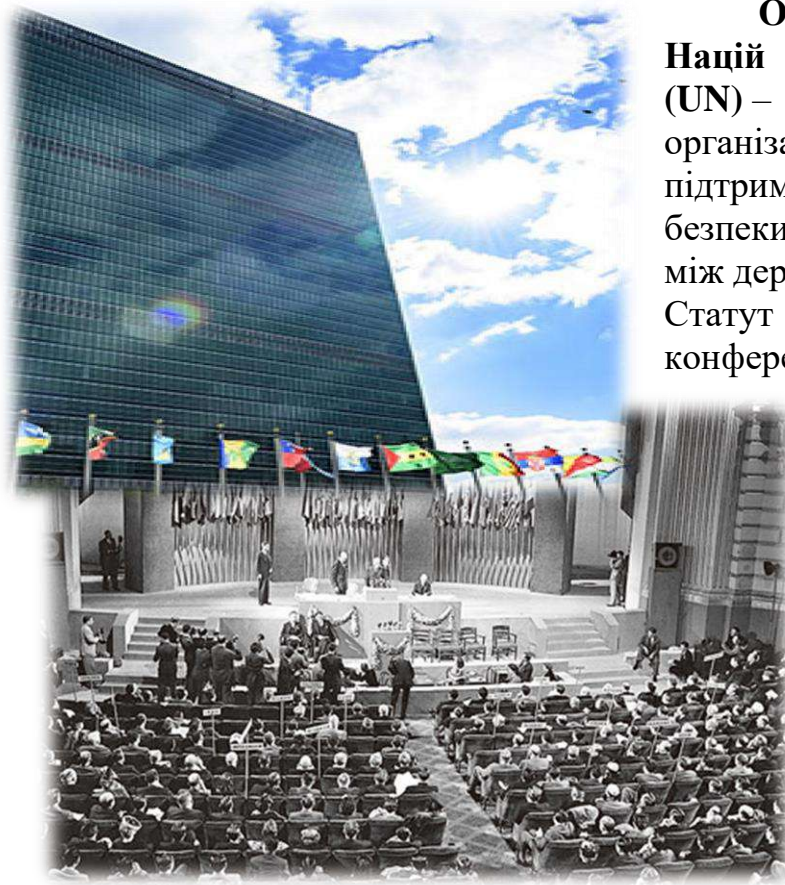
Ліга Націй як міжнародна організація у більшості випадків не впоралася із завданнями і фактично перед початком Другої світової війни, а формально — після її завершенні, припинила своє існування.

Міжнародна організація праці — спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни — Організації Об'єднаних націй (ООН), що була заснована у **1919 р.** урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення

соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці.

Подальше формування стандартів у галузі прав людини активізувалося після Другої світової війни. Саме тоді питання захисту прав людини широко вийшло за вузьконаціональні межі і стало об'єктом регулювання міжнародного права.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) (United Nations (UN) – універсальна міжнародна організація, створена з метою підтримки міжнародного миру та безпеки й розвитку співробітництва між державами в усіх сферах.

Статут ООН був ухвалений на конференції в м.Сан-Франциско (США) 26 червня 1945 р. і набув чинності 24 жовтня 1945 р. 51 держава, серед них і Україна, що підписали статут ООН, вважаються засновниками організації об'єднаних націй.

У 1948 р. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято **Загальну декларацію прав людини** – перший

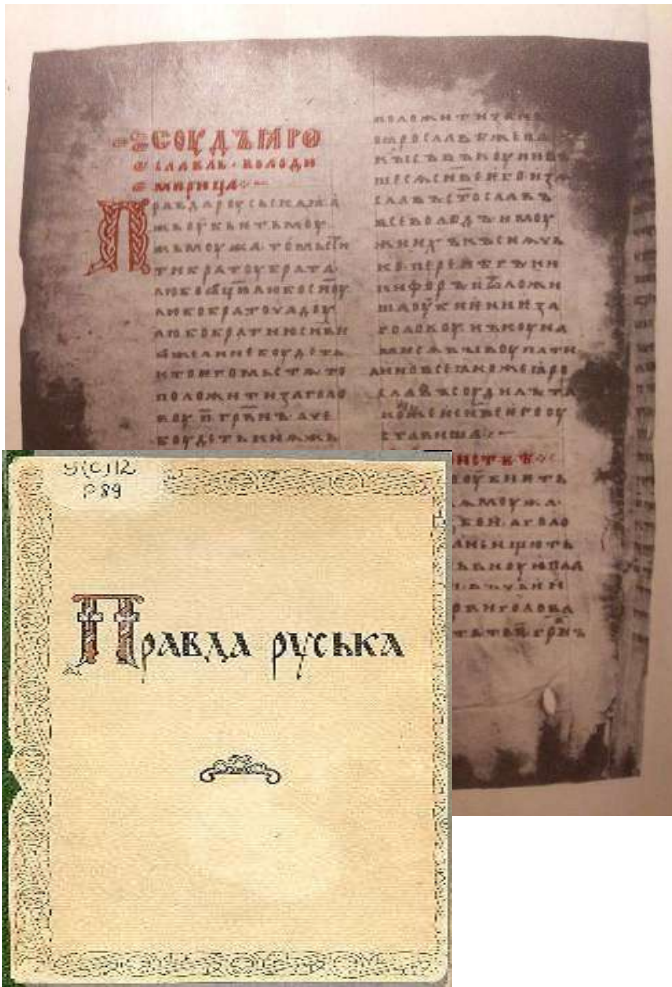
документ універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і тим самим встановив стандарти та ідеали, яким і сьогодні прагнуть слідувати усі країни світу.

2.2 Українські ідеї про права і свободи людини та їх закріплення в правових та інших документах

Українська земля має багаті традиції розвитку людських прав. Достатньо нагадати, що саме на українській землі було створено блискучий зразок античної демократії – присягу громадянина Херсонесу, а згодом в союзі східнослов'янських племен зародився оригінальний, досить ефективний для тих часів, суспільно-політичний лад з елементами демократії, першими паростками народовладдя і самоврядування.

Пригадаймо і могутню Давньоруську державу (IX–XII ст.), досить знану на той час у світі, яка мала розвинуті і багатогранні міжнародні стосунки, високий рівень суспільного, економічного і політичного розвитку. Внаслідок збігу ряду історичних обставин Русь не знала нелюдського у своєму ставленні до особистої свободи рабовласницького ладу, хоча окремі його риси у вигляді холопства і мали місце. Давнєзвичаєве право – Закон руський створювало певні правові гарантії, закріплювало поступову відмову від варварських принципів кривавої помсти і таліону, обмежувало сваволю і врегульовувало

повсякденний побут населення Київської Русі. Ознакою реального демократизму були «ряди»– договори, які укладали жителі зі своїми князями. А договори з Візантією X ст. засвідчили і помітну віротерпимість наших предків.

Правову основу Давньоруської держави становила «Руська правда» (1036–1037рр.) – перший писаний кодифікаційний акт руського феодального права, авторство якого пов’язують з іменами Ярослава Мудрого та його нащадків. «Руська правда» в багатьох аспектах вигідно відрізнялася своїм відносним гуманізмом і юридичною технікою від аналогічних європейських «варварських правд».

Кодексом урегулювався широкий спектр суспільних відносин і в тому числі в ньому містилися норми, що безпосередньо стосуються особи, її прав і свобод:

поширювалася на всіх вільних

відсутність мученицьких покарань

врегулювалися питання власності

еволюціонувала в бік гуманності (смертна кара замінена на грошовий штраф)

обмеження, а згодом і заборона кровної помсти

врегулювалися питання спадкування

відсутність катування під час допиту

норми щодо захисту життя, честі і гідності особи

відшкодування шкоди

Оригіналу цього кодифікаційного акта так і не знайдено, натомість зберіглася значна кількість списків так званих «короткої», «широкої» і «скороченої» «Руської правди» з XIII-XVIII ст.

«Руська правда» діяла і в часи Галицько-Волинської держави (1199–1340 рр.).

Починаючи з XIV ст. більша частина українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського, а «Руська правда» діяла як джерело права. Згодом власні акти великокнязівської влади теж спиралися на давні руські правові джерела. У цьому періоді основна частина населення – селянство – підпала під владу земельних власників, а у розширеному на окремі стани суспільстві на перший план вийшла боротьба за станові права, вольності та привілеї. В результаті Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.), особливо останній з них, який багатьма сучасниками вважався найдосконалішою книгою законів у Європі, діяли до 1840-1842 рр.

Литовські статuti закріпили нові підходи до статусу особи:

- закон один для всіх підданих;
- рівність перед законом (декларативна);
- віротерпимість (лише для християнських релігій);
- проголошення особистої свободи: заборонялося перетворювати вільну людину на невільника і видавати жінку заміж проти її волі;
- недопустимість арешту без законних підстав;
- покарання лише за рішенням суду;
- право на адвоката;
- виборність суддів та незалежність суду від інших органів влади.

Оскільки руське право було одним з основних джерел Статутів, останні ніколи не розглядалися українським населенням як прояви іноземної правової культури, а лише як власне «*старе право*».

Паралельно з Литовськими статутами в українських містах дедалі більшої ваги набувало магдебурзьке право, яке стало основою їх *самоуправління і судового імунітету, своєрідним гарантом проти феодалної сваволі*.

Частина українських земель з XIV ст. перебувала під владою Польщі – виборної монархії. Польська шляхта не бажала поступатися владою, постійно велася мова *про права, честь і гідність шляхти*.

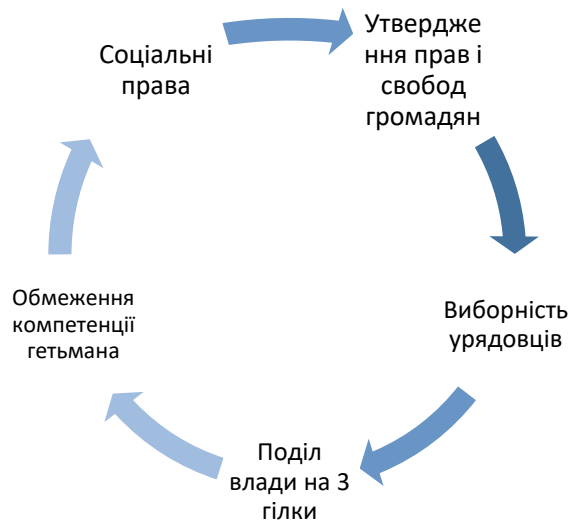
Паралельно була Запорізька Січ – «*козацька християнська республіка*», де панували *ідеали свободи, рівності та поваги до гідності людини*.

Переяславська угода 8 (18) січня 1654 р., Березневі статті та інші акти, які передбачали протекторат московського царя, залишали Україну окремим

державним організмом з власними політичним і правовим устроєм, адміністрацією, судами, військом, фінансами.

Вершиною козацького нормотворення вважається Конституція Пилипа Орлика 1710р. У різних історико-правових джерелах цей документ називають по-різному (Бендерська конституція, «Конституція прав і свобод Війська Запорізького», договір між запоріжцями та гетьманом Малоросії). Вона відображає вимоги козацтва до гетьмана, на якого зокрема покладался обов'язок забезпечувати додержання непорушних громадянських вольностей.

Хоча Конституція Пилипа Орлика за межами емігрантського оточення

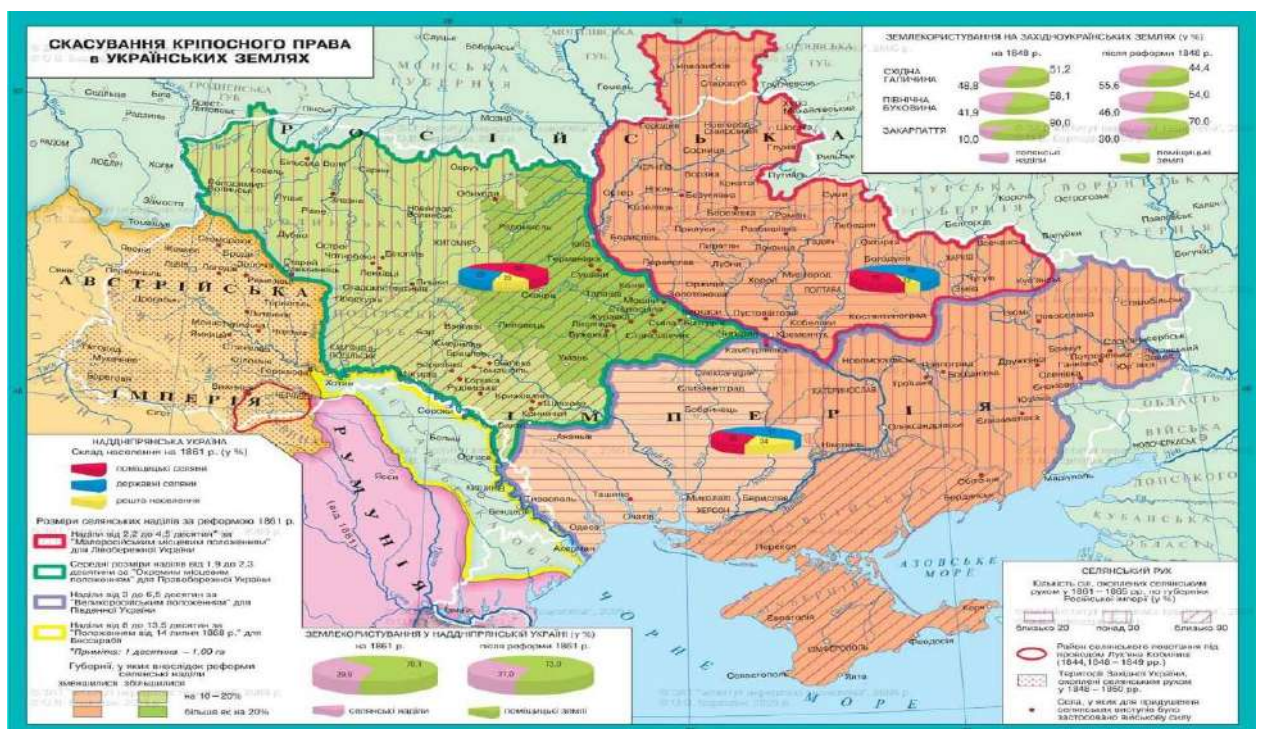

гетьмана реальної сили так і не набула, вона залишилася в історії як оригінальна правова пам'ятка.

Реформи Російської імперії: селянська реформа 1861р., судова реформа 1864 р., земська реформа 1864, міська реформа 1870.

Селянська реформа 1861 р. мала позитивне значення, оскільки вона спричинила значні зміни у становищі селян, які на той час становили переважну більшість населення на українських землях, зокрема, усунула перешкоди на шляху соціально-економічної модернізації імперії. Скасування у 1861 р. кріпацтва зумовило необхідність проведення реформ: судової, місцевого самоуправління, освітньої, військової справи та економічної. Метою реформування державної політики у цих сферах було модернізація інших сфер життя Російської імперії.

Історико-правовий розвиток самостійності України був і є центром уваги вітчизняної політико-правової думки. Визначними діячами та одними із фундаторів конституційних ідей, що мали вирішальний вплив на хід і результати українського визвольного руху наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. є Михайло Драгоманов (1841–1895) та Михайло Грушевський (1866–1934).

У 1884 році Михайло Драгоманов розробив проект конституції за якою проголошувалися:

- ⇔ Рівність всіх громадян перед законом
- ⇔ Недоторканість особи
- ⇔ Недоторканість житла
- ⇔ Вільний вибір місця проживання
- ⇔ Скасування в Російській імперії смертної кари

⇔ Політичні свободи: свобода слова, друку, зібрань, створення громадських об'єднань

⇔ Право подавати в суд на владу та опиратися незаконним діям чиновників.

Проект конституції М. Грушевського 1905 р. включив норми щодо особистих свобод людини; гендерної рівності, право українців на українське громадянство;

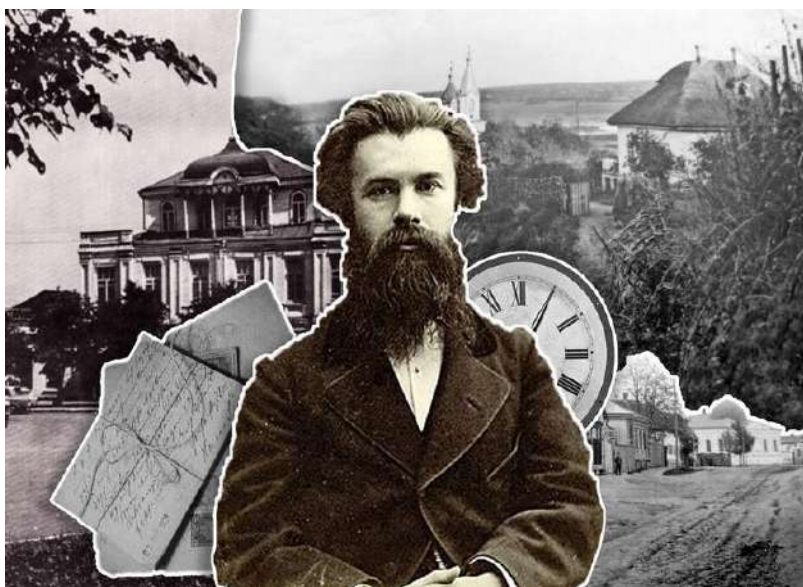
відокремлення церкви від держави тощо. За конституцією українська мова

визнавалася офіційною, але і всі мови, уживані в Україні, проголошувалися вільними.

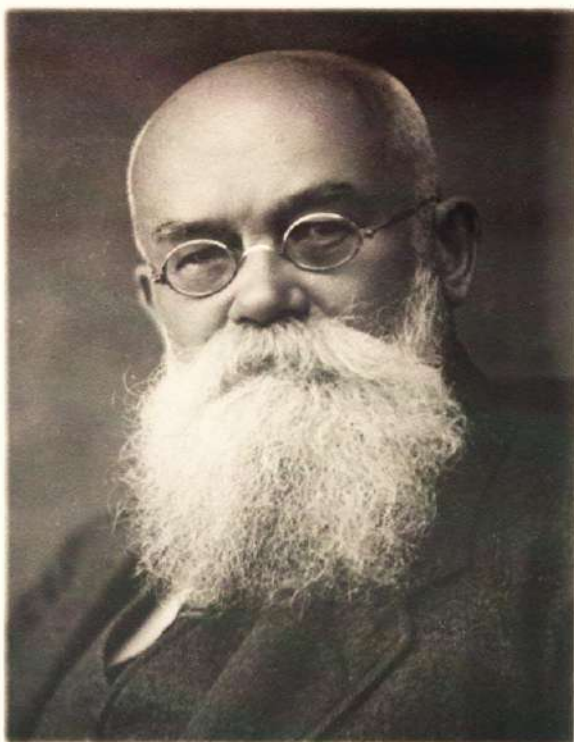
В результаті революції 1905–1907 рр. відбулися деякі демократичні зміни. Маніфестом 17 жовтня 1905 р. було проголошено свободу совісті, слова, зібрань і спілок. Проте наступного законодавчого закріплення ці свободи в повній мірі не отримали. Суспільство вимагало більшої демократизації держави, наслідком чого стала революція лютого 1917 р.

В Наддніпрянській Україні було проголошено Українську Народу Республіку, основним органом влади якої стала Центральна Рада. Її робота здійснювалася в приміщенні Київського міського будинку вчителя Було сформовано також Малу Раду –

орган Української Центральної Ради, який діяв між її пленарними засіданнями. Мала Рада мала повноваження законодавчого органу. З кінця 1917 і до 28 квітня 1918р. в УНР було прийнято 30 законів, які мали закласти правовий фундамент Української держави.

Михайло Драгоманов

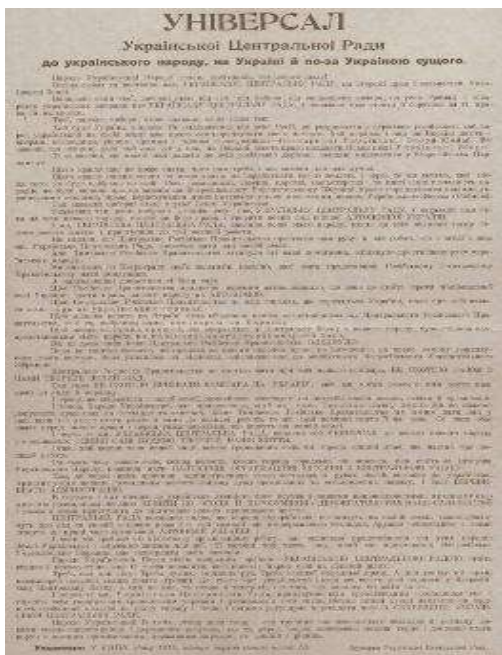

Михайло Грушевський

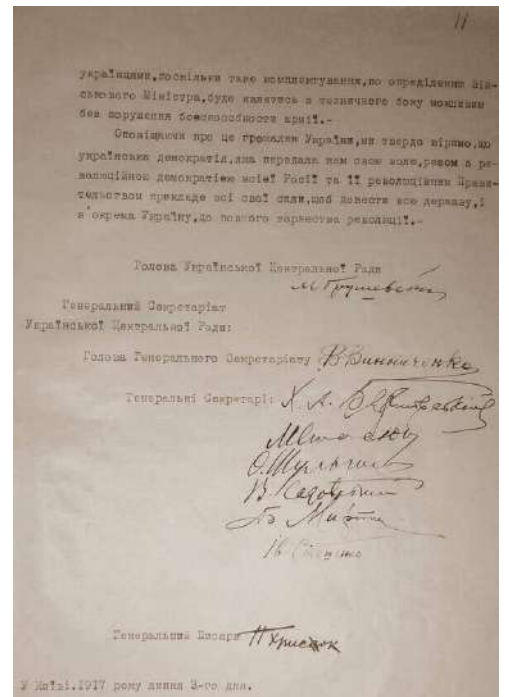

Київський педагогічний музей, де проходили засідання Української Центральної Ради

Універсали Центральної Ради:

Перший універсал Центральної Ради ухвалено 23 червня (10 червня за юліанським стилем) 1917 р. Проголошено автономію України, створено виконавчий орган УЦР – Генеральний Секретаріат

Другий універсал Центральної Ради від 16 липня (3 липня за юліанським стилем) 1917 р. Вважається відступом від першого документа, став компромісом між ЦР та петроградським Тимчасовим урядом.

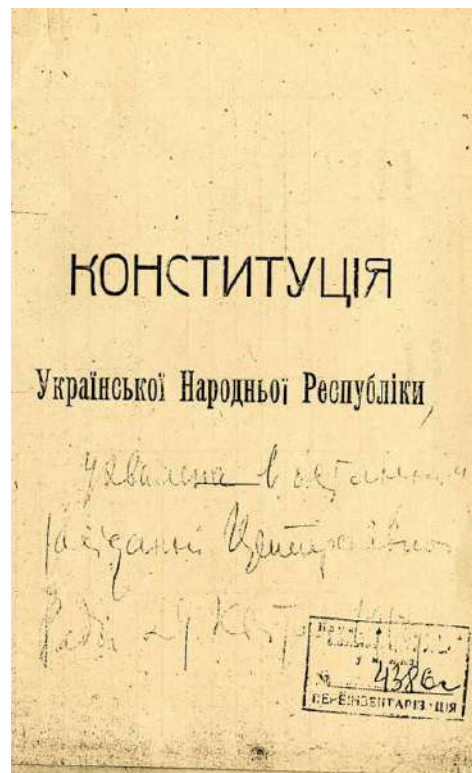
Третій універсал Центральної Ради (20 листопада (7 листопада за юліанським стилем) 1917 р. проголосив Українську Народну Республіку (УНР). Нове державне утворення лишалося в складі революційної Росії (небільшовицької). Проте вся влада в Україні закріплювалася за Центральною Радою та Генеральним Секретаріатом.

Четвертий універсал Центральної Ради проголосив незалежність УНР від 22 січня (9 січня за юліанським стилем) 1918 р. Українська Народна Республіка відмовилася від автономії та федералізації з колишніми російськими регіонами.

29 квітня 1918 Центральна Рада прийняла **Конституцію Української Народної Республіки** (Статут про державний устрій, права і вільності УНР).

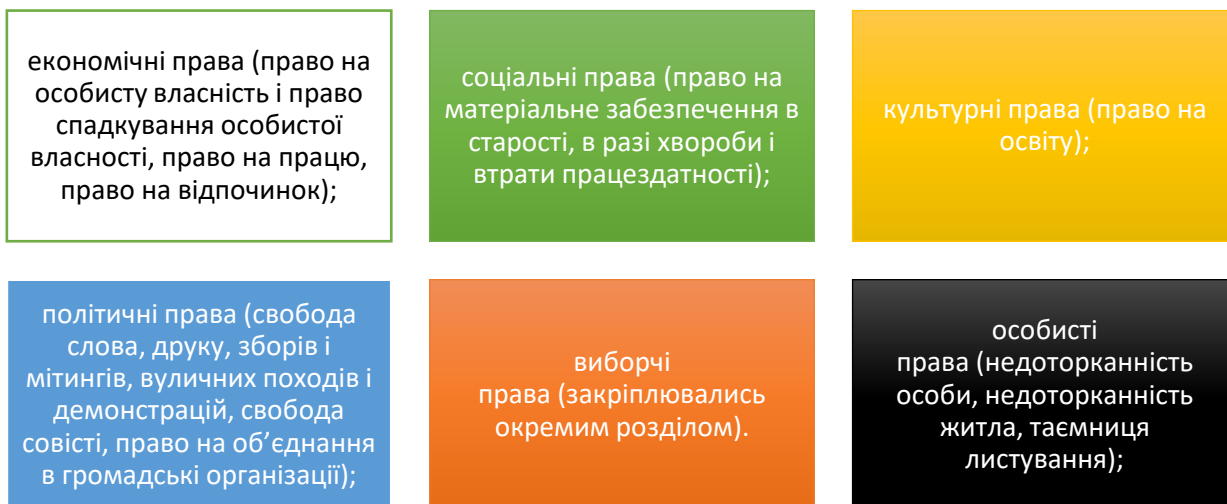
Конституція проголошувала:

- Суверенітет народу
- Право на самовизначення нацменшин
- Рівність у правах
- Свобода і недоторканість особистості (покарання тільки за рішенням суду)
- Скасування смертної кари
- Політичні права
- Пасивне й активне виборче право
- Тимчасове припинення прав у разі загрози державності – відповідно до виданого на такий випадок закону.

Згодом було прийнято низку конституційних актів Гетьманату, Директорії і ЗУНР, які закріплювали досить широкий спектр політичних і особистих прав і свобод громадян України.

За часів Радянської влади в Україні було прийнято чотири конституції (1919, 1929, 1937, 1978 рр.). У Конституціях УРСР 1919 і 1929 рр. було закріплено дещо ширший, ніж у попередніх конституційних актах, перелік прав людини і громадянина. А Конституція УРСР 1937 р. закріпила широку гаму прав та свобод, провідне місце серед яких посідали:

У 1945 р. Україна стала одним із фундаторів Організації Об'єднаних Націй.

Міжнародна правосуб'єктність колишньої УРСР і її участь у міжнародних відносинах відзначається напрямком забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, на Першій сесії Генеральної Асамблеї ООН Україна разом із 17 країнами була обрана членом Економічної і соціальної ради ООН, у 1947 р. стала членом Економічної комісії для Європи, у 1948–1949 рр. і у 1984–1985 рр. обиралася тимчасовим членом Ради Безпеки ООН. Чимало пропозицій УРСР на міжнародних форумах були схвально сприйняті і реалізовані. Саме з ініціативи української делегації в 1948 р. на конференції в Сан-Франциско комітет, який очолював глава делегації України Д. Мануїльський, сформулював преамбулу, цілі і принципи Статуту ООН. На його пропозицію до Статуту ООН було включено ряд важливих положень про загальну повагу прав і основних свобод людини.

Активну участь брала Україна у підготовці й прийнятті міжнародно-правових документів у галузі прав і свобод людини. Так, конкретні пропозиції української сторони були враховані і знайшли відображення у Загальній декларації прав людини, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права,

Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього та ін. До того доклали багато зусиль всесвітньо відомі наші співвітчизники – юристи В. Корецький (академік АН УРСР, засновник та впродовж багатьох років директор Інституту держави і права АН УРСР, основоположник української школи міжнародного права, член Міжнародного суду ООН, представник СРСР у Комісії ООН з прав людини у 1947–1949 рр.) і П. Недбайло (професор, завідувач кафедри теорії держави і права Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, який у 1958–1968 рр. був постійним представником УРСР у Комісії ООН з прав людини і якому в 1968 р. було присуджено премію ООН за видатний особистий внесок у справу захисту прав і свобод людини).

Таким чином, у міжнародно-правовій практиці було прийнято чимало прогресивних норм і започатковано міжнародно-правові ініціативи, які послуговували “позитивною” атестацією Україні після проголошення нею незалежності.

На тлі всіх попередніх радянських конституцій Конституція УРСР 20 квітня 1978 р. вигідно вирізняється як структурою, так і обсягом закріплених прав та свобод. У ній статусу особи було присвячено дві глави:

- окрема глава – принципи громадянства, статус іноземців та осіб без громадянства на території України;

- ціла глава присвячена правам і свободам людини, в якій проголошувалась повнота прав громадян у всіх основних сферах, встановлювалась рівність прав громадян перед законом, рівність прав чоловіків та жінок. зокрема, в ст. 37 зазначалося, що громадяни УРСР мають всю повноту соціально-економічних, політичних і особистих прав і свобод, що гарантувалися Конституцією СРСР, Конституцією УРСР і законами. Проголошувалась можливість розширення прав і свобод громадян у міру реалізації програми розвитку суспільства. *В той же час не повністю було враховано стандарти прав людини, закріплені в міжнародно-правових актах, учасницею яких була УРСР.*

У системі прав і свобод пріоритет надавався соціально-економічним та культурним правам. Практично ця категорія прав найбільш реально втілювалася у життя. Це передусім права на працю, відпочинок, охорону здоров'я, на житло, право користуватися державною власністю, право особистої власності, яке мало дещо обмежений характер. Серед культурних прав проголошувалося право на освіту, що забезпечувалося безоплатністю усіх видів освіти і загальнообов'язковою середньою освітою, право на користування досягненнями культури, свобода наукової, технічної і художньої творчості.

Політичним, громадянським та особистим правам і свободам, як і в попередніх радянських конституціях, відводилася другорядна роль. До цієї категорії прав та свобод належали: право брати участь в управлінні державними і громадськими справами; право вносити пропозиції в державні органи і громадські організації, критикувати недоліки в їх роботі; свобода

слова, друку, зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Ці положення здебільшого були декларативними і не мали відповідних механізмів своєї реалізації.

До особистих прав належали недоторканність особи і житла, охорона державою особистого життя громадян, таємниці листування тощо. Новелою серед особистих прав було закріплення права громадян оскаржувати дії посадових осіб державних і громадських органів. Скарги мали розглядатись у порядку і строки, встановлені законом. Дії посадових осіб, вчинені з порушенням закону, могли бути оскаржені до суду.

Становлення прав людини в Незалежній Україні

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» 5 грудня 1991 р. наголошувалося на тому, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова держава, яка ставить собі за мету, зокрема, реально забезпечити права, свободи людини і громадянина і зобов'язується суворо

дотримуватись загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини.

Перші законодавчі акти щойно утвореної незалежної нашої держави не залишили жодних сумнівів щодо правового закріплення окресленої пріоритетної мети. Достатньо відкрити зміст законів України «Про власність», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про підприємництво», «Про громадянство України», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» та інших, щоб переконатися в тому, що пріоритетним напрямом діяльності держави є захист і забезпечення прав та свобод людини і громадянина, створення дійового механізму їх реалізації.

Прийняття 9 листопада 1995 р. України в члени Ради Європи суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина. Україна приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини і взяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство. Крім цього членство у Раді Європи стимулювало процес підготовки і прийняття Конституції—основного закону нової демократичної держави.

Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав і свобод у всіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи людини і громадянина.

Конституція передбачає гарантії забезпечення прав і свобод та механізм їх забезпечення і охорони.

Конституція передбачила:

– національні гарантії: конституційно-правові гарантії (статті Конституції) та організаційно-правові (Президент України, Верховна Рада України, омбудсман, органи самоврядування, правоохоронні органи);

– можливість використання міжнародно-правових гарантій. Відповідно до ст. 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна.

ПІДВАЛИНИ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ

28 ЧЕРВНЯ
ДЕНЬ
КОНСТИТУЦІЇ
УКРАЇНИ

Конституція незалежної України

28.06.1996

Акт проголошення незалежності України
Конституційний договір

24.08.1991   **1995**

<p>Конституційні закони Карпатської України</p> <p>15.03.1939</p>	<p>Програмні документи УГВР</p> <p>1944</p>	<p>Конституції радянської доби</p> <p>1919, 1929, 1937, 1978</p>
<p>Проекти Конституції кирило-мефодіївців</p> <p>1850</p>	<p>Програмні засади українського політичного руху початку ХХ ст.</p> <p>1900</p>	<p>Конституції Української революції</p> <p>1918–1921</p>
<p>"Руська Правда" Литовські статuti</p> <p>XI–XII ст.</p>	<p>Акти козацької державності</p> <p>1529, 1566, 1588</p>	<p>"Конституція" Пилипа Орлика</p> <p>1710</p>

Контрольні запитання:

1. Назвіть етапи розвитку та закріплення фундаментальних прав людини
2. Який історичний період розвитку людства став, на вашу думку, найбільшим проривом у розвитку людських прав.
3. Охарактеризуйте захист прав людини в діяльності Ліги Націй.
4. Яка роль ООН у розвитку прав людини?
5. Вкажіть основні етапи розвитку правової думки на українських землях.
6. Дайте загальну характеристику 1-4 Універсалам.

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Погляди античних мислителів щодо людських прав.
2. Права людини і релігія.
3. «Руська правда» і права людини.
4. Закріплення людських прав у Конституції Пилипа Орлика.

Теми для есе:

1. «Держава є справедливою тоді, коли правителі правлять, робітники працюють, а раби залишаються рабами» (Платон).
2. «Король може бути дворянином, але не джентельменом» (Е. Берк).
3. «Найжорстокіша тиранія та, яка виступає під покровом законності й під правором справедливості» (Ш.-Л. Монтеск'є).

РОЗДІЛ 3. ТИПОЛОГІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. Класифікація прав людини та її критерії

Логотип
прав людини

У сучасній юридичній науці наявні два суперечливих підходи учених-правників до видової диференціації поняття прав людини. Представниками традиційного для української правничої науки підходу класифікація прав людини розглядається як важливе питання, яке сприяє всебічному розумінню, прав і свобод людини, з'ясуванню їх змісту. Для цього підходу характерна тенденція до постійного розширення класифікаційного ряду прав людини.

Прибічниками другого підходу аргументується юридична хибність класифікації прав людини, що, на їх думку, є непродуктивною та створює додаткові перешкоди для пізнання правдивої сутності людських прав.

В українській правовій доктрині найбільш повну класифікацію прав людини здійснив П. Рабінович.

За значенням для особи

а) основні (життєво необхідні) – необхідні для нормального існування та розвитку. Наприклад: право на життя, здоров'я тощо;

б) допоміжні – не є життєво необхідними, але надають додаткові можливості. Наприклад: право на освіту, свобода вибору професії тощо.

Залежно від характеру свободи, відображеної в правах або юридичних свободах

<p><u>Позитивні права</u> людини фіксують обов'язки держави, осіб і організацій надати громадянину ті або інші блага, здійснювати певні дії (право на соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, гідний життєвий рівень тощо). Здійснення позитивних прав неможливо без наявності у держави достатніх ресурсів. Їх конкретне наповнення прямо залежить від багатства країни і демократичності її політичної системи.</p>	<p><u>Негативні права</u> визначають обов'язки держави та інших, людей стримуватися від тих або інших дій у ставленні до особи. Держава в таких умовах охороняє індивіда, особу від небажаних втручань і обмежень, що порушують їх свободу. Такі права є основні, абсолютні. Їх здійснення, реалізація не залежить від ресурсів, засобів держави, рівня соціально-економічного розвитку суспільства, держави. Основу індивідуальної свободи людини і складають негативні права. Юридичне</p>
---	--

	закріплення такої груп прав і свобод людини є Білль про права Конституції США, зміст якого спрямований на охорону особи від різноманітних несправедливих і небажаних посягань з боку держави, владних структур.
Приклад: право на соціальне забезпечення	Приклад: право не піддаватися катуванням

За часом здійснення

а) постійні – право на життя, честь і гідність тощо.

б) тимчасові – право на військову службу тощо.

За суб'єктом

а) права і свободи людини

- **позатериторіальні** - права і свободи існують незалежно від державного визнання, закріплення в законі і поза зв'язком їх носія з конкретною державою;
- **загальносоціальні** - права і свободи належать людині за фактом народження як природні, невідчужувані права (апатриди не мають громадянства, але мають права людини);
- **права і свободи** залежать від природи людини, належать їм від народження, задовольняють природні потреби;
- **невизначено зобов'язальні** - права і свободи не залежать від виконання будь-яких обов'язків. Зобов'язаною стороною виступають сама держава, її органи, посадові особи;
- **права і свободи** не мають чітко окресленої форми вираження і сфери реалізації, зокрема, їх реалізація здійснюється у сфері будь-якого громадянського суспільства, де б не перебувала людина.

б) права і свободи громадянина

- **територіальні (національні)** - права і свободи передбачають наявність громадянства, тобто юридичний зв'язок людини і держави;
- **спеціально-соціальні (юридичні)** - права і свободи закріплюються в законодавстві, нормативно-правових договорах, судових прецедентах і перебувають під захистом держави, громадянином якої є особа;
- **політично залежні** - права і свободи залежать від політики держави, державного (політичного) режиму, задовольняють як природні потреби, так і політичні та інші інтереси;
- **визначено зобов'язальними** - права і свободи залежать від виконання обов'язків, які мають громадяни держави;
- **права і свободи** мають чітко окреслену форму вираження і сферу реалізації - первинно закріплені в конституції певної держави, і їх реалізація охоплює сферу відносин індивіда з державою.

За складом

а) **прості** – права, які можливо реалізувати внаслідок вчинення однієї дії. Це право на життя, на свободу світогляду і віросповідання тощо.

б) **складні** – права, які можливо реалізувати внаслідок вчинення двох або більше дій (прав). Це право бути Президентом України (ч. 2 ст. 103 КУ), народним депутатом України (ч. 2 ст. 76 КУ) тощо.

За способом (характером) здійснення

а) **активні** — наприклад, можливість людини обирати. Це право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33 КУ)

б) **пасивні** — наприклад, можливість бути обраним. Це право бути Президентом України (ч. 2 ст. 103 КУ), народним депутатом України (ч. 2 ст. 76 КУ) тощо.

За дією у просторі

а) **загальні** – це права і свободи, що діють на всій території держави;

б) **місцеві** – це права і свободи, що діють на певній території.

За ступенем їх абсолютизації

а) права і свободи, що підлягають законодавчому обмеженню. Наприклад: обмеження права на збирання, зберігання, використовування та поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб (ст. 34 КУ) тощо.

б) права і свободи, що не підлягають законодавчому обмеженню. Наприклад, ст. 33 Конституції України говорить, що громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

За характером людських потреб

фізичні (життєві) права - це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних, матеріальних потреб (зокрема, права на життя, фізичну недоторканність, безпечне довкілля, житло, соціальний захист);

особисті права - це можливості збереження, розвитку й захисту морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду та духовності (зокрема, права: на ім'я, честь та гідність, свободу думки і слова);

політичні права - можливості людини брати участь у суспільному (державному й громадському) житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських об'єднань, насамперед, політичного спрямування (зокрема, права на юридичну правосуб'єктність, участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, у створенні та діяльності громадських об'єднань).

економічні права - це можливості людини реалізовувати свої здібності, здобувати своєю працею засоби для існування, беручи участь у виробництві, розподілі й наданні матеріальних чи інших благ (зокрема, права на здобуття професії, вибір і здійснення трудової або іншої діяльності, сприятливі умови та справедливу оплату праці);

культурні (гуманітарні) права - можливості збереження та розвитку етнічно-національної самобутності, доступу до знань та інших духовних здобутків людства, до їх засвоєння, використання та участі у подальшому примноженні (зокрема, права на освіту, користування надбаннями культури і мистецтва, наукову, технічну і художню творчість, авторські права);

соціальні права - можливості людини та громадянина власними силами здобувати собі засоби для існування або отримувати такі засоби із соціальних джерел

екологічні права - система юридично закріплених за громадянами повноважень в екологічній сфері

За видом суб'єктів

→ а) індивідуальні — здійснюються одноосібно.

Наприклад: право на свободу слова, свободу віросповідання, право на одержання вищої освіти тощо;

→ б) колективні — можуть реалізуватися тільки колективними діями суб'єктів права.

Наприклад: право на створення політичної партії чи громадської організації, страйк, на шлюб тощо. Вирізняють права сім'ї, права трудових колективів чи громадських об'єднань, права нації, права людства

За колом осіб

Цікаво звернути увагу на класифікацію прав людини в залежності від простору (дійсності), в якому можуть бути реалізовані права людини. За цим критерієм пропонується розрізнити: 1) права людини, які можуть бути реалізовані в соціальному просторі, тобто звичайній для нас соціально-правовій дійсності; 2) права людини, які можуть бути реалізовані в кіберпросторі.

В. Серьогін до прав людини (прав агентів), які можуть бути реалізовані в кіберпросторі та юридично захищені відносить:

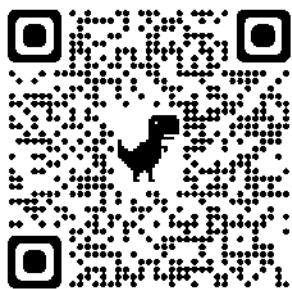
На думку Л. Сердюк, про багатоманітність прояву прав людини свідчать підходи до класифікації категорії прав, в основу яких покладено наступні критерії:

- 1) за змістом (характером) потреб людини, котрі цими правами забезпечуються;
- 2) за характером, способом здійснення;
- 3) за суб'єктним складом здійснення;
- 4) залежно від механізму реалізації і характеру зобов'язань держави;
- 5) за можливістю легітимного обмеження прав людини;
- 6) за колом та особливостями їх носіїв; 7) залежно від ступеня гарантованості прав людини з боку суспільства та держави;
- 8) залежно від простору (дійсності), в якому можуть бути реалізовані права людини.

Права завжди передбачають наявність відповідних обов'язків. Таким чином, щоб хто-небудь мав тим чи іншим правом, хтось інший зобов'язаний це право поважати, захищати або здійснювати.

Отже, права людини як невідчужувані невід'ємні права є тим критерієм, на основі якого визначається легітимність державної влади, засобом контролю та самообмеження влади. Нормативне закріплення прав і свобод на законодавчому рівні є обов'язковим атрибутом сучасної демократичної правової держави.

3.2. Фундаментальні (основні) та додаткові права. «Позитивні» та «негативні» права

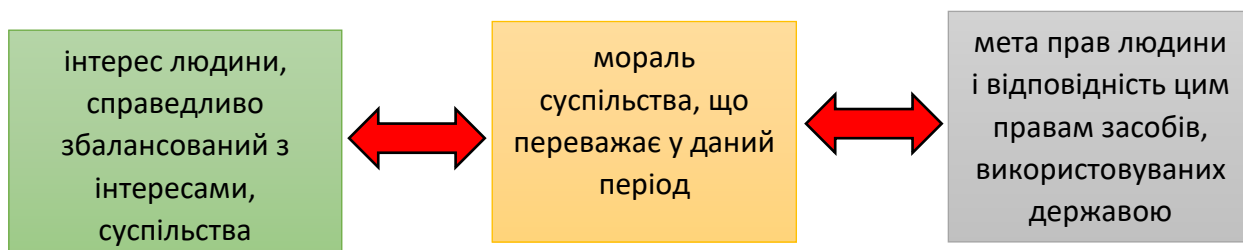
Основні права людини – гарантована законом міра свободи (можливості) особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена у міжнародних стандартах як загальна і рівна для всіх людей.

С. Головатий заперечує доцільність поділу прав людини. Зокрема, він зауважив «Істотним недоліком у розкритті сутності юридичного поняття «права людини» є невиправданий поділ прав на дві окремі категорії – на «основні» та «неосновні». Тоді як поняття «людські права» («права людини» слід сприймати не інакше як категорію цілісну, а тому неподільну...)). Переважна більшість правників вважає аргументи С. Головатого не достатньо переконливими, оскільки цілісність категорії із необхідністю не означає її неподільності. Це стосується у першу чергу визнання вченими поділу людських прав на основі їх приналежності до трьох «поколінь».

Ознаками основних прав людини є:

Зміст і обсяг основних прав людини визначається сукупністю соціальних чинників:

Сучасна типологія прав і свобод досить різноманітна. Але найбільш поширений поділ на позитивні і негативні.

Негативні права містяться у праві особи на захист від будь-якого втручання, зокрема і держави, у здійсненні громадянських прав і політичних прав. Ці права захищають особу від небажаних, таких, які порушують її свободу, втручань чи обмежень.

Негативні права вважаються основоположними і абсолютними. Вони з'явилися раніше інших прав і розвивалися як група прав на незалежність громадян від влади (свобода віросповідання, свобода совісті, право на винахід, на недоторканість власності, свобода думки, свобода слова...). Ці права мають назву «права свободи», «права громадянських свобод», «громадянські права і свободи». Наступними за ними з'явилися політичні права і свободи, або права

на участь громадян у владі (активне і пасивне виборче право, право на участь в управлінні державними справами, право на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування...). Реалізація негативних прав не залежить від державних ресурсів, соціально-економічного розвитку країни.

Позитивні права фіксують права особи на покращення свого становища і зростання культурного статусу, що забезпечується державою. Це – економічні, соціальні та культурні права (право на освіту, свобода творчої діяльності, право на інтелектуальну власність, право на соціальний захист...). Обов'язком держави є створення умов для реалізації громадянами своїх позитивних прав. Тому реалізувати ці права набагато важче, оскільки потрібні відповідні ресурси держави (достатні грошові фонди у державному бюджеті, наявність закладів освіти, достатня кількість лікарів та ін.)

3.3. Права людини 1 та 2-го поколінь як якісно новий етап у розвитку людських прав і свобод

Із зміною віків, розвитком філософії, медицини, технічним прогресом змінюються, виникають та припиняються ті чи інші суспільні відносини. Права людини, як слушно зазначає академік Ю. Шемшученко, – історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою.

Багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Разом з людиною, її рівнем розвитку та значенням у соціумі постійно змінюються і її права, їх пріоритети. Права людини на кожному етапі розвитку суспільства мали свої особливості та ґрунтувались на науково-технічних досягненнях та моральних установках індивідів, що були їм притаманні в конкретний часовий період. Таким чином, було сформовано своєрідну класифікацію прав людини в залежності від її історичного розвитку – покоління прав людини

Покоління прав людини — це класифікація прав людини, відповідно до їх історичного розвитку. Традиційно, їх прийнято ділити на три, але все частіше з'являється думка про відокремлення четвертого покоління.

ПЕРШЕ ПОКОЛІННЯ – громадянські і політичні права

Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства. Першим поколінням прав і свобод людини і громадянина є засновані на традиційних ліберальних цінностях права і свободи, які визначали межі втручання державної влади у сфери громадянського суспільства і особистого життя людей, відображали пафос буржуазних революцій.

Теоретично ці права почали формуватися протягом XVII та XVIII ст.ст. саме з політичних міркувань. Люди поступово стали визнавати, що існують такі речі, які держава робити не може, і що народ повинен мати певний вплив на ті політичні процеси, наслідки яких позначаються на ньому. Двома центральними ідеями були ідея особистої свободи та ідея захисту особи від державного свавілля.

Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини:

Петиція про права (1628)

Habeas Corpus Act (1679 Хабеас Корпус Акт)

Біль про права (1689)

До першого покоління прав людини належать також американські та французька декларації, а саме:

Деякі вчені відносять до першого покоління прав людини Велику хартію вольностей (1215), де, зокрема, зазначається:

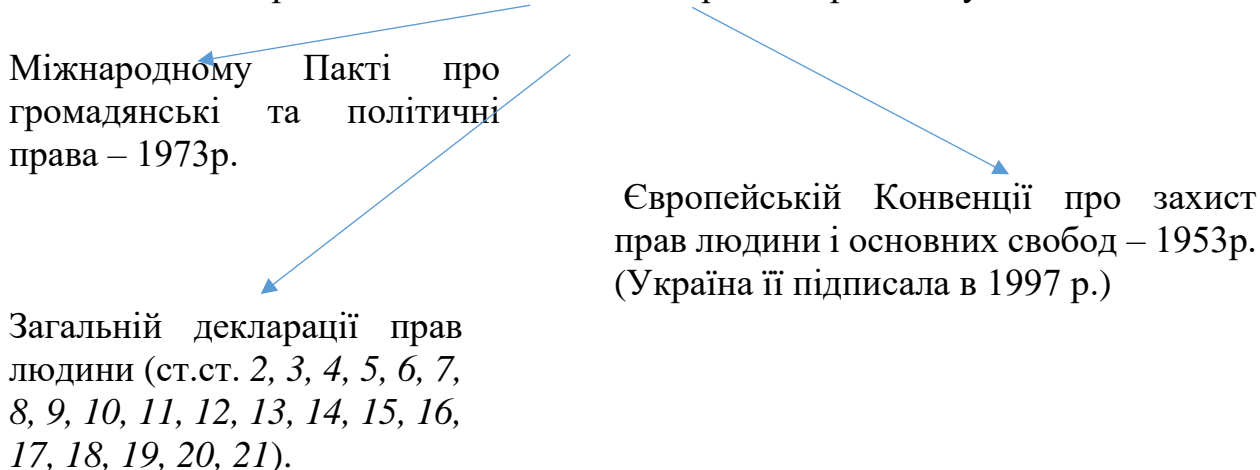
«Жодна вільна людина не буде заарештована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або у будь-який (інший) спосіб знедолена... як за законним вироком рівних їй та за законом країни»

З таких підстав до першого покоління прав людини можна віднести й **Литовські Статути (1529, 1566, 1588 рр.)** — юридичний пам'ятник литовського, білоруського та українського народів. У них було проголошено ідеї рівності вільних людей перед законом, особистої недоторканності, юридичного захисту прав вільної (шляхетної) особи, особистої відповідальності перед законом тощо.

Проте середньовічне законодавство (Велика хартія вольностей, Литовські Статути та ін.) будувалося відповідно до феодально-ієрархічної, *станової структури суспільства, коли була відсутня юридична рівність громадян.*

Тому історико-правовий розвиток першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства.

Сьогодні громадянські та політичні права закріплено у:

ДРУГЕ ПОКОЛІННЯ – соціальні, економічні та культурні права

Закріплення права та свобод *другого покоління* було пов'язане з боротьбою людей за поліпшення свого соціально-економічного становища та культурного рівня після Першої світової війни. Це соціальні, економічні та культурні права. Вони вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу та міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки бурхливому розвитку виробництва склалися

реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Друге покоління прав людини називають ще **системою позитивних прав**. Вони не можуть реалізуватися без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, спрямованих на їх забезпечення. Каталог природних і громадянських прав і свобод людини поповнився **соціально-економічними і соціально-культурними правами і свободами**.

Права та свободи другого покоління закріплено у частині конституцій ХХ століття, зокрема, Конституція Мексиканських Сполучених штатів 1917 р.; Конституція Італійської Республіки 1947 р. Крім того, вони відображені у змінах і доповненнях до старих конституцій.

Соціальні, економічні та культурні права були закріплені у:

Деякі з цих прав не можуть бути однозначно віднесені до позитивних, зокрема, право на вільний вибір роботи, право створювати професійні спілки і входити до їх складу тощо.

3.4. Сутність та особливості 3 та 4 поколінь прав людини

ТРЕТЄ ПОКОЛІННЯ – колективні права

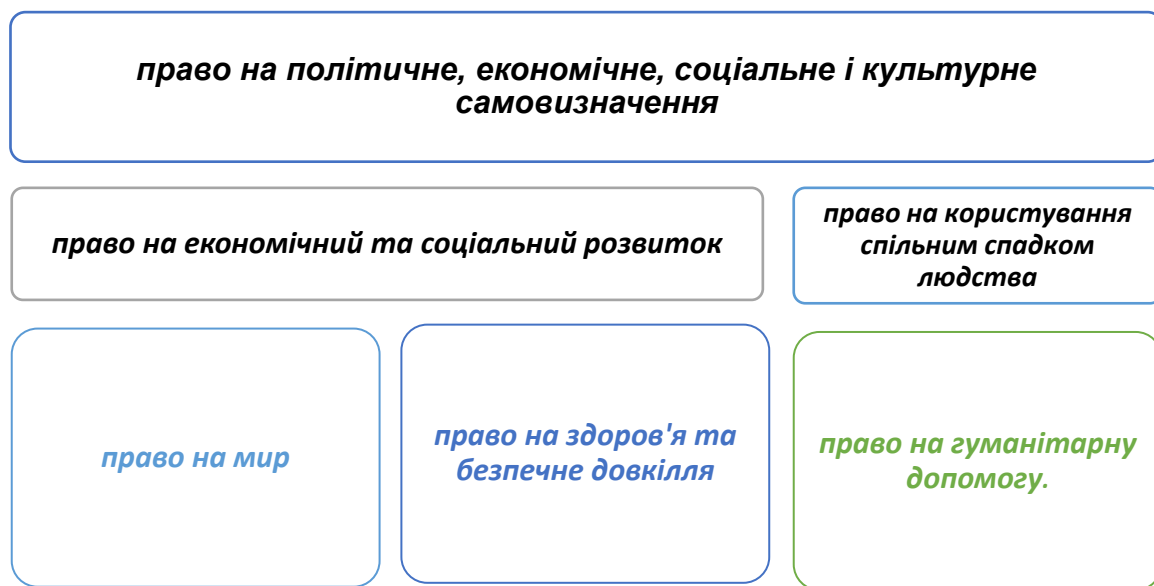
Становлення третього покоління прав людини пов'язано з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни.

З'явилися в результаті дії численних факторів: частково вони виникли як реакція на зміни в уявленні про людську гідність, частково в результаті виникнення нових загроз та можливостей. У випадку з появою специфічно нової категорії прав, запропонованої як права третього покоління, це стало наслідком глибшого розуміння різних видів перепон, які можуть виникнути на шляху реалізації прав першого та другого покоління.

Ідея, покладена в основу прав третього покоління – це ідея солідарності; ця категорія прав охоплює колективні права суспільства або народів, такі, як право на стабільний розвиток, на мир та на безпечне навколишнє середовище. Крайня бідність, війни, екологічні і стихійні лиха в багатьох районах світу привели до того, що прогрес в області дотримання прав людини там виявився дуже обмежений. З цієї причини багато хто відчув необхідність визнання нової категорії прав людини: ці права гарантували б суспільствам, особливо у країнах, що розвиваються, необхідні умови для забезпечення вже визнаних прав першого і другого покоління

Нині виділяють **шість** солідарних прав. Три з них відображають появу держав третього світу і боротьбу народів за незалежність:

Якщо права, які відносяться до перших двох поколінь, - це права і свободи, що належать кожному індивіду як такому, то права третього покоління можна назвати правами людини і народів.

Становлення **ЧЕТВЕРТОГО** ПОКОЛІННЯ

У ХХІ ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж).

Право на клонування

Право на використання віртуальної реальності та доступ до інтернету

Право на вільну від дитини сім'ю

Право на евтаназію

Право на штучне запліднення

Право на одностатеві шлюби

Право на зміну статі

Право на незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами

Право на трансплантацію органів

Право на вільну від дитини сім'ю

Право на віртуальну реальність

В Україні забороняється репродуктивне клонування людини (Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини»)

Легендарний режисер Жан-Люк Годар пішов із життя добровільно завдяки евтаназії

3.5. Гарантії прав людини

На сучасному етапі формування нашої держави, як демократичної, соціальної та правової держави, обрання останньою незворотного курсу на євроінтеграцію, одним із найважливіших її завдань є забезпечення прав людини та гарантій їх

здійснення. Особливо гостро постає дане питання в умовах російсько-української війни.

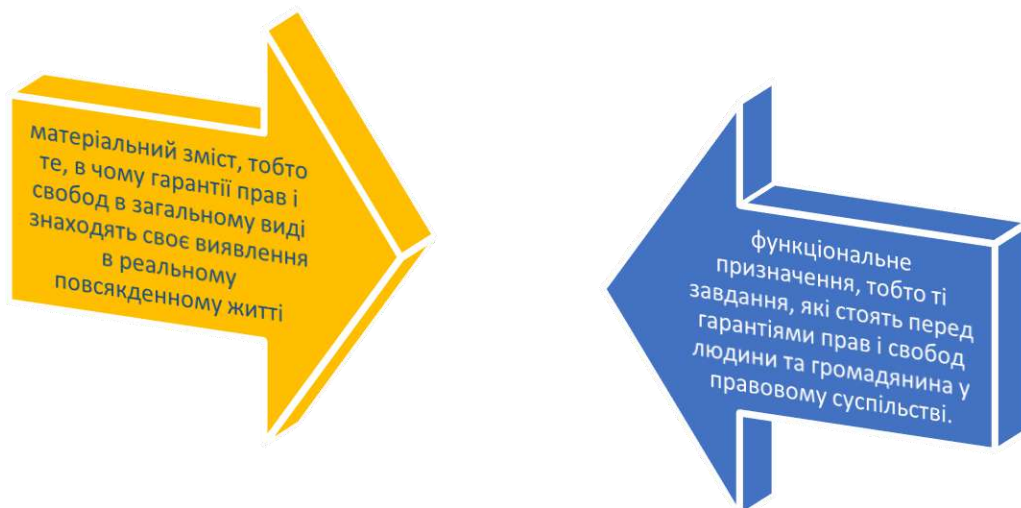
Розвиток українського суспільства як демократичного, формування громадянського суспільства в Україні неможливе без належного гарантування прав і свобод людини та громадянина. Стаття 3 Конституції України визначає основний зміст та спрямованість діяльності нашої держави – це права і свободи людини та їх гарантії. Метою встановлення політичних, економічних, юридичних гарантій є забезпечення неухильного виконання законодавства, створення умов для найбільш повного здійснення індивідами своїх прав і свобод.

Права та свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів, або внесенні до них змін чи доповнень не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності належного функціонування державної влади та інше

На думку І. Магновського, гарантії прав і свобод людини та громадянина, їх широта, реальність, здійсненність виражають не тільки

фактичний та юридичний статус особи в суспільстві, а й суть діючої в країні демократії, соціальні можливості, які закладені в самому суспільному ладі. На державу та її органи покладено обов'язки забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Характерні ознаки гарантій прав і свобод людини та громадянина:

У правничій науці гарантії поділяються на: політичні, економічні, соціальні та юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина.

Політичні гарантії – це елемент політичної системи суспільства, певні умови, способи і засоби, які забезпечують використання механізму влади народу з ціллю здійснення прав і свобод людини та громадянина.

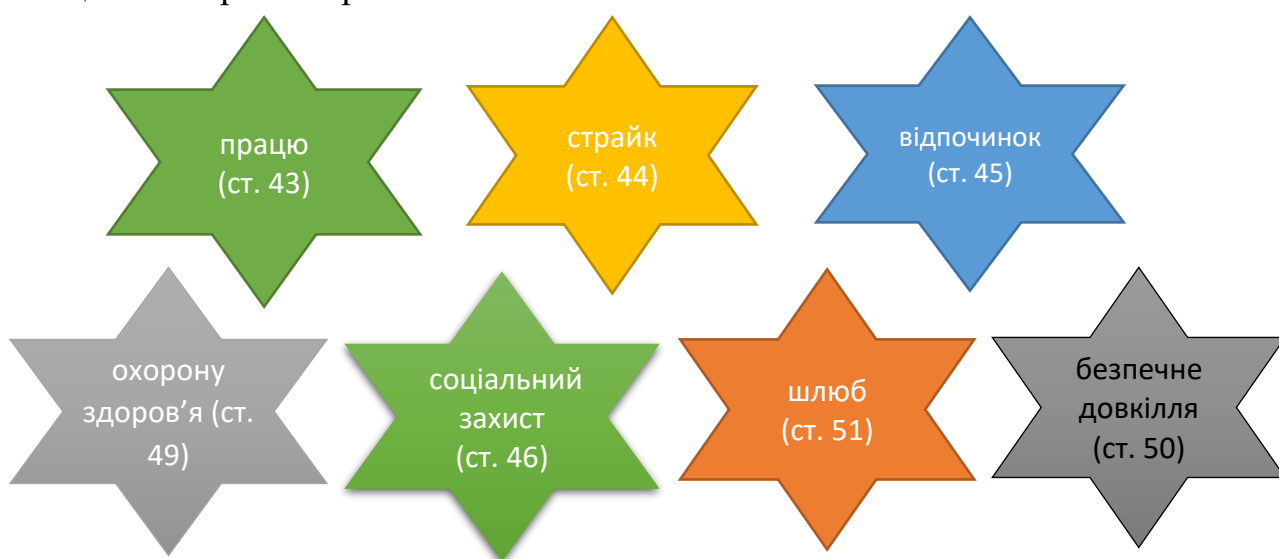

Економічні гарантії займають в суспільстві особливе місце. Їх значення особливо підвищується зі створенням матеріальної основи життя суспільства у сучасних відносинах ринкової економіки та інтеграції України до світового ринку, зокрема, Європейської Спільноти. Розвиток ринкових економічних відносин забезпечує сприятливі умови для здійснення прав і свобод людини та громадянина.

Економічні гарантії – це умови, способи і засоби економічної системи держави, майнові засоби забезпечення ефективності прав і свобод. Основний Закон України та чинне національне законодавство закріпили такі важливі економічні гарантії прав і свобод людини, як: право приватної власності (ст. 41 Конституції проголошено непорушним і гарантується кожній людині); право на підприємницьку діяльність (ст. 42);

Побудова в Україні соціальної держави не можлива без належних соціальних гарантій прав і свобод людини та громадянина. **Соціальні гарантії** – це сукупність умов, способів і засобів соціального характеру, які спрямовані на здійснення відповідних соціальних благ особи

Конституція України та діюче українське законодавство встановлює соціальні гарантії прав на:

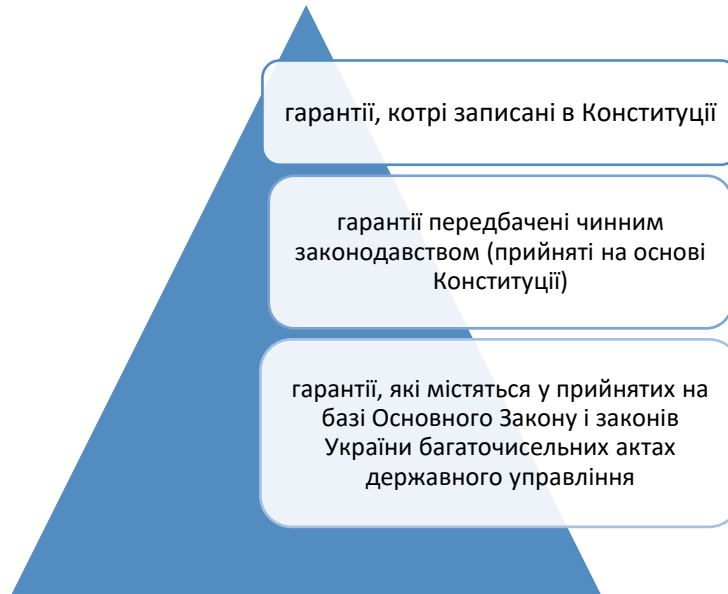

Юридичні гарантії – це сукупність умов та спеціальних правових способів та засобів, за допомогою яких забезпечується безперешкодне їх здійснення, охорона та захист. Вони зафіксовані у Конституції та правових актах загалом утворюють правовий механізм реалізації законів.

У правовій доктрині виділяють три групи юридичних гарантій:

Виділяється три рівня механізму гарантування прав і свобод:

Отже, людство пройшло тернистий шлях у розвитку своїх прав. До людських прав вчені застосовують класифікації за різними критеріями.

Контрольні запитання:

1. Що означає поняття «фундаментальні права».
2. Назвіть приклади фундаментальних прав.
3. Поясніть зміст понять «позитивні» і «негативні» права. Назвіть приклади.
4. Яке, на вашу думку, покоління прав дало найбільше можливостей людині?
5. Які гарантії прав людини встановлені у Конституції України

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Гарантії прав людини в Конституції України.
2. Покоління прав людини.
3. Права четвертого покоління: дискусійні питання.

Теми для есе:

1. «Особистості мало одних лише прав, їй потрібні статок і виховання, щоб ними скористатися» (О. Герцен).
2. «За своїм змістом право відмінне від обов'язку, однак за цінністю вони залишаються тотожними» (Г. Гегель).
3. «Коли всі інші права порушені, право на повстання залишається беззаперечним» (Т. Пейн).

РОЗДІЛ 4. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

4.1. Поняття обмежень прав людини. Класифікація меж (обмежень) прав людини

Бенедикт Спіноза

*Свобода – пізнана необхідність
Бенедикт Спіноза (1632-1677 рр.)*

Переважна більшість держав на конституційному рівні закріпила систему прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Реалізація прав і свобод забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах.

Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість з них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом. Права людини обмежуються заради досягнення певної суспільної мети, яка полягає як в безпеці суспільства, тобто гарантування його стабільності, надійності, так і в прагненні суспільства до досконалого, правового.

Сьогодні питання прав і свобод людини, їх обмеження з боку державних інституцій набуло особливого значення в контексті ведення правового режиму воєнного стану в нашій державі та євроінтеграційних процесів України. Крім того, факти порушень прав і свобод людини не тільки іншими індивідами, але й органами державної влади, викликають занепокоєння у правозахисній спільноті.

Обов'язок держави та людини утримуватись від посягань на права та свободи індивіда та інших осіб прийнято вважати обмеженням прав. Будь яке соціальне регулювання – це вже обмеження, починаючи з первісного суспільства.

Отже, правомірне обмеження прав людини державою має на меті не допустити порушення прав інших суб'єктів. Обмеження – це не визначення юридичних меж природного права, а обмеження прав людини, закріплені у відповідних нормативних актах.

Обмежуючи певною мірою свободу кожної особи, закон забезпечує їй безперешкодне використання своїх прав, тобто гарантує їй свободу всередині визначених меж. Свобода кожного індивіда поширюється тільки до тієї межі, від якої починається свобода інших осіб.

Можливість такого обмеження передбачено фактично у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують основоположні права й свободи людини. Кожен міжнародний документ визначає межі можливих обмежень, у ньому вказується їх мета і характер та містить вичерпний перелік підстав для них. Міжнародні акти також встановлюють права, які за будь-яких

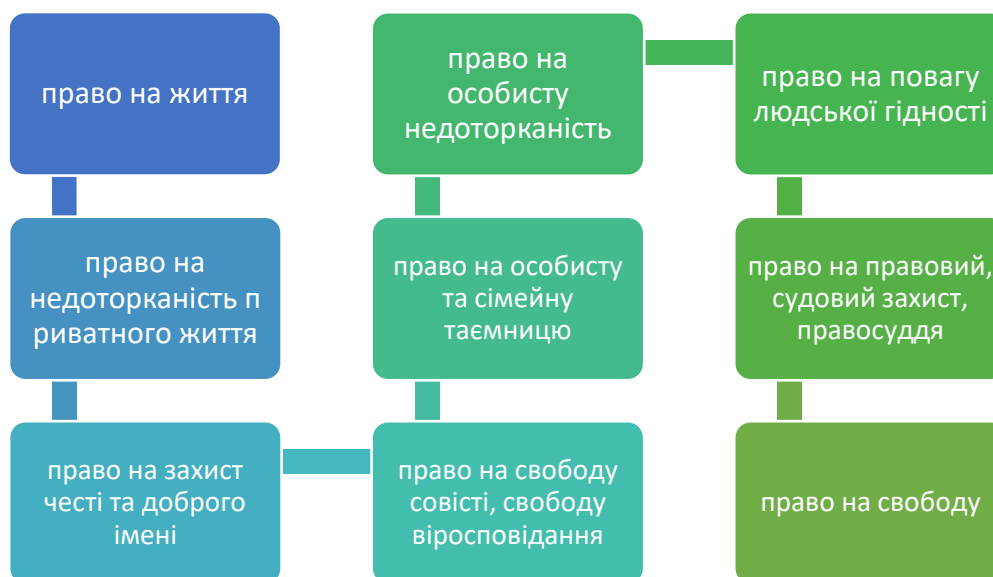
обставин не можуть бути обмежені. Так, в **Загальній декларації прав людини** обмеження встановлюються «виключно з метою забезпечення належного визнання прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі: суспільного порядку та загального благополуччя» (ст. 290).

Зрозуміло, що обмеження щодо користування різними природними правами не можуть бути довільними, вони повинні мати суто правовий характер. Обмеження прав людини необхідні для нормального існування суспільства. Вони можуть бути **як правовими, так і неправовими** (за змістом, а не за формою вираження – наприклад, адаптивний карантин, коли певні обмеження на місцях запроваджуються адміністративними рішеннями).

Співвідношення інтересів індивіда й суспільства.

Д.В. Юзова зазначає, що обмеження прав людини доцільніше називати регулюванням прав людини. Поняття «регулювання» у даному значенні ширше за «обмеження». «Регулювання» включає в себе встановлення не лише меж, але й гарантій прав людини, а ці поняття якщо не неможливо, то принаймні складно відокремити одне від одного. Визнання прав людини природними та невід’ємними безумовно є досягненням людства, та для того щоб мати змогу їх використовувати, необхідно встановити певне їх «регулювання», тобто встановити межі, які б одночасно виконували функцію гарантій.

Права людини, обмеження чи тимчасове припинення яких у демократичній державі **не допускається за жодних обставин:**

Межі (обмеження) прав людини – це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг прав людини. До складу цих явищ можуть входити, зокрема, юридичні норми, встановлені міжнародним чи національним правом. У такому разі певні обмеження (межі) прав людини є наслідком нормо-творчої діяльності відповідно міжнародних чи державних органів.

Окремо слід розглянути поняття **обмежування прав людини**. Визначаючи останнє поняття, можна сформулювати положення про те, що обмежування здійснення прав людини – це діяльність владних суб'єктів, насамперед, компетентних державних органів, по встановленню меж (обмежень) щодо здійснення прав людини. Межі (обмеження) прав людини та обмежування здійснення прав людини – це явища (і, відповідно, поняття) нетотожні.

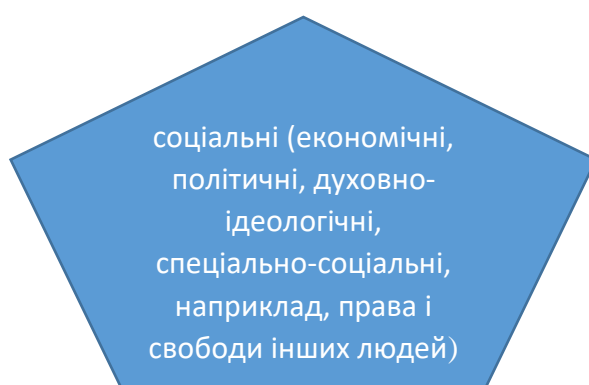
Отже, обмеження відіграють величезну роль у здобутті людиною справжньої свободи. Обмежуючи певною мірою свободу кожного індивіда, закон забезпечує йому безперешкодне використання своїх прав, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж. Свобода кожної людини поширюється лише до тієї межі, від якої починається свобода інших людей. Встановлюючи ці межі, закон сприяє тому, щоб у спільному житті людей запанував порядок, оснований на свободі.

Проте, треба пам'ятати, що у будь-який час і за будь-якого політичного режиму, обмеження призводить до розширення повноважень органів державної влади, а також зменшення обсягу прав і свобод людини і громадянина.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕЖ (ОБМЕЖЕНЬ) ПРАВ ЛЮДИНИ

Боротьба за права людини (яка може вважатися головною рушійною силою і сутністю усієї історії людства) нині виражається у боротьбі саме за межі таких прав, насамперед за юридичне закріплення та юридичну інтерпретацію цих меж. Класифікація останніх дозволяє виявити особливості соціальних та інших факторів, від яких безпосередньо залежить правореалізаційна діяльність людини. Використовуючи різноманітні критерії, можна виділити наступні різновиди меж прав людини.

Залежно від онтологічної сутності явища, яке обмежує права людини:

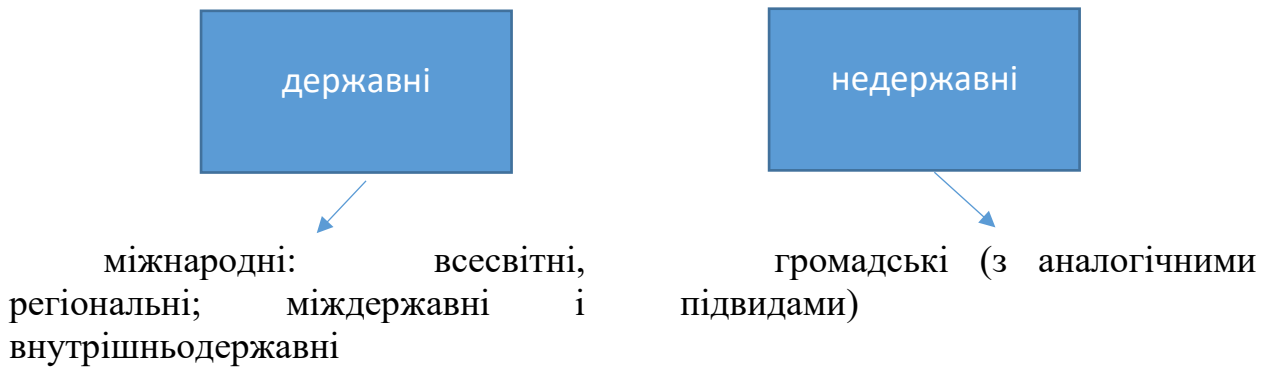
За наявності чи відсутності залежності від волі суб'єкта

відносно об'єктивні (законодавчі обмеження)	абсолютно об'єктивні (певні явища природи)	суб'єктивно-об'єктивні (фізичні потреби людини) – фізичний стан людини, хвороба	суб'єктивні (свідомі самообмеження суб'єкта)
---	--	---	--

Залежно від ступеня соціальної обґрунтованості:

Залежно від політико-юридичного статусу правообмежуючого суб'єкта:

Залежно від регулятивної природи юридичного акта, котрим встановлено розглядувані межі:

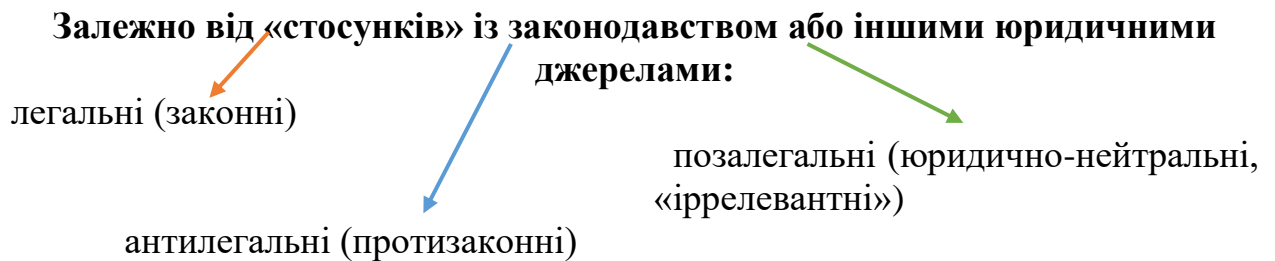
- 1) нормативні
- 2) казуальні (рішення суду).

Залежно від юридичної сили нормативного акта, в якому визначено межі прав:

- 1) законні (зокрема, конституційні);
- 2) підзаконні (з їх наступним відповідним поділом).

За обсягом прав людини, стосовно яких встановлено певні межі

спеціальні (поширюються на певну групу прав) – обмеження, які встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки тощо	загальні (що стосуються усіх прав) – (наприклад, із ст. 23 Конституції України впливає таке загальне обмеження, як вимога про непорушення прав і свобод інших людей)	виключні (розраховані тільки на одне право) – наприклад, наявність судимості можна вважати обмеження права бути обраним народним депутатом
---	--	--

За видовою належністю державного органу, яким здійснено правообмеження:

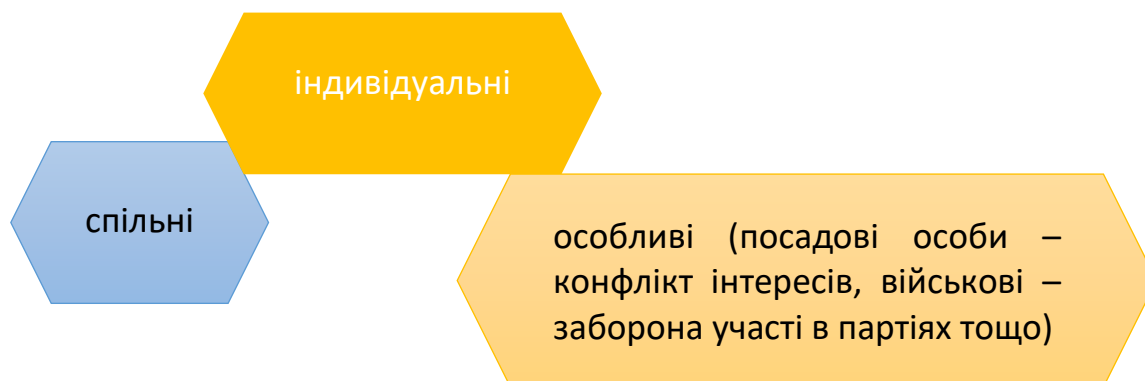

За характером тривалості (чинності) у часі:

постійні

тимчасові (зокрема,
надзвичайні)

За колом осіб, чії права обмежено:

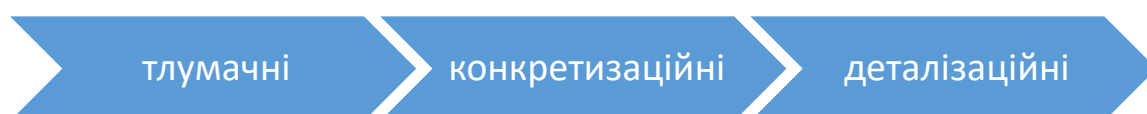
Залежно від стадії юридичного регулювання, на якій відбулося правообмеження

За ступенем змістовної визначеності:

- ⇔ повністю визначені (формальні)
- ⇔ відносно визначені (зокрема, оціночні) – певна категорія прав.

Залежно від характеру логіко-гносеологічної операції, якою опосередковувалося визначення меж:

Ю. О. Фігель зазначає: «На наш погляд, розглядаючи проблему обмеження прав людини, необхідно вирізнити два поняття:

перше – **безпосередньо обмеження прав** (як позбавлення власників частини прав або частини певного права) – конфіскація майна,

друге – **обмеження у здійсненні прав** (як повна або часткова неможливість реалізації певних прав). Другий підхід до розуміння обмежень припускає, що усі права у повному обсязі залишаються у людини – носія прав, а припиняється тільки можливість їх реалізації. Такий вид обмеження може бути **добровільним** (коли людина відмовляється від здійснення права, наприклад, у справах приватного обвинувачення), або ж **вимушеним** – застосовується залежно від зовнішніх, здебільшого непередбачуваних, обставин. Приміром, це обмеження може бути наслідком введення надзвичайного чи воєнного стану, обставин, незалежних як від волі окремого індивіда, так, певною мірою, і від волі державної влади. Випадки застосування такого обмеження повинні бути чітко регламентовані законодавством».

Приватне обвинувачення – одна з форм обвинувачення в кримінальному процесі, що передбачає притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до відповідальності кримінальної не інакше як за скаргою потерпілого, на якого покладається обов'язок підтримувати обвинувачення у суді. Має місце в кримінальному провадженні про кримінальні проступки, що не становлять значної суспільної небезпеки такі як про умисне легке тілесне ушкодження, про умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю, але не спричинили тілесних ушкоджень, а також про самоправство, яким було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян.

Принцип прав людини ґрунтується на ідеї, що люди в будь-якому випадку мають право та можливість вибрати для себе певний спосіб життя. Такий вибір необхідно поважати. Але лише доти, доки залишається можливість такого вибору і певної моделі поведінки. Як приклад, можна навести вимоги до мусульманських жінок – від закриття обличчя до заборони брати участь у політичному житті держави – які порушують права людини, якщо така поведінка не є результатом свідомого індивідуального вибору жінки, добровільної відмови від реалізації своїх прав.

Конституція України містить обидва поняття, пов'язані з обмеженням у правах. Зокрема, ч. 2 ст. 64 проголошує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися **окремі обмеження прав і свобод** із зазначенням строку дії цих обмежень.

Водночас деякі статті, що стосуються окремих прав, містять умови **обмеження саме у їх здійсненні**. Приміром, ч. 3 ст. 34 (право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію) передбачає, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, щоб запобігти заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту

репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. У ч. 2 ст. 35 (право на свободу світогляду і віросповідання) визначено, що здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Дещо інше формулювання має ч. 2 ст. 39 (право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації), у якій вказано, що обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку, щоб запобігти заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Видається, що точнішим за змістом є саме формулювання названих обмежень як обмежень у здійсненні (або реалізації) прав, оскільки навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану відбувається не тимчасове позбавлення громадян певних прав, а тимчасово унеможлиблюється їх використання у повному обсязі.

Вагомий крок у захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина від свавільного обмеження зробив Конституційний Суд України, визначивши у Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015, що обмеження конституційних прав і

свобод має ставити легітимну мету; бути зумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію відповідного права, і не порушувати його сутнісний зміст.

4.2. Підстави обмежень прав і свобод особи за нормами міжнародного права

Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачено фактично у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права людини й основоположні свободи.

Кожен договір визначає межі можливих обмежень та вичерпний перелік підстав для них, а також встановлює низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені.

Інститут обмеження прав є міжгалузевим, охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права. Він регулює відносини влади і підпорядкування, а тому для нього характерний субординаційний або імперативний метод правового регулювання. Обмеження основних прав здійснюється як шляхом прямих заборон, так і вилученням тієї чи іншої правомочності зі змісту конкретного права, а також шляхом встановлення спеціального порядку реалізації такого права.

І ці обмеження викликані об'єктивною необхідністю. Цю властивість свободи враховували ще розробники французької **Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р.** У 4 ст. Декларації вказано: «Свобода полягає в можливості робити все, що не шкодить іншому: таким чином, здійснення природних прав кожної людини обмежено лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування цими ж правами».

Критерії правомірних обмежень державою індивідуальних прав і свобод були вперше сформульовані в **Загальній декларації прав людини 1948 р.** А саме, згідно зі статтею 29 Загальної декларації «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві».

Аналогічні критерії викладені у статтях **Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.**

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 4) говориться, що держава може встановлювати обмеження лише настільки, наскільки це сумісно з їх природою.

В Європейській конвенції про захист прав та основних свобод людини підкреслюється, що обмеження не повинні використовуватися для інших цілей, крім тих, для яких вони передбачені (ст. 18).

Значимість Європейської конвенції 1950 р. полягає в тому, що вона конкретизувала і розширила їх, класифікувавши на **загальні і спеціальні**. Причому, якщо **загальні обмеження (ст. 15–18)** в основному повторюють критерії, закріплені у Загальній декларації, то **спеціальні**, що відносяться до таких прав і свобод, як право на недоторканість особи, житла і кореспонденції, право на свободу мирних зборів і асоціацій, право безперешкодно користуватися своїм майном, право на свободу вибору місця проживання, право іноземців на проживання на території держави і неприпустимість висилки (ст. 8–11 Конвенції, ст. 1, 2, 4 і 7 Протоколів), що є новацією Європейської конвенції.

Аналізуючи Європейську конвенцію 1950 р. Л. В. Павлова виділяє **основні критерії правомірного обмеження прав людини:**

- *встановлення законом таких обмежень* (при цьому Європейський суд з прав людини розуміє закон в широкому сенсі, аналогічно поняттю права в

російській чи українській мові, що включає будь-який нормативний акт державного органу

- *законність мети* (держава може здійснювати дерогаційні (**дерогація** – часткове скасування закону) заходи тільки в цілях, зазначених у Конвенції.

Є ще термін аброгація, але до цієї теми він не стосується.

Аброгація (лат. *abrogatio* – скасування) – відміна, анулювання, скасування або зміна закону у зв'язку з його застарілістю, непотрібністю або у випадку, якщо він не відповідає духові часу, сучасним викликам, або якщо закон чи його окремі положення суперечать Конституції України (визнаний Конституційним Судом України - неконституційним). А. оголошується у прикінцевих положеннях нового закону або законом про внесення змін до чинного закону.

- *необхідність таких обмежень* (очевидна невизначеність даного критерію зумовила активну діяльність Комісії та Суду по встановленню сенсу вказаних термінів. Було прийнято ряд судових рішень із визначення цього терміну.

Щодо **видів правомірного обмеження**, то відповідно до Європейської конвенції 1950 р. можна виділити наступні основні види:

- обмеження під час надзвичайної ситуації (ст. 15);
- обмеження політичної діяльності іноземців (ст. 16);
- обмеження прав з метою заборони зловживання правами (ст. 17).

Є. Є. Грецова у своєму дисертаційному дослідженні пропонує поділити обмеження прав, які допустимі міжнародним правом, на:

обмеження прав в загальних умовах

право на повагу до особистого і сімейного життя, недоторканність житла і таємниці листування; свободу думки, совісті і релігії тощо

в умовах надзвичайних ситуацій

в умовах надзвичайного стану держава зобов'язана офіційно оголосити про відступ від своїх зобов'язань

права, які не можуть бути обмежені в будь-якому разі

право не піддаватися тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню; свобода від рабства і підневільного стану; право на захист порушених прав і свобод тощо

4.3. Підстави обмежень прав і свобод особи національним законодавством. Конституційні підстави обмежень прав і свобод в Україні

В Україні при вирішенні питання можливості обмеження основних прав і свобод людини спираються передусім на принцип неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод.

Наразі конституційне законодавство всіх держав світу, зокрема України, передбачає можливість обмеження прав і свобод людини на цілком легітимних підставах. При цьому конституційно–правове регулювання обмеження прав людини має вичерпні правові параметри, які не можуть розширюватися в довільному порядку і мають дискретний характер. Так, Основний закон України передбачає, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64)

Згідно з **Основним Законом** України (ч. 1 ст. 64) конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених безпосередньо Конституцією.

У свою чергу, відповідно до юридичної позиції **Конституційного Суду України** поняття «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» у контексті ч. 1 ст. 64 Конституції слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод, або встановлення додаткових норм, якими нівелюються ці права і свободи. Тому необхідно відрізнити поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законотворчій практиці поняття «фіксація меж самої суті прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою.

Наведене конституційне положення варто розглядати у взаємозв'язку з приписами ч. 3 ст. 22 **Конституції**, в якій йдеться про те, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Так, Конституційний Суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 р. №5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) підкреслив, що звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням.

Загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

Крім того, підтвердженням неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод є **конституційні гарантії**, закріплені у ч. 3 ст. 57: «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними». В аспекті окресленої проблеми важливого значення набуває п. 1 ст. 92, у якому зафіксовано, що права і свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки визначаються виключно законами України, а також те, що внести зміни, які передбачають скасування

чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, або які спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, до Конституції нашої держави не можливо (ч. 1 ст.157).

Для повноти розгляду питання зупинимося ще на одному моменті.

Уже згадувані нами положення ч. 1 ст. 64 Конституція України, на перший погляд, є категоричним імперативом. **Однак в Основному Законі передбачена значна кількість випадків, коли обмеження вказаних прав і свобод людини є допустимим.** Зокрема, це можливо:

з метою запобігання злочину чи його припинення (ст.29)

з метою запобігання розголошенню конфіденційної інформації (ст. 32)

з метою врятування життя людей і майна, переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст.30)

з'ясування істини під час розслідування кримінального провадження (ст.31)

з метою охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей (ст.35)

забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту (ст.34)

Незважаючи на те, що саме положення ч. 2 ст. 64 Конституції є конституційними засадами інституту обмеження прав і свобод, оскільки (на чому вже наголошувалося) з їх змісту випливає, що окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку їх дії можливі в умовах воєнного або надзвичайного стану, **не підлягають обмеженню права і свободи, передбачені ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.**

Розглянемо деякі приклади. Згідно зі ст. 55 Конституції кожній людині гарантоване право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а тому суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує (постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

Наведена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у разі відсутності в законі спеціального положення про судовий захист, а відмова суду прийняти позовні чи інші заяви чи скарги, оформлені відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке за ст.64 Конституції України не може бути обмежене [3].

Разом із правом на звернення до суду ще однією зважливих гарантій неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод виступає право на

правову допомогу, яке відповідно до приписів ст. 64 Конституції України у жодному випадку не може бути обмежене. Крім того, положенн, що кожен має право на правову допомогу» (ч. 1 ст. 59 Основного Закону України) є нормою прямої дії (ч.3 ст. 8), і навіть за умови того, що це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації (рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. №23-рп/2009 у справі про право на правову допомогу).

4.4. Права і свободи людини і громадянина в умовах надзвичайного стану

Це питання регулюється не лише Конституцією України. Законодавчою базою виступає також низка важливих законів:

- «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- «Про правовий режим воєнного стану»;
- «Про судоустрій і статус суддів»;

- «Про Національну поліцію»;
- «Про Службу безпеки України»;
- «Про прокуратуру» тощо.

У цих нормативно-правових актах наведено вичерпний перелік конкретних обмежень прав і свобод **на період введення надзвичайного чи воєнного стану**. Так, відповідно до їх приписів такими є:

- особливий режим в'їзду і виїзду;
- обмеження свободи пересування по території, де запроваджено надзвичайний стан;
- обмеження руху транспортних засобів і їх огляд;
- заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких устанавлюється судом;
- заборона страйків.

У найбільш небезпечних ситуаціях, наприклад, у зв'язку з надзвичайними ситуаціями технічного чи природного характеру, можуть здійснюватися:

- тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання;
- тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації тощо.

В окремих випадках, зокрема, при масових порушеннях громадського порядку, виникненні міжнародних і міжнаціональних

конфліктів, спробах захвату державної влади чи зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, можуть запроваджуватися

- комендантська година,
- обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, спиртних напоїв тощо.

Разом із тим згідно зі ст. 19 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» і ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

У цьому контексті слід також звернути увагу на юридичну позицію Конституційного Суду України, висловлену в Рішенні від 29 червня 2010 р. №17-рп/2010 р., що обмеження основних прав людини і громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями, тобто обмеження будь-якого права має спиратися на критерії, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачити юридичні наслідки своєї поведінки. Виходячи з принципу верховенства права обмеження прав людини мають бути обґрунтованими, виключно на правових засадах із додержанням принципу пропорційності, та переслідувати легітимну мету.

Так, Конституційний Суд України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу підкреслив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (Рішення КСУ від 1 червня 2016 р. №2-рп.)[4, с.183]. Таким чином, у своєму Рішенні Конституційний Суд сформулював критерії пропорційності обмеження прав людини, які забезпечують обґрунтований і легітимний характер їх обмеження.

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нормативна база:

- Конституція України
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року;

➤ Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні»;

➤ Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»;

➤ Указ Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»;

➤ Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»;

➤ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану»;

➤ Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 998 «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»;

➤ Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану».

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА, ЯКІ ПРОТЯГОМ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ МОЖУТЬ ОБМЕЖУВАТИСЯ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38-39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені **частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (пункт 3 «Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»):**

⇔ Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

⇔ Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

ВІЙСЬКОВИЙ СТАН: ОСНОВНІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

TELEGRAF

Військовий стан

– це особливий правовий режим, який запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях **у разі збройної агресії, загрози нападу, порушення територіальної цілісності країни**

ЯК І ХТО ВВОДИТЬ ВС

1

РНБО подає пропозицію президенту

2

Президент видає указ про запровадження ВС

3

Указ негайно оголошується через ЗМІ

4

Указ протягом двох днів затверджує ВР

Вплив на політичне життя

Влада переходить до військових (главком ЗСУ, військові адміністрації)

Президент, Рада та Кабмін не можуть бути позбавлені своїх повноважень

Може вводитися заборона на діяльність політичних партій, громадських об'єднань

ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ ПРОВОДИТИ:

× **Вибори**

× **Масові збори**

× **Акції протесту**

× **Референдуми**

× **Внесення поправок до Конституції**

Обмеження прав та свобод

Комендантська година

Повний контроль над засобами зв'язку

Введення трудової повинності

Перевірки документів та огляд речей

Військово-квартирна повинність

Примусове поселення

Обмеження вибору місця проживання

Примусове відчуження майна

Особливий режим роботи важливих об'єктів економіки

Особливий режим в'їзду-виїзду

Особливий контроль над призовниками та військовозобов'язаними

Обмеження свободи пересування

Вилучення майна держпідприємств

Заборона торгівлі зброєю, алкоголем

Дані: Закон України "Про правовий режим військового стану"

⇔ Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України

⇔ Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

⇔ Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

⇔ Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

⇔ Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

⇔ Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

⇔ Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

⇔ Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

⇔ Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

⇔ Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Контрольні запитання:

1. Поясніть зміст поняття «обмеження прав людини».
2. Яка різниця між категоріями «обмеження» та «обмежування» людських прав.
3. Чи допускається скасування людських прав?
4. За яких умов допускаються обмеження прав людини.
5. Які права людини не можуть бути обмежені за жодних обставин?

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Особливості прав людини в умовах воєнного стану в Україні.
2. Добровільні та вимушені обмеження прав людини.
3. Підстави обмеження прав людини.

Теми для есе:

1. «Де всі є рівними, там ніхто не є вільним» (П.Буаст).
2. «Основу міцного правопорядку складає свобода особи та її недоторканність» (Б.Кістяківський).

РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

5.1. Міжнародні стандарти прав людини

У процесі забезпечення прав і свобод людини виконуються завдання щодо уникнення конфлікту між міжнародним правом та національним правом: забезпечення прав і свобод людини залишається завданням держав, а міжнародне право встановлює відповідні правила поведінки для держав, контролює виконання ними міжнародних угод і в разі потреби

застосовує санкції за їх недотримання.

Міжнародне співтовариство втручається лише тоді, коли держави порушують узяті ними зобов'язання за міжнародним договором, відповідно порушуються права і свободи людини. У цьому випадку міжнародне та національне право доповнюють одне одного, уникаючи взаємних звинувачень у посяганні на «свою територію».

До основних напрямків міжнародного захисту прав і свобод людини належать такі:

1) створення рекомендацій, які адресуються державам, спрямованих на те, щоб привернути їх увагу до тих або інших проблем захисту прав і свобод людини, варіантів їх вирішення тощо. Водночас рекомендації, які не є обов'язковими для держав, залишають за останніми свободу дій, що теж сприяє збільшенню довіри до рекомендацій;

2) розроблення проектів міжнародних договорів, які накладають певні зобов'язання на держави-учасниці і, відповідно, передбачають більш активне міжнародне співробітництво щодо виконання міжнародних договорів у галузі захисту прав і свобод людини;

3) створення спеціальних міжнародних механізмів із перевірки виконання державами своїх міжнародних зобов'язань у галузі захисту прав і свобод людини; такі механізми поширюються лише на держави, які надали на це свою згоду.

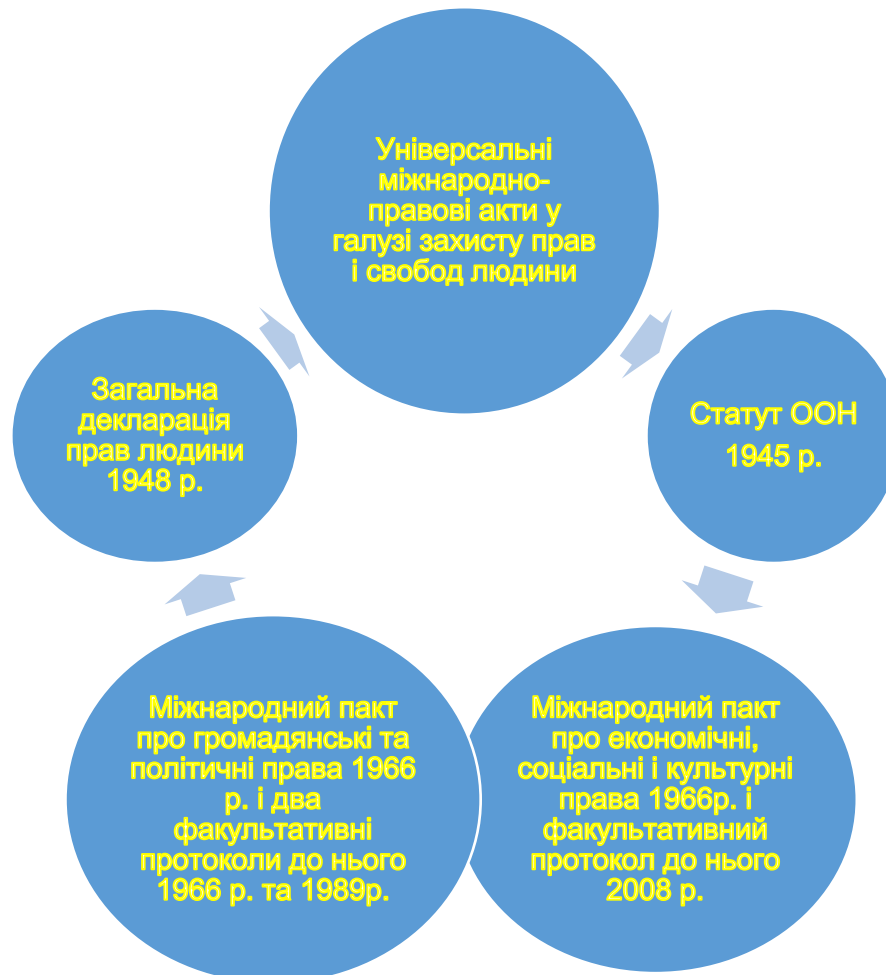
Система міжнародно-правових актів у галузі захисту прав і свобод людини містить низку міжнародних документів універсального і регіонального характеру.

Універсальні міжнародно-правові акти, ухвалені під егідою ООН, становлять основний масив у галузі захисту прав і свобод людини, враховують права усіх категорій осіб і визнаються стандартами у цій галузі.

Регіональні міжнародно-правові акти у галузі захисту прав і свобод людини виробляються державами окремих регіонів. Вони сприяють захисту

прав людини на регіональному рівні, дозволяють урахувати специфіку певного регіону, його історичні та культурні традиції. У регіональних актах іноді встановлюються спеціальні норми та додаткові механізми контролю у галузі прав людини.

До Універсальних міжнародно-правових актів у галузі захисту прав і свобод людини належать:

У Преамбулі Статуту ООН проголошується рішучість народів «знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй». Ст.1 Статуту ООН (п. 3) зобов'язує всі держави до міжнародного співробітництва «у заохочуванні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови та релігії».

Таке формулювання в поєднанні з положенням, закріпленим у Преамбулі Статуту, свідчить про те, що розвиток поваги до прав і свобод людини є однією з основних цілей ООН і найважливішим принципом сучасного міжнародного права. Це підтверджується у ст. 55 Статуту, де підкреслюється, що з метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, що ґрунтуються на повазі до принципу рівноправності й самовизначення народів, Організація

Об'єднаних Націй сприяє загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх без розрізнення раси, статі, мови й релігії.

У такий спосіб, у Статуті ООН сформульовано і закріплено один із найважливіших принципів сучасного міжнародного права – принцип поваги до прав людини й основних свобод. Змістом цього принципу є утвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок, у рівність прав великих і малих націй, а також заходи, що здійснюються міжнародним співтовариством з метою реалізації цих положень.

Згідно зі ст. 60 Статуту ООН відповідальність за виконання функцій ООН у сприянні загальній повазі до прав і свобод людини покладено на Генеральну Асамблею ООН і під її керівництвом – на Економічну і Соціальну раду ООН. На підставі статті 13 Статуту ООН Генеральна Асамблея здійснює дослідження і надає рекомендації з метою «сприяння здійсненню прав людини й основних свобод для всіх без розрізнення раси, статі, мови і релігії». Повноваження Економічної і Соціальної ради у цій галузі визначено у статті 62 Статуту ООН, відповідно до якої «Рада уповноважується робити рекомендації з метою заохочення поважання і дотримання прав людини й основних свобод для всіх».

МІЖНАРОДНИЙ БІЛЛЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

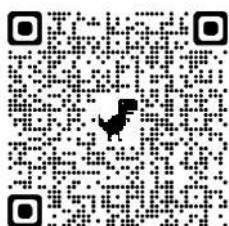
Елеонора Рузвельт

Міжнародний білль про права людини – неофіційна назва Загальної декларації прав людей (1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966, вступила в дію 1976) і Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966, вступила в дію 1976), які, разом узяті, вважають авторитетним набором міжнародних стандартів прав людини. Ці документи (а також **Протоколи до Пакту про громадянські і політичні права**), разом із Всезагальною

Декларацією складають основне джерело міжнародного права в галузі захисту прав людини – **Міжнародний білль про права людини**. Ця назва підкреслює значну взаємопов'язаність цих трьох документів.

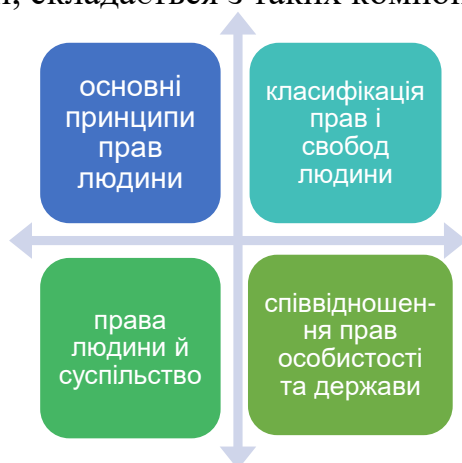
Одним із перших важливих досягнень ООН стало ухвалення Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 р. День ухвалення Декларації вважається **Днем прав людини**.

Загальна декларація прав людини складається з преамбули та 30 статей, що охоплюють політичні, громадянські, економічні, соціальні і культурні права

людини. У ст. 28 Декларації за кожним визнається право «на соціальних світ і міжнародний порядок», при якому права і свободи, закріплені в цьому акті, «можуть бути повністю здійснені». Декларація допускає можливість обмеження гарантованих прав, проте, лише на підставі закону і виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших. Незважаючи на те що Декларація була прийнята у формі резолюції Генеральної асамблеї ООН, яка має рекомендаційний характер, значення цього акту для всього людства настільки велике, що сто положення не може ігнорувати жодна держава.

Концепція прав і свобод людини, закріплена в Загальній декларації прав людини, складається з таких компонентів:

Ключовими для визначення класифікаційних критеріїв прав і свобод є статті 3 і 22 Загальної декларації прав людини.

Громадянські права:

Недопустимість рабства або підневільного стану, недопустимість катувань, жорстокого і принижуючого людську гідність поводження і покарання, право на правосуб'єктність, рівність усіх перед законом, право на відновлення порушених прав, право на судовий розгляд, недопустимість свавільного арешту, затримання або вигнання, презумпція невинуватості, право на особисте життя, недоторканність житла та таємницю кореспонденції, право на вільне пересування і вибір місця проживання, право шукати притулку, рятуючись від переслідування з політичних мотивів, право на створення сім'ї і рівність сторін у шлюбі, право на громадянство, право на володіння майном, право на свободу думки, совісті та переконань, право на свободу мирних зібрань та асоціацій

Політичні права:

Право на участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників

Соціально-економічні та культурні права:

Право на працю і створення професійних спілок, право на відпочинок, право на достатній життєвий рівень, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, право на освіту, право на участь у культурному житті та користування благами наукового прогресу

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (International Covenant on Civil and Political Rights) складається з преамбули та 53 статей, ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. Даний акт зобов'язує держави поважати і забезпечувати кожному, хто перебуває у межах

її території та під її юрисдикцією без будь-якого розрізнення через расу колі шкіри, стать, мову, релігію, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини (п. 1 ст. 2) весь спектр прав і свобод.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права допускає обмеження більшості закріплених в ньому прав людини.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) складається з преамбули та 31 статті. Учасники пакту зобов'язуються «прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити повне здійснення» прав і свобод людини, закріплених в договорі. Серед гарантованих прав: право на працю, право на охорону сім'ї, право на достатній рівень життя; право на створення профспілок і вступ в них та ін.

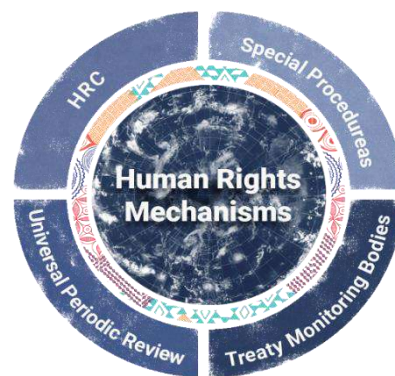

10 грудня 2008 р. ГА ООН резолюцією 63/117 прийняла **Факультативний протокол** до вищезазначеного Пакту, що надає Комітету з економічних, соціальних і культурних прав розглядати повідомлення від приватних осіб про порушення державою - учасником пакту прав і свобод людини, закріплених в цьому акті. Комітет також повноважний розглядати міждержавні суперечки, однак за умови, що обидві сторони є учасниками Протоколу.

5.2. Поняття міжнародних механізмів захисту прав людини та їх види

Механізми міжнародного захисту прав людини – це система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які безпосередньо займаються захистом прав людини.

Під терміном «**механізми міжнародного захисту прав людини**» розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Крім міждержавних органів і організацій, у світі існує безліч так званих неурядових правозахисних організацій.

Такі (міждержавні) органи відрізняються тим, що вони створюються за взаємною згодою кількох держав, як правило, оформленою міжнародною угодою, діють у межах такої угоди, яка визначає їхні повноваження і спеціальні правила процедури.

Міжнародна організація – об'єднання держав, створене на основі міжнародного міжурядового договору (зазвичай багатостороннього) для виконання певних цілей, що має систему постійно діючих органів, що володіє міжнародну правосуб'єктність і заснована відповідно до міжнародного права.

Ознаки, якими характеризуються міжнародні організації:

1) членами міжнародних організацій, як правило, є суверенні держави. Однак в діяльності ООН і багатьох інших міжнародних організацій поряд суверенними державами беруть участь інші суб'єкти міжнародних відносин на правах асоційованих членів або спостерігачів. Наприклад, Палестина є асоційованим членом ООН, а у Ватикану є статус спостерігача в ООН (з 1964 р).

2) договірної основою і правовою підставою діяльності міжнародної організації є її установчий акт. У переважній більшості випадків в ролі установчого акту міжнародних організацій зазвичай виступає міжурядовий багатосторонній договір, який регламентує права і обов'язки сторін, визначає її компетенцію, структуру, статус її членів, персоналу тощо.

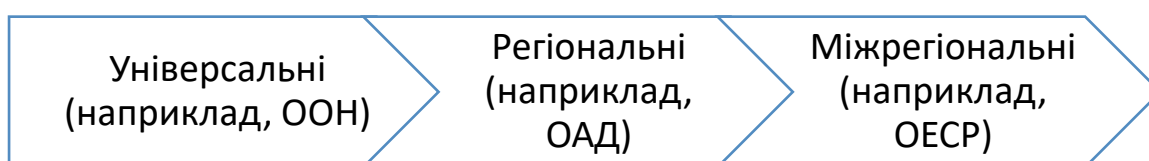
Відповідно міждержавні правозахисні організації відрізняються тим, що: а) вони дійсно мають вплив на уряди;

б) найчастіше їхні рішення обов'язкові для виконання, і в будь-якому випадку їхню думку не можна зігнорувати;

в) вони змушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини.

Класифікувати міжнародні організації можна за такими основними ознаками:

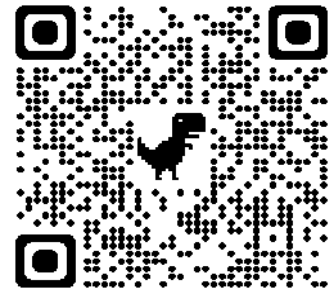
1) за колом учасників:

2) за компетенцією.

✓ Загальної компетенції, що займаються будь-якими питаннями, вирішення яких забезпечує досягнення цілей, заради яких організація створювалася, і спеціальної компетенції. Наприклад, до організацій загальної компетенції відноситься перш за все ООН;

✓ Спеціальної компетенції. До них відносяться міжнародні організації, створюються для здійснення співпраці в конкретній галузі міжнародних відносин. Наприклад, ІКАО, яка є спеціалізованою установою ООН, створена в результаті підписання в Чикаго 7 грудня 1944 року Конвенції про міжнародну цивільну авіацію.

2) за порядком прийняття нових членів в організацію:

УНІВЕРСАЛЬНІ ПРАВОЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ – це органи й організації, які поширюють свою діяльність на увесь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів

Універсальні правозахисні органи поділяють на три види:

1) Постійні органи, що є частиною апарату ООН:

Рада ООН з прав людини (англ. UN Human Rights Council (OHCHR). Її очолює *Верховний комісар з прав людини* (до 2006 р замість неї була

Комісія ООН з прав людини, у 2006 році була реорганізована).

Посада *Верховного Комісара ООН з прав людини* створена в 1993 році При ньому діє *УВКПЛ – Управління верховного комісара з прав людини*), Швейцарія.

Резолюція про створення Ради визначила її основне завдання — проведення всеосяжних періодичних оглядів та виконання кожною державою

її зобов'язань у сфері прав людини, які забезпечують універсальність і однакове ставлення до всіх держав, тобто універсальні періодичні огляди (УПО).

Рада складається з 47 держав-членів, які обираються згідно регіонального представництва. Інші держави мають статус спостерігача.

Рада ООН з прав людини створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні з метою розслідування порушень та утисків прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права та інших злочинів, які могли бути скоєні в контексті агресії Російської Федерації проти України. Комісія має надати свої висновки та рекомендації, у тому числі ті, що стосуються притягнення до відповідальності винних у порушеннях, Раді ООН з прав людини у березні 2023 року. До складу Комісії входять Ерік Месе (голова), Ясмінка Джумхур та Пабло де Грейфф.

ВИСНОВОК КОМІСІЇ (A/77/533: Independent International Commission of Inquiry on Ukraine - Note by the Secretary-General)

Комісія ООН доходить висновку, що в Україні було скоєно воєнні злочини, та виражає занепокоєння через страждання цивільного населення

ЖЕНЕВА, 18 жовтня 2022 р.: на основі розслідувань, проведених у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях, Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні дійшла висновку, що в Україні було скоєно воєнні злочини.

Комісія задокументувала такі порушення як незаконне використання вибухової зброї, невибіркові напади, порушення особистої недоторканності, включаючи страти, катування та жорстоке поводження, та випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства. Також Комісія виявила порушення прав дітей.

Під час візиту до України у червні 2022 р. Комісія на власні очі побачила спричинені вибуховою зброєю широкої зони ураження руйнування житлових будівель та інфраструктури у населених пунктах, включаючи школи та лікарні. Певну кількість розслідуваних Комісією нападів було здійснено без розрізнення між цивільними та комбатантами.

«Нас вразила велика кількість страт у тих місцевостях, які ми відвідали», – сказав Ерік Мьосе, Голова Комісії. «Ми занепокоєні тими стражданнями, яких міжнародний збройний конфлікт в Україні завдав цивільним громадянам».

Він додав, що наразі Комісія розслідує випадки страт у 16 містах та населених пунктах і отримала достовірні повідомлення щодо багатьох інших подібних випадків. Спільні елементи складу таких злочинів включають попереднє затримання жертв та видимі ознаки страти, такі як зв'язані за спиною руки, вогнепальні поранення в голову та перерізані горла.

Свідки надали Комісії послідовну та узгоджену інформацію щодо жорстокого поводження та катувань під час незаконного позбавлення волі.

Деякі свідки доповіли, що після попереднього затримання російськими збройними силами в Україні їх було перевезено до Російської Федерації, де їх тижнями утримували у місцях позбавлення волі і де вони зазнали тортур та інших форм жорстокого поводження.

Розслідування справ, що стосуються сексуального та гендерно зумовленого насильства, встановило, що деякі солдати Російської Федерації скоїли такі злочини. Вік жертв сексуального та гендерно зумовленого насильства сягав від чотирьох до 82 років.

Комісія також виявила, що діти багаторазово стикалися з вибухами, порушеннями, примусовим переміщенням та відокремленням від родин, а також іншими видами правопорушень.

У чотирьох областях розслідування – Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській – Комісія вивчила два випадки жорстокого поводження збройних сил України із солдатами Російської Федерації. Незважаючи на невелику кількість таких випадків, Комісія продовжує звертати на них увагу.

Комісія відвідала 27 міст та населених пунктів та опитала більше ніж 150 потерпілих та свідків. Слідчі Комісії провели огляди місць руйнувань і поховань, місць затримання і катувань, а також огляди залишків зброї, та ознайомилися із великою кількістю документів та звітів.

Під час проведення розслідування Комісія зустрічалася із представниками органів державної влади, міжнародних організацій, громадянського суспільства та інших відповідних сторін.

Комісія ООН зі становища жінок (англ. The Commission on the Status of Women (CSW)) – це організація ООН, яка займається питаннями гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. CSW – це функціональна комісія ЕКОСОП, яка є глобальним директивним органом, який займається виключно просуванням гендерної рівності та

розширення прав і можливостей жінок. Комісія була створена ЕКОСОП у 1946 р. з повноваженнями щодо підготовки рекомендацій із захисту прав жінок у політичній, економічній, громадській, соціальній та освітній сферах.

«CSW є надійним партнером для захисників і осіб, які приймають рішення з усіх верств суспільства, і лідером у зусиллях щодо досягнення гендерної рівності».

Photo: UN Women/Ryan Brown

У рамках іншого основного органу ООН – **Секретаріату ООН**, створено *Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців* (англ. UNHCR – The UN Refugee Agency) – УВКБ ООН), Женева, Швейцарія.

UNHCR має представництва в багатьох столицях та гарячих точках світу. Нині УВКБ ООН (штат становить приблизно **8 тис.** працівників) опікується більш ніж **36 млн.** осіб у більш ніж **123** країнах світу.

Представництво Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні (<https://www.unhcr.org/ua/contact-us-ua>)

UNHCR сприяє поширенню міжнародних угод стосовно біженців та наглядає за дотриманням урядами міжнародного права про біженців. Його персонал працює у різноманітних місцях – від столичних міст до віддалених таборів та прикордонних зон – намагаючись надати вищезгаданий захист та мінімізувати загрозу насильства, у тому числі сексуального, жертвами котрого стають багато біженців навіть у країнах, що надають притулок.

UNHCR «...Міжнародний договір про біженців є основою для більш передбачуваного та справедливого розподілу відповідальності, визнаючи, що сталого вирішення ситуацій біженців неможливо досягти без міжнародного співробітництва».

UNHCR визначає сталу політику щодо біженців та вишукує рішення для покращення умов допомоги біженцям повернутися на батьківщину, якщо умови це дозволяють, допомагає їм інтегруватися у країнах, що надали їм притулок, чи переселитися до третіх країн.

2) Органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН.

У рамках ООН було розроблено безліч міжнародних договорів про захист прав людини, що розвивають положення Всезагальної декларації, щодо окремих груп прав чи окремих прав, закріплених у ній. Однак, якщо Декларація прав, як ми пам'ятаємо, формально не є ні для кого обов'язковою, але стала такою фактично для всіх держав, то вищевказані договори юридично обов'язкові для виконання державами, але тільки тими, котрі їх підписали і ратифікували. Це насамперед **Міжнародний білль про права людини**.

Окрім Пактів під егідою ООН були розроблені:

⇔ Конвенція про запобігання і покарання за злочини геноциду (СРСГ) (ухвалена 1948 року і набула чинності 1951 року);

⇔ Конвенція про статус біженців (КСВ) (ухвалена 1951 року і набула чинності 1954 року);

⇔ Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КЛРД) (ухвалена 1965 року і набула чинності 1969 року);

⇔ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) (набула чинності 1981 року);

⇔ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань (КПП) (ухвалена 1984 року і набула чинності 1987 року);

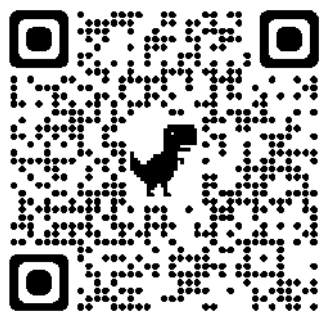
⇔ Конвенція про права дитини (КПД) (ухвалена 1989 року і набула чинності 1990 року);

⇔ Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих — мігрантів і членів їх сімей (МКПТМ) (ухвалена 1990 року і набула чинності 2003 року);

⇔ Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПІ) (набула чинності 3 травня 2008 року);

⇔ Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (ухвалена 2006 року і набула чинності 2010 року).

На виконання усіх цих угод були створені:

Комітет з прав людини ООН (HR Committee) – організація, що займається наглядом за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права в країнах-учасницях пакту. Засновано згідно частини 4 Пакту.

Комітет з прав дитини було створено у відповідності зі ст. 43 Конвенції про права дитини 1989 році. Засновано в 1991 році, штабквартира – Женева.

До Комітету входять 18 експертів, які діють в особистій якості і обираються таємним голосуванням у ході наради країн - учасниць Конвенції з числа громадян цих країн з урахуванням принципу справедливого географічного розподілу і представництва головних правових систем. Члени Комітету повинні володіти високими моральними якостями і визнаною компетенцією в галузі, що охоплюється Конвенцією. Кожна держава має право висунути не більше одного кандидата.

Члени Комітету обираються на чотирирічний строк і мають право бути переобраними при повторному висуненні їх кандидатур. У разі дострокового припинення повноважень члена Комітету, держава-учасниця, що висунула даного члена Комітету, призначає іншого експерта з числа своїх громадян на строк, що залишився, за умови схвалення Комітетом.

Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. В їх число входять голова, чотири його заступника і доповідач.

Конвенція залишає місце проведення сесій на розсуд Комітету. Їх тривалість визначається нарадою держав-учасників Конвенції за умови схвалення Генеральною Асамблеєю ООН. Як правило, сесії тривалістю по три тижні кожна проводяться у Відділенні ООН в Женеві три рази на рік – у січні, травні і вересні. З початку своєї роботи в 1991 р. по кінець 2011 р. Комітет провів 58 сесій.

Доповіді про діяльність Комітету раз на два роки представляються Генеральній Асамблеї через ЕКОСОП.

Держави - учасники Конвенції зобов'язуються подавати Комітетові через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи по закріпленню визнаних у Конвенції прав та про прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав. Розгляд доповідей є основною функцією Комітету.

Держави - учасники факультативних протоколів до Конвенції (Факультативний протокол щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, набрав чинності 18 січня 2002 р. і Факультативний Протокол, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, який набрав чинності 12 лютого 2002 р.) зобов'язані включати у свої доповіді також інформацію про виконання положень протоколів. Якщо держава, що ратифікувала Протокол не є повноправним учасником Конвенції (протоколи таку можливість передбачають), вона надсилає Комітету доповідь про виконання положень Протоколу раз у п'ять років.

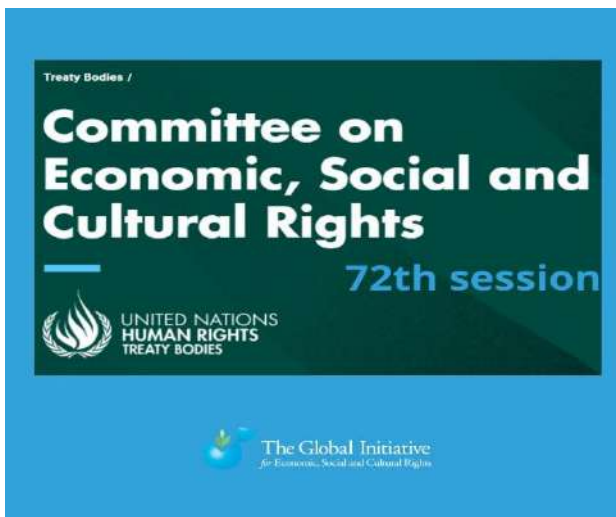
У разі якщо держава-учасник регулярно не представляє доповіді Комітет може розглянути можливість обговорення ситуації в ній на основі наявних відомостей. Про прийняття такого рішення Комітет інформує зацікавлену держава.

У відповідності з положеннями Конвенції Комітет має право запитувати у держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується її здійснення.

Первісний розгляд доповіді проводиться передсесійною робочою групою Комітету на неформальному засіданні, на яке можуть бути запрошені представники органів і спеціалізованих установ ООН, неурядових організацій, експертних кіл. Крім власне доповіді розглядається інформація з альтернативних джерел, у першу чергу структур ООН та інших договірних органів з прав людини.

За результатами неформального розгляду готується список питань, який по дипломатичних каналах перепроводжується зацікавленій державі. Як правило, напрямок списку супроводжується проханням представити відповіді заздалегідь, з тим щоб вони могли бути переведені на всі офіційні мови ООН.

Обговорення доповідей здійснюється в ході інтерактивного діалогу з представниками підзвітної держави. За підсумками обговорення Комітет готує заключні зауваження, які за форматом і характером нагадують аналогічні зауваження Комітету з прав людини та інших договірних органів з прав людини.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (Committee on Economic, Social and Cultural Rights) – (КЕСКП або CESCR) є органом з 18 незалежних експертів, який контролює виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права його державами-учасницями. Комітет було створено відповідно до Резолюції ECOSOC 1985/17 від 28 травня 1985 року для виконання функцій моніторингу,

покладених на Економічну та Соціальну Раду ООН (ECOSOC) у частині IV Пакту. Усі держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету регулярні звіти про те, як здійснюються економічні, соціальні та культурні права.

Держави повинні звітувати спочатку протягом двох років після прийняття Пакту, а потім кожні п'ять років. Комітет розглядає кожну доповідь і висловлює свої занепокоєння та рекомендації державі-учасниці у формі «заключних зауважень».

Комітет з ліквідації расової дискримінації (The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)) є орган незалежних експертів, який контролює виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації її державами-учасницями.

Расова дискримінація залишається перешкодою для повної реалізації прав людини. Незважаючи на прогрес у деяких сферах, виключення та обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, походження, національного чи етнічного походження продовжують спричиняти конфлікти, страждання та загибель людей. CERD намагається вжити заходів проти несправедливості расової дискримінації та небезпек, які вона становить.

Расова дискримінація залишається перешкодою для повної реалізації прав

Комітет проти катувань (Committee Against Torture (CAT)) є договірним органом експертів з прав людини, який здійснює моніторинг виконання Конвенції ООН проти катувань державами-учасницями. Комітет є одним із восьми договірних органів ООН з прав людини

3) Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй.

У відповідності зі ст. 57 і 63 Статуту ООН із Організацією пов'язані різні установи, створені міжурядовими угодами в галузі економіки, соціальних відносин, культури, освіти, охорони здоров'я та ін. Спеціалізовані установи є постійно діючими міжнародними організаціями, які працюють на підставі власних статутів і угод з ООН. Сьогодні існує 16 таких організацій. Однак далеко не всі ці установи займаються правами людини. Для тих, що здійснюють правозахисну діяльність, вона не є основною, а впливає із загально соціальної спрямованості їх діяльності і, відповідно, лише доповнює її.

До таких установ відносяться насамперед Міжнародна Організація Праці (МОП) і Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

International
Labour
Organization

Міжнародна організація праці

(International Labour Organization (англ. ILO або укр. МОП) спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, що була заснована у 1919 році для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за

рахунок поліпшення умов праці. Дана організація сприяє соціальній справедливості та міжнародно визнаним правам людини та трудовим правам, дотримуючись своєї основоположної місії, згідно з якою соціальна справедливість є необхідною для загального та тривалого миру. Єдине тристороннє агентство ООН, МОП, об'єднує уряди, роботодавців і представників працівників 187 держав-членів для встановлення трудових стандартів, розробки політики та розробки програм, які сприяють гідній праці для всіх жінок і чоловіків.

Сьогодні програма гідної праці МОП сприяє покращенню економічних умов і умов праці, які дають усім працівникам, роботодавцям і урядам участь у тривалому мирі, процвітанні та прогресі.

Організація ООН з питань освіти, науки і культури

(ЮНЕСКО) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO, фр. ONUÉSC) — міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка при співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У системі міжнародно-правових актів щодо захисту прав і свобод людини важливу роль відіграють регіональні міжнародно-правові акти, серед яких: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р., Американська конвенція з прав людини 1969 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Арабська хартія прав людини 2004 р., Декларація АСЕАН про права людини 2012 р.; Європейська соціальна хартія 1961 р., Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1989 р., Африканська хартія прав і благополуччя дитини 1990 р., Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1990 р., Документ Московської наради Конференції щодо людського виміру Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1991 р., Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р., Декларація Гельсінської зустрічі на вищому рівні «Виклик часу змін» 1992 р., Міжамериканська конвенція проти корупції 1996 р., Конвенція Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р., Міжамериканська демократична хартія 2001 р., Африканська конвенція про запобігання корупції та боротьбу з нею 2003 р., Африканська хартія молоді 2006 р., Конвенція Африканського Союзу про захист внутрішньо переміщених осіб всередині держави і надання їм допомоги в Африці 2009 р., Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини 2010 р. тощо. На особливу увагу заслуговують положення деяких із зазначених міжнародних договорів.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була схвалена 4 листопада 1950 р. Комітетом міністрів Ради Європи, а у 1953 р., після того, як її ратифікували вісім держав, Конвенція набула чинності. Україна як член Ради Європи ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р. (чинна для України з 11 вересня 1997 р.).

Трансформації міжнародного права прав людини зумовлюють існування, поряд з універсальними стандартами у сфері захисту прав людини, розвиток і функціонування регіональних: європейської, міжамериканської, африканської та арабської. Уповноважені інституції регіональних систем захисту прав людини, для того, щоб надати більш конкретний захист прав і свобод, розробили низку аргументів, створивши підстави для застосування міжнародного права як незалежного джерела зобов'язань для держав-учасниць відповідних договорів та конвенцій.

Існуючі універсальні міжнародно-правові механізми (на прикладі України) показали свою неспроможність. Все частіше фахівці схиляються до

думки про необхідність переформатування усієї універсальної системи захисту прав людини, зокрема, реорганізації органів ООН. Крім того, у окремих регіонах світу існують специфічні особливості менталітету народів, їх традицій, культури та релігії, а також соціально-політичної системи країн, що зумовлює деякі невідповідності універсальній системі захисту прав людини.

РЕГІОНАЛЬНОЮ МІЖНАРОДНУ ОРГАНІЗАЦІЮ називають, якщо її учасниками є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки.

Види регіональних систем захисту прав людини:

Міжамериканська система (Inter-American Human Rights System). Нормативне забезпечення функціонування Міжамериканської системи захисту прав людини, яка діє в рамках Організації Американських Держав, здійснюється Статутом Організації Американських Держав 1948 р., Американською декларацією прав і обов'язків людини 1948 р. та Міжамериканською конвенцією з прав людини 1969 р. Крім того, система

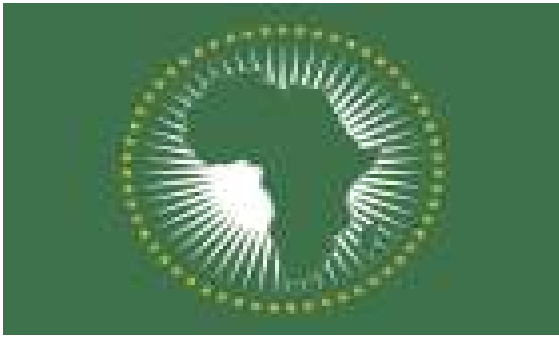
включає інші документи, такі як протоколи та конвенції на спеціальні теми, такі як, серед іншого, Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням і покарання за них, Міжамериканська конвенція про насильницькі зникнення осіб та Міжамериканська конвенція про запобігання, покарання та викорінення Насильство над жінками; а також Правила процедури та статуту її органів.

Міжамериканський суд з прав людини (Inter-American Court of Human Rights) є одним із трьох регіональних трибуналів з прав людини разом із Європейським судом з прав людини та Африканським судом з прав людини та народів діє в рамках Організації Американських Держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини і

Міжамериканським судом з прав людини.

Африканська система складається з Африканської комісії з прав людини і народів (ACHPR); Африканського суду з прав людини і народів (African Court on Human and Peoples Rights, AfCHPR); Надзвичайної африканської палати (EAC); Комісії АС з міжнародного права (AUCIL). Вони діють на підставі Африканської хартії прав людини і народів 27 червня 1981 року.

Африканський Союз

Зі вступом Хартії в дію в 1986 р. права людини отримали офіційне визнання, хоча вплив названого документа мав обмежений характер внаслідок слабого механізму контролю за його виконанням. Вищевказаний акт є першим обов'язковим міжнародним документом,

який визнає солідарні права народів, зокрема право на мир, розвиток, самовизначення, довкілля тощо, що є втіленням африканської філософії убунту, яка розглядає людину без відриву від спільноти. Наразі Африканську хартію прав людини і народів ратифікували всі 55 держав-членів АС.

3) **Європейська** система захисту прав людини діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є від 1995 р. Головний європейський правозахисний орган – **Європейський суд з прав людини**. Рішення цього Суду впливають на формування не тільки європейських, але і світових стандартів прав людини.

Європейський суд з прав людини

Правозахисних інстанцій у світі дуже небагато, громадянин України може звернутися тільки до чотирьох: **Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Європейського суду прав людини і Комітету із свободи асоціацій МОП.**

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів.

Україна є стороною майже всіх основних міжнародно-правових документів ООН з прав людини, найважливішими з яких є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативні протоколи до них, Міжнародна конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації, Конвенція про права дитини, Конвенція проти тортур, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права інвалідів, Конвенція про захист всіх осіб від насильницьких зникнень.

Україна активно співпрацює з Постійним представником ООН з прав людини в Україні (з 01.09.2018 р.– Оснат Лубрані, громадянка США і Ізраїлю) та очолюваним нею Управлінням.

Україна також співпрацює з Верховним комісаром ООН з прав людини, який є головною посадовою особою, відповідальною за координацію всієї діяльності у галузі прав людини в рамках ООН. Наша країна підтримує заходи, спрямовані на зміцнення ролі Верховного комісара та підвищення ефективності координації діяльності органів і механізмів ООН у правозахисній галузі.

5.3. Система ООН та Статут ООН у контексті захисту прав людини

Створення ООН стало можливим в результаті об'єднання зусиль держав у боротьбі з нацизмом в період Другої світової війни. Ліга Націй, створена після Першої світової війни, проголосила своїми офіційними цілями підтримання миру і роззброєння. Разом з тим, її Статут не тільки не заборонив агресивну війну, але і не піддав її безумовному засудженню. Військові санкції проти держави, яка розв'язала війну в порушення положень Статуту, не носили обов'язкового характеру для членів Ліги. Встановлена Статутом мандатна система закріплювала колоніальні території. Ліга Націй не змогла стати ефективною перешкодою на шляху розв'язання Другої світової війни. Вона фактично припинила свою діяльність в 1939 р. Формально Ліга Націй була розпущена в 1946 р, після створення ООН.

Створення ООН стало великим політичним досягненням в області міждержавних відносин і міжнародного співробітництва.

ООН заснована на прогресивних, демократичних принципах міжнародного права. У ст. 2 Статуту ООН передбачено, що ООН і її члени діють відповідно до принципів суверенної рівності всіх її членів; сумлінного виконання прийнятих на себе зобов'язань за Статутом; вирішення міжнародних суперечок мирними засобами;

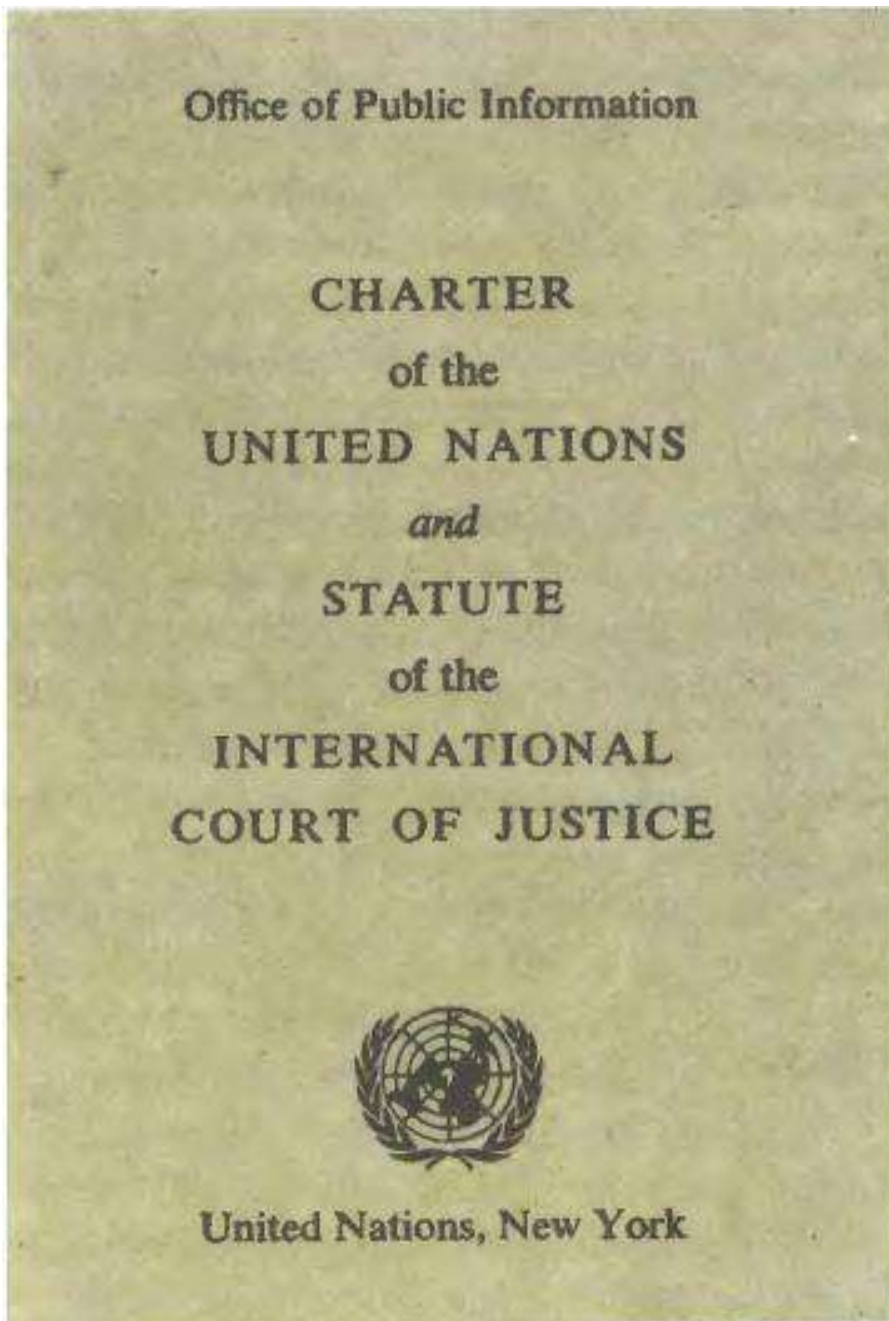
відмови в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН; всебічного надання допомоги ООН в усіх її діях відповідно до Статуту ООН та відмови від допомоги будь-якій державі, проти якої ООН вживає заходів превентивного чи примусового характеру.

Цілі і принципи ООН. ООН створена, як це визначено в ст. 1 її Статуту, з метою:

Підтримувати міжнародний мир і безпеку		
розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів	здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні і розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії	бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей

У Статуті знайшли відображення й інші важливі принципи сучасних міжнародних відносин і міжнародного права:

- Добросусідських відносин («проявляти терпимість і жити разом у мирі один з одним, як добрі сусіди»);
- Спільних дій держав з метою підтримки міжнародного миру і безпеки;
- Роззброєння; рівноправності і самовизначення народів;
- Широкого міжнародного співробітництва для сприяння економічному і соціальному прогресу всіх народів, забезпечення рівноправності людей, їх основних прав і свобод, поваги до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права.

Статут ООН

Дослівно в **Преамбулі** Статуту ООН вказано: «знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав більших і малих націй».

Окрім того, у **пункті 3 ст. 1** Статуту ООН встановлено мету

ООН – «здійснювати міжнародне співробітництво у сфері вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру та в заохоченні й розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії».

До того ж у пункті «в» **статті 55** Статуту ООН встановлено: «З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності й самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє: в) загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії». Ця норма стосується економічного й соціального співробітництва, що, проте, не зменшує її юридичну значущість.

28
Опублікувати у "Відомостях
Верховної Ради Української РСР"

У К А З

Президії Верховної Ради Української РСР

Про ратифікацію Статуту спеціалізованої установи
ООН "Організація ООН по промислому розвитку
/ОНІДО/"

Президія Верховної Ради Української РСР п о с т а -
н о в л я є :

Поданий Радою Міністрів УРСР на ратифікацію Статут Організації ООН по промислому розвитку /ОНІДО/, підписаний від імені Української РСР у Нью-Йорку 12 грудня 1980 р., р а т и -
ф і к у в а т и .

Голова Президії
Верховної Ради Української РСР

В.ШЕВЧЕНКО

Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР

М.ХОМЕНКО

м.К и ї в

20 травня 1985 року

№ 277 - XI

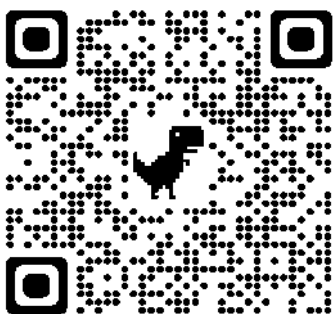
Членство в ООН. В ООН розрізняються первинні і прийняті члени. Початковими членами є 50 держав, які взяли участь в Конференції в Сан-Франциско, підписали і ратифікували Статут ООН. 51-ій державі – Польщі – було дано право підписати Статут ООН на правах початкового члена.

Згідно ст. 4 Статуту, членами ООН можуть бути миролюбні держави, які візьмуть на себе зобов'язання, передбачені в Статуті, і які можуть і бажають ці зобов'язання виконувати. Для прийому в члени ООН необхідні рекомендація РБ ООН, прийнята не менше ніж дев'ятьма голосами, включаючи співпадаючі голоси всіх п'яти постійних членів РБ ООН, і постанова ГА ООН, винесена 2/3 присутніх і голосуючих держав.

Член ООН, який систематично порушує принципи Статуту ООН, може бути виключений з Організації рішенням ГА ООН за рекомендацією РБ ООН (ст. 6). ООН до такого заходу поки не вдавалася. Хоча Статут ООН нічого не говорить про можливість виходу з Організації, однак таке право належить кожному члену ООН як суверенної держави. Наприклад, в січні 1965 р Індонезія вийшла з ООН, а в вересні 1966 відновила свою участь в її діяльності.

У Статуті ООН передбачена можливість призупинення прав і привілеїв держави - члена ООН, якщо проти нього РБ ООН були прийняті заходи превентивного або примусового характеру.

За час, що минув після створення ООН, кількість її членів досягла 193. ООН має власну систему органів. Всі органи ООН поділяються на дві групи: **головні й допоміжні.**

Відповідно до Статуту ООН (ст. 7) до головних органів ООН належать: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з опіки (припинила діяльність), Міжнародний Суд і Секретаріат.

Допоміжні органи ООН створюються в межах того або іншого головного органу й підпорядковуються йому.

Компетенція та правовий статус головних органів чітко зафіксовані в Статуті ООН. Ці органи є центральними ланками в своїй сфері діяльності, проте це не означає, що вони рівнозначні за своєю роллю і правовим положенням.

Найбільш важливе значення для забезпечення цілей і принципів ООН має ГА ООН як найширший міжнародний форум, на якому представлені всі країни - члени ООН, і РБ ООН, як орган, на який покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки і який при виконанні своїх обов'язків діє від імені всіх членів ООН. ГА ООН і РБ ООН – незалежні органи, не підлеглі один одному та іншим органам системи ООН.

ЕКОСОП (Економічна і соціальна рада ООН), головний орган з координації економічної діяльності ООН та спеціалізованих установ, пов'язаних з цим органом) і **Рада з питань опіки** здійснюють свої функції під керівництвом і контролем ГА ООН і в деяких випадках – РБ ООН.

Міжнародний суд ООН є головним судовим органом ООН, що складається з колегії незалежних суддів.

Секретаріат як головний адміністративно-технічний орган покликаний обслуговувати діяльність всіх інших органів.

Допоміжні органи можуть засновуватися усіма головними органами ООН на основі її Статуту, при цьому їх компетенція повинна бути частиною компетенції головного органу.

Як правило, органи ООН складаються з усіх або деяких держав - членів, представлених повноважними представниками або делегацією. Іноді органи комплектуються на основі особистого представництва. Так, **Комісія міжнародного права ООН (КМП ООН)** складається з осіб з визнаним авторитетом в області міжнародного права. Склад Міжнародного Суду ООН повинен представляти основні правові системи світу.

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН)

Склад ГА ООН. Асамблея складається з усіх держав - членів ООН, представлених на її сесіях не більше ніж п'ятьма представниками. До складу кожної делегації можуть входити також п'ять заступників представників та необхідну кількість радників і експертів. Незалежно від числа представників кожна держава має один голос.

Асамблея наділена в рамках ООН широкою компетенцією. Вона уповноважується обговорювати будь-які питання або справи в межах Статуту ООН або стосуються повноважень і функцій любого з органів ООН і робити в їх відношенні рекомендації державам - членам і РБ ООН (ст. 10 Статуту ООН).

Постійні і тимчасові допоміжні органи ООН. Для здійснення своїх функцій ГА ООН створює постійні та тимчасові допоміжні органи. До постійних органів відносяться Консультативний комітет з адміністративних і

бюджетних питань, Комітет по внесках і ін. Важливе місце займає КМП ООН, створена з метою прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації. За роки діяльності ГА ООН було створено понад 150 допоміжних органів на тимчасовій основі.

У діяльності ГА ООН отримала розвиток практика створення органів на правах автономних організацій, що займаються питаннями міжнародного співробітництва в деяких спеціальних сферах, наприклад ЮНКТАД, ПРООН, ЮНЕП.

ГА ООН є найбільш представницьким світовим політичним форумом, де всі держави можуть не тільки обговорювати і виявляти свої позиції з найважливіших питань міжнародної політики, а й знаходити взаємоприйнятні шляхи врегулювання цих проблем мирним шляхом, за допомогою дипломатичних контактів і переговорів. Резолюції ГА ООН, прийняті при максимально можливій мірі згоди основних політичних сил, що беруть участь в ООН, хоча і мають характер рекомендацій, мають значний морально-політичний впливом. ГА ООН виконує в ряді випадків функції дипломатичної конференції, коли вона в ході сесії розробляє і приймає або схвалює підготовлені іншими органами проекти міжнародних договорів, які потім відкриваються для підписання (наприклад, договори в галузі роззброєння).

Рада Безпеки ООН (РБ ООН) є найважливішим постійно діючим органом, на який держави - члени ООН поклали головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки.

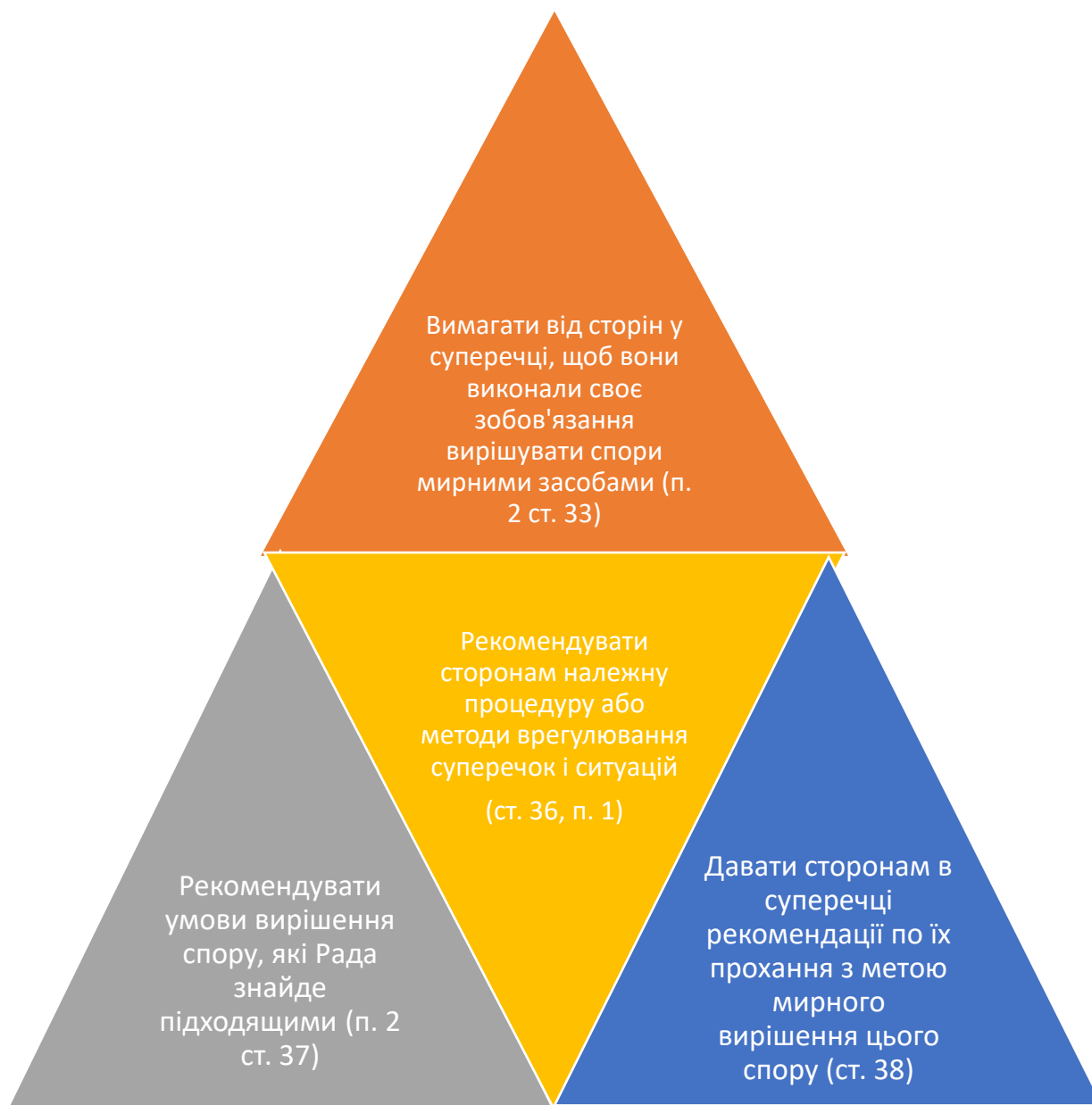
Рада безпеки ООН

При виконанні обов'язків, що випливають з цієї відповідальності, Рада діє від її імені (ст. 24 Статуту ООН). Відповідно до ст. 25 Статуту члени ООН взяли на себе зобов'язання підкорятися рішенням РБ ООН і виконувати їх.

Повноваження РБ ООН. РБ ООН є єдиним органом в системі ООН, який повинен від імені всіх членів ООН вживати дії в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки. З цією метою РБ ООН уповноважується розслідувати будь-яку ситуацію, яка може призвести до міжнародних тертя

або викликати спір, для визначення того, чи не може продовження цієї суперечки або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки (ст. 34 Статуту ООН). Якщо Рада вважає, що має справу зі спорами або ситуаціями, які загрожують підтриманню миру, то він зобов'язаний домагатися мирного розгляду таких суперечок і врегулювання таких ситуацій (гл. VI Статуту ООН).

РБ ООН, відповідно до Статуту ООН, може:

У статті 56 Статуту ООН зазначено: «Усі Члени Організації зобов'язуються вживати спільні й самостійні дії в співробітництві з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55». Таким чином, документ досить прискіпливо поставився до теми прав людини, що зазвичай не спостерігалось у міжнародно-правових актах до Другої світової війни.

Співробітниця місії ООН у Центральноафриканській республіці проводить урок по боротьбі з насиллям проти жінок

Професор М. В. Буроменський наголошує: «Поява цієї норми в Статуті ООН не була випадковою. У міжнародному праві важко знайти іншу норму, яку б людство так вистраждало. І не менш складно віднайти іншу норму, яка мала б такі далекосяжні наслідки: закріплюючи в Статуті ООН норму про права людини, держави водночас створювали міжнародно-правову основу для об'єднаної боротьби з тоталітаризмом, оскільки права людини й тоталітаризм за своєю природою не сумісні»

У зв'язку із цим згадка про права людини саме в тому вигляді, як це відображено в Статуті ООН, стала наслідком складного компромісу, який склався між основними розробниками Статуту ООН. В. А. Карташкін, який спеціально вивчав це питання, вказував, що певна «загальність» формулювань Статуту ООН щодо прав людини знімала ідеологічний конфлікт між державами різних соціально-економічних формацій. Фактично цей конфлікт переносився на майбутні переговори про Біль про права людини як спеціальний міжнародний договір із цього питання.

М. В. Буроменський та В. А. Карташкін підтверджують тим самим існування глибокого світоглядного конфлікту щодо розуміння прав людини на переговорах про Статут ООН. Більше того, звертається увага на марність спроб вирішити його на цих переговорах, що свідчило про нездатність сторін дійти згоди про загальноцивілізаційне розуміння прав людини. Однак головним було закріплення в Статуті ООН самої згадки про цінність прав людини та необхідність співпрацювати в цій сфері, навіть за умови різного на той час ставлення держав до розуміння таких прав. А це ставлення дійсно було різним.

Відповідно до Статуту ООН, ця структура покликана «позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй, та створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із

договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі». Конкретною метою у сфері прав людини визначається «здійснювати міжнародне співробітництво у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії».

Опосередковано на підтримання поваги, забезпечення й захист прав впливають також інші цілі ООН. Наприклад, підтримка міжнародного миру та безпеки, залагодження або розв'язання конфліктів має значення для прав людини в умовах цивільних і військових конфліктів. Розвиток дружних відносин між націями на основі дотримання принципів рівноправності та самовизначення народів – для прав людини, що можуть бути реалізовані колективно.

Крім того, ООН впливає на права людини за допомогою усіх тих актів різного виду та юридичної сили, які приймаються в межах організації, як загальними, так і спеціальними її органами, а також самітами, конференціями, іншими заходами за участі організації.

ООН приймає рекомендації, ухвалює рішення, скликає міжнародні конференції, готує проекти конвенцій, здійснює дослідження, надає консультативну та технічну допомогу окремим країнам. Фактично усі головні та значна частина допоміжних органів ООН тією чи іншою мірою займаються питаннями прав людини.

Приміром, Генеральна Асамблея ООН виконує загальну функцію з сприяння повазі та дотриманню прав людини. Питання прав людини розглядаються на засіданнях Генеральної Асамблеї (майже кожного разу включаються до порядку денного), обговорюються проблеми у сфері прав і приймаються рішення, важливі для їх доктрини та системи захисту.

5.4. Характеристика окремих органів із міжнародного захисту прав людини

Більшість міжнародних інстанцій зосереджені на загальному нагляді за станом прав людини в державах, які підписали міжнародні угоди, на основі яких ці організації працюють. Таке спостереження полягає у заслуховуванні періодичних доповідей держав, перевірках на місцях. Скарги чи петиції про порушення прав людини, які надходять у такі організації, використовують для формування уявлення про загальну ситуацію, яка склалася в сфері захисту прав людини у відповідній державі. Тобто такі органи не розглядають кожне повідомлення про порушення прав, а намагаються з'ясувати загальну картину.

Багато міжнародних механізмів улаштовані так, що вони можуть безпосередньо реагувати тільки на масові чи систематичні порушення прав тими чи іншими державами, скарги ж на одиничні випадки порушень враховуються лише як ще один штрих до загальної ситуації захисту прав людини в окремих державах. Тобто, вони діють у рамках процедур «скарг до

роздумів», коли відповідний орган не прагне до виправлення кожного порушення прав людини, про які йому повідомляють. Скарги, які надходять до нього, він оцінює на предмет визначення того, наскільки те чи інше порушення торкається всього населення держави, скарги втрачають свою індивідуальність і збираються в масиви даних, які згодом використовують для рішення питання про необхідність, методи й обсяг втручання. Заявник при цьому, як правило, не має ніякої офіційної можливості довідатися про долю своєї заяви.

Переважає більшість спеціалізованих міжнародних організацій по захисту прав людини засновує свій вплив на держави-порушники на своєму авторитеті і можливості впливу на міжнародну і внутрішньодержавну суспільну думку. Скажімо, основний акт Європейського комітету запобігання катуванням – висновок за результатами перевірок на місці, готується таємно і направляється державі. Остання повинна вжити заходів по виправленню знайдених порушень і, якщо побажає, може цей звіт опублікувати. Якщо не відбувається ні того, ні іншого, Комітет може прийняти самостійне рішення про опублікування звіту.

Ще одна можливість впливу на держави-порушники для деяких організацій полягає у скеруванні звіту про становище в країні у вищий орган: для **Комітету експертів МОП** – це Міжнародна конференція праці, для **Комісії ООН з прав людини** – ЕКОСОП. Однак варто пам'ятати, що такого роду вищі органи – завжди більше політичні організації, ніж правозахисні, тому вони оцінюють ситуацію не стільки з точки зору наявності чи відсутності порушення прав людини, скільки з точки зору політичної доцільності чи недоцільності покарання держави-порушника. І в будь-якому разі вони ніколи не розглядають окремі порушення, якщо вони не носять масовий чи грубий характер.

Найефективнішими є органи й організації, які мають право прийому і розгляду **індивідуальних скарг (петицій) від громадян і організацій** – жертв порушень прав людини. Тобто, ці організації провадять квазісудовий процес, на якому сперечаються між собою дві сторони – обвинувачувана держава й особа, яка заявляє про порушення її прав. За результатами виноситься рішення, обов'язкове для виконання державою чи юридично, чи фактично через величезний міжнародний авторитет відповідного органу і характеру самого рішення. Відмінність цих органів полягає в їх «обов'язку прийняти рішення по кожній спрямованій до них справі, навіть якщо це усього лише рішення щодо питання про його допустимість». Таким чином, метою процедури є виправлення кожного конкретного порушення. Сторони при цьому можуть бути присутні при розгляді їхньої справи (обсяг цього права варіюється в різних органах). Подібних правозахисних інстанцій у світі дуже небагато, громадянин України може звернутися тільки до чотирьох: **Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Європейського суду прав людини і Комітету із свободи асоціацій МОП.**

Універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та конвенційними. До квазісудових належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями та діють за процедурою, що нагадує судову (Комітет з прав людини). До конвенційних належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями (**Комітет із прав дитини** – згідно з Конвенцією про права дитини; **Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок** – згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо) Конвенційні органи мають переважно політико-правовий характер.

РАДА ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ (англ. *The United Nations Human Rights Council*, **UNHRC**) – міжнародний правозахисний орган в системі ООН, який є допоміжним органом ГА ООН. та є головним в обговоренні і співпраці з прав людини. Здійснює загальні дослідження, готує рекомендації та проекти

міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, заслуховує доповіді спеціально створених нею допоміжних органів.

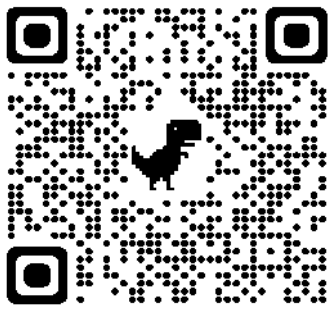
Головною метою РПЛ є захист прав і основних свобод людини на справедливій та рівній основі, а також

ефективна координація та інтеграція діяльності, що стосується прав людини, у рамках системи ООН.

До складу РПЛ входять 47 держав-членів, які обираються членами Генасамблеї ООН шляхом прямого таємного голосування за географічним розподілом: група африканських держав – 13 місць, група азійських держав – 13 місць, група держав Латинської Америки та Карибського басейну – 8 місць, група східноєвропейських країн – 6 місць та група західноєвропейських та інших держав – 7 місць. Члени РПЛ виконують свої повноваження протягом **трьох років** та не мають права на переобрання після двох поспіль термінів членства.

Протягом року проводиться **не менше трьох сесій РПЛ**, загальна тривалість яких складає **десять тижнів**.

Предбачено також механізм скликання **спеціальних сесій**, наприклад, з метою попередження масштабних порушень прав людини та швидкого реагування на надзвичайні ситуації у сфері прав людини. Рада може проводити

спеціальні сесії **на вимогу одного з членів РПЛ за підтримки не менш ніж однієї третини членів Ради.**

Україна вперше стала членом РПЛ у 2006 р. 2008 р. нашу країну було переобрано до складу Ради на другий термін, до 2011 р. З червня 2011 р. Україна активно співпрацювала з РПЛ у якості спостерігача, а в 2017 р. була знову обрана членом Ради. Обрання та переобрання України до Ради ООН з прав людини

слугувало визнанням досягнень нашої держави на шляху демократичного розвитку та зміцнення її міжнародного авторитету.

27 червня 2014 р. у ході 26-ї сесії РПЛ була ухвалена голосуванням ініційована нашою країною **резолуція «Співпраця та допомога Україні в галузі прав людини»**. Побудована на положеннях доповідей Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), що містять оцінки правозахисної ситуації в нашій країні, насамперед, на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та на сході України, резолюція вітає співпрацю нашої держави з міжнародними правозахисними механізмами ООН та засуджує порушення прав людини, передусім у згаданих регіонах.

Мета цієї резолюції – заснування й підтримання механізму регулярних інтерактивних діалогів щодо правозахисної ситуації в Україні, в тому числі щодо систематичних і грубих порушень прав людини на територіях нашої держави, тимчасово окупованих російською федерацією – в Автономній Республіці Крим та окремих районах Донецької і Луганської областей. Цей механізм дозволяє тримати ситуацію з правами людини, грубо порушуваними росією, у фокусі міжнародної уваги.

ЮНІСЕФ, Дитячий фонд ООН (англ. United Nations Children's Fund, UNICEF,) спеціалізована структура ООН, створена 11 грудня 1946 року.

ЮНІСЕФ є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей, який працює у понад 190 країнах і територіях світу заради захисту й

підтримки дітей з моменту їх народження і до початку дорослого життя.

1989 році світові лідери взяли на себе історичне зобов'язання щодо дітей у світі, прийнявши **Конвенцію ООН про права дитини** – міжнародну угоду про дитинство. Ця Конвенція була ратифікована найбільшою кількістю країн з-поміж усіх міжнародних договорів про права людини в історії. Вона допомогла змінити на краще життя дітей у всьому світі.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) відкрив своє Представництво у Києві у 1997 році. За цей час Фонд надав Уряду України допомогу на загальну суму

130 мільйонів доларів США, що дозволило розробити і реалізувати низку програм у галузі охорони здоров'я, води і санітарії, освіти та захисту прав дітей.

З початку воєнних дій на території України ЮНІСЕФ працює над реалізацією ключових зобов'язань із задоволення гуманітарних потреб дітей, зокрема доступу до освіти, психосоціальної допомоги, води і санітарії, навчання з питань мінної небезпеки, охорони здоров'я матері та дитини, а також послуг для людей, що живуть із ВІЛ/СНІДом.

Комітет з прав дитини

Committee on the Rights of the Child) складається з 18 незалежних експертів, які здійснюють моніторинг виконання державами-учасницями Конвенції про права дитини. Комітет спостерігає за виконанням двох факультативних протоколів до Конвенції, які

стосуються участі дітей у збройних конфліктах (ФПВК) та торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (ФПТД).

19 грудня 2011 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила третій факультативний протокол щодо процедури повідомлень (ФППС), який дозволяє дітям звертатися до Комітету зі скаргами щодо порушень їх прав, закріплених у Конвенції та перших двох Факультативних протоколах до неї. Протокол набув чинності у квітні 2014 року.

Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно надавати Комітету доповіді щодо виконання відповідних прав. Держави повинні надати початкову доповідь через два роки після приєднання до Конвенції, а потім періодичні доповіді кожні п'ять років. Комітет вивчає кожну доповідь та висловлює державі-учасниці свої міркування та рекомендації у вигляді «заключних зауважень».

Комітет з прав дитини поки не розглядає індивідуальних повідомлень, скарг держав на недодержання іншими державами положень Конвенції і не веде розслідувань. Факультативний протокол до Конвенції, який передбачає такі можливості, був розроблений відповідною робочою групою Ради ООН з прав людини у 2010–2011 рр., без голосування схвалений пленумом Ради на його 17-ї сесії і прийнятий Генеральною Асамблеєю на її 66-ї сесії. Після вступу Протоколу в силу, для чого потрібна ратифікація або приєднання до нього 10 держав, Комітет буде наділений цими повноваженнями.

З частотою приблизно раз на рік Комітет проводить одноденну загальну дискусію. Вона носить відкритий характер: запрошуються представники держав, органів і спеціалізованих установ ООН, неурядових організацій, наукового та експертного співтовариства, а також діти. Зазвичай обговорюється якесь тематичне питання, пов'язане із застосуванням положень Конвенції в певних обставинах або у відношенні певної категорії дітей. Всього Комітет провів 19 таких дискусій.

Як і інші договірні органи. Комітет з прав дитини приймає зауваження загального порядку, які тлумачать і розвивають положення Конвенції (всього їх 13). Крім них, у Комітеті є й інша форма роботи – рішення. Зазвичай вони стосуються процедурних питань (строки подання доповідей, їх формат, порядок засідань), але ряд рішень містить і предметні рекомендації державам і органам ООН.

Комітет з прав осіб з інвалідністю (Committee on the Rights of Persons with Disabilities) був заснований у відповідності зі ст. 34 Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р. Він почав функціонувати у 2009 р. згідно з Конвенцією юрисдикція Комітету поширюється не тільки на держави, але і на їх інтеграційні об'єднання.

Цей Комітет є органом незалежних експертів, які спостерігають за виконанням державами-учасницями Конвенції про права осіб з інвалідністю. Загалом у світі приблизно один мільярд людей з інвалідністю. За рахунок взаємодії та співробітництва з державами-учасницями Комітет сприяє інклюзії, домагається дотримання прав людини всіх людей з інвалідністю та дає рекомендації щодо здійснення положень Конвенції.

Членство і організація роботи

Комітет складається з 18 незалежних експертів з високими моральними якостями та визнаною компетентністю та досвідом у питаннях, пов'язаних із Конвенцією про права осіб з інвалідністю. Члени обираються на чотирирічний

термін державами-учасницями з-поміж своїх громадян, при цьому враховується справедливий географічний розподіл, відповідний юридичний досвід та збалансоване гендерне представництво. Члени Комітету працюють у своїй особистій якості, а не як представники держав-учасниць, які висунули їхню кандидатуру. Вони можуть бути переобрані у разі висування.

Комітет проводить в Женеві дві сесії в рік тривалістю одна робоча тиждень кожна. Станом на кінець 2011 р. відбулося 6 сесій. Раз у два роки Комітет подає Генеральній Асамблеї та ЕКОСОП доповідь про свою діяльність.

Комітет встановлює власні правила процедури і обирає посадових осіб - голови, трьох його заступників та доповідача.

Необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення Комітетом своїх функцій відповідно до Конвенцією надаються Генеральним секретарем ООН.

Основним обов'язком Комітету є розгляд періодичних, що держави-учасники представляють перший раз протягом двох років після набрання Конвенцією для них силу, а потім - не рідше ніж раз на чотири роки, а також тоді, коли просить Комітет.

Процедура розгляду доповіді включає в себе етапи, характерні для інших договірних органів: аналіз доповіді, напрям попереднього списку питань, отримання відповідей, власне розгляд в ході інтерактивного діалогу з представниками зацікавленої держави. За підсумками розгляду Комітет складає заключні зауваження, в яких виносить пропозиції і загальні рекомендації, що представляються йому доречними, і надсилає їх підзвітній державі. Комітет може запитувати у держав-учасниць додаткову інформацію, що має відношення до здійснення положень Конвенції.

На відміну від інших універсальних міжнародних договорів з прав людини в Конвенції безпосередньо передбачені повноваження Комітету розглядати виконання державою своїх зобов'язань у відсутність доповіді на основі наявної інформації.

Комітет також наділений правом направляти доповіді держав-учасниць до спеціалізованих установ, фондів та програм Організації Об'єднаних Націй, а також іншим компетентним органам, щоб ті звернули увагу на прохання про технічної консультації або допомоги або на вказівку про необхідність таких.

У Конвенції детально регламентовані відносини Комітету з іншими універсальними правозахисними органами. Спеціалізовані установи та інші органи ООН мають право бути представленими при розгляді питання про здійснення положень Конвенції, які підпадають під їхній мандат. Коли Комітет вважає це доречним, він може запропонувати дати експертний висновок щодо здійснення Конвенції або представити доповіді про її імплементації в областях, що відносяться до сфери їх діяльності.

Під час виконання свого мандату Комітет консультується по мірі необхідності з іншими договірними органами на предмет того, щоб забезпечувати узгодженість у керівних принципів подання доповідей,

пропозиції і загальні рекомендації, а також уникати дублювання та паралелізму під час здійснення конвенційними механізмами своїх функцій.

Комітет не приймає і не розглядає скарг, держав-учасників на порушення положень Конвенції іншими державами-учасниками.

Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції, Комітет уповноважений приймати і розглядати повідомлення окремих осіб або груп осіб, які перебувають під юрисдикцією держави - учасника Конвенції, які заявляють, що вони є жертвами порушення цією державою-учасницею положень Конвенції. Розглядаються також повідомлення від імені цих осіб або груп осіб.

Повідомлення визнається неприйнятною, якщо воно анонімно, необґрунтовано, недостатньо аргументовано, несумісне з положеннями Конвенції, не вичерпані всі засоби правового захисту (за винятком випадків, коли їх застосування не виправдано затягується або навряд чи принесе дієвий ефект) або являє собою зловживання вдачею петиції. Крім того, повідомлення повинно стосуватися подій, що сталися після набуття чинності Протоколу для держави-учасника, а порушене питання не повинен бути розглянутий або розглядатися в рамках іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання.

У разі визнання прийнятності повідомлення Комітет доводить його до відома держави-учасника і запитує інформацію по суті питання. У будь-який момент між отриманням повідомлення і винесенням ухвали по суті Комітет може направити відповідній державі-учасниці для невідкладного розгляду прохання про прийняття ним тимчасових заходів, необхідних для запобігання заподіяння можливої непоправної шкоди жертвам передбачуваного порушення.

Повідомлення розглядаються на закритих засіданнях. Після їх вивчення Комітет надсилає свої пропозиції та рекомендації (якщо такі є) зацікавленій державі і заявникові.

Факультативний протокол також передбачає процедуру конфіденційного розслідування. Якщо Комітет отримує достовірні відомості, що вказують на серйозні або систематичні порушення державою-учасником прав, закріплених у Конвенції, він пропонує цій державі представити зауваження з даного питання. По вивченні цих зауважень та іншої наявної достовірної інформації Комітет може доручити одному або кільком своїм членам провести розслідування і терміново представити доповідь. За згодою держави-учасника розслідування може включати відвідання її території.

Після вивчення результатів такого розслідування Комітет надсилає їх результати зацікавленій державі разом зі своїми коментарями і рекомендаціями. Протягом шести місяців з цього моменту держава являє Комітету свої зауваження.

В якості подальших заходів Комітет може рекомендувати державі включити інформацію про заходи, вжиті у відповідності з отриманими

рекомендаціями, в черговий періодичний доповідь або запропонувати направити її окремо.

Будь-яка держава може заявити при ратифікації Протоколу про те, що не визнає дану компетенцію Комітету.

Однієї з форм вираження Комітетом своєї думки є заяви з актуальних проблем міжнародного порядку денного, які мають відношення до дотримання прав осіб з інвалідністю. Крім того, Комітет проводить одноденні загальні дискусії з метою обговорення застосування окремих положень Конвенції.

Поштова адреса для подання скарг:

Petitions and Inquiries Section / Committee on the Rights of Persons with Disabilities
Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights

United Nations Office at Geneva

8-14 Avenue de la Paix, 1211 Geneve 10, Switzerland

Факс: +41 22 917 90 22

*Будівля Міжнародного суду,
Гаага (Нідерланди)*

Міжнародний суд ООН.

Він виступає головним судовим органом ООН. Заснований у 1945 році замість Постійної палати міжнародного правосуддя, цей орган складається з 15 суддів, що обираються Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки ООН.

Статтею 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй, ст. 1 Статуту Міжнародного Суду ООН визначено, що одним із головних органів системи

ООН є Міжнародний Суд ООН. Він був заснований у 1945 році як судовий орган для досягнення одного з основних принципів міжнародного права – мирного врегулювання спорів між державами-членами ООН. Даний орган складається з 15 суддів, що обираються Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки ООН. За період своєї діяльності Суд розглянув майже 200 справ.

За предметом розглянутих в суді міждержавних суперечок або проблематики запитуваних консультативних висновків всі справи можуть бути умовно розділені на кілька категорій. Згідно з офіційними даними Міжнародного суду ООН, більше половини прийнятих до розгляду справ стосуються виниклих конфліктів інтересів між державами з територіальних і прикордонних питань. Другою за кількістю звернень до Суду є група питань, що знаходяться в сфері міжнародного морського права. Частина судових справ (які перебували і перебувають ще на розгляді) пов'язана з проблемами національної юрисдикції і дипломатичного і консульського права.

Нечисленними, але найбільш важливими для збереження світопорядку є справи про незаконне застосування сили. Найрідше до Суду звертаються з проханнями про винесення рішень по претензіях комерційного або приватно-правового характеру до однієї держави, яка підтримує іншу державу.

Хоча цей орган **не розглядає індивідуальні звернення** щодо порушень прав людини, проте у консультативних висновках суд неодноразово висловлював позицію стосовно злочинів проти людства й окремих порушень прав. Україна тричі брала участь у розгляді справ у Міжнародному Суді як сторона процесу (один раз в якості відповідача та два – як позивач). Справа про делімітацію континентального шельфу і виняткових економічних зон України і Румунії в Чорному морі перебувала в суді з ініціативи Бухареста з 2004 року.

З лютого 2009 року рішення «щодо Зміїного» було винесено. На думку експертів, воно є справедливим і прийнятним для сторін, які вже встигли заявити про беззастережне його виконання. І навряд чи можна говорити про перемогу або поразку в «зміїному» суперечці. Перш за все необхідно задатися питанням, які наслідки це рішення спричинило для України.

Міжнародний суд в Гаазі у 2009 році визначив кордон між Україною і Румунією, що проходить по Чорному морю, досягнувши компромісу в давньому спорі. Відповідно до рішення суду, Румунія отримує право використовувати 79,34 відсотка континентального шельфу площею 12 тисяч квадратних кілометрів з запасами нафти і газу. Родовища нафти і газу виявлено в безпосередній близькості від острова Зміїний, на який претендували обидві країни. Зміїний був визнаний судом саме островом, а не скелею, як цього вимагала румунська сторона. Проте, обставина, що цей острів незаселений і, таким чином, не є територією України, послужила причиною для визнання його нерелевантною обставиною збільшення виключної економічної зони України.

16 січня 2017 року Україна звернулась до Міжнародного Суду вже як позивач. Позов був поданий з метою притягнення російської федерації до відповідальності за підтримку тероризму на сході України і дискримінацію етнічних українців і кримських татар в окупованому Криму. У цій справі Україна вимагає припинити триваючі порушення росією Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а також компенсації завданих збитків.

На даний момент справа все ще на розгляді в Суді. 8 листопада Міжнародний суд ООН в Гаазі визнав свою юрисдикцію у справі «України проти Росії», зокрема, що стосується звинувачення Москви у фінансуванні тероризму на сході України і расової дискримінації в Криму. Таким чином, згідно з попереднім рішенням суду, росія в окупованому Криму повинна:

1. Утриматися від введення обмежень для кримсько-татарського населення щодо права на представницькі інститути, включаючи Меджліс кримсько-татарського народу;

2. Забезпечити доступність освіти в окупованому Криму українською мовою.

Міністерство закордонних справ України назвало «беззастережною перемогою» рішення Міжнародного суду ООН в Гаазі у справі України проти росії. Проте, як свідчить досвід роботи Міжнародного Суду розгляд справи не завершився.

26 лютого 2022 року Україна звернулася до Міжнародного Суду ООН з позовом про порушення російською федерацією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Позивач посилається на хибне тлумачення та спотворення відповідачем поняття злочину «геноциду», яким росія виправдовує застосування збройної агресії до України. Крім того, згідно позиції України відповідач грубо зловживає обов'язком, який передбачений вищевказаною Конвенцією, а саме – запобігання злочину геноциду. Зокрема, збройна агресія росії як запобіжна міра, а також покарання за видуманий «путінським режимом» геноцид щодо російськомовного населення не відповідає положенням даної Конвенції.

Доцільно зазначити, що держави, як суб'єкти міжнародних відносин виступають відповідачами в міжнародних судах та арбітражах, тільки якщо вони погодилися на такий розгляд у відповідній справі або щодо конкретного порушення. Оскільки російська федерація є стороною зазначеної Конвенції, тим самим вона дала згоду вирішувати спори за цим нормативним актом в Міжнародному Суді ООН.

Міжнародний кримінальний суд.

Він діє на підставі Статуту Міжнародного кримінального суду (Римського статуту), що був прийнятий у 1998 році, а набрав чинності у 2002, після його ратифікації 60 державами. Прийняття Римського статуту було покликане продемонструвати рішучість міжнародної спільноти покласти край

безкарності осіб, що скоюють серйозні злочини. Значний вплив на формування міжнародного кримінального права та створення цього суду справили Нюрнберзький трибунал і Токійський процес.

Міжнародний кримінальний суд має обов'язкову юрисдикцію та діє постійно. До його компетенції належить розгляд злочинів осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності, тобто **питання індивідуальної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини у сфері прав людини.**

Суд складається з 18 суддів, об'єднаних у три відділення (попереднього, судового та апеляційного розгляду). Судді обираються Асамблеєю держав-учасниць, що складається з представників країн, які ратифікували Римський статут, з-поміж кандидатів, компетентних у питаннях кримінальної юстиції,

міжнародного права, у тому числі, міжнародного гуманітарного права та права прав людини.

Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юрисдикції у випадку, коли держава не бажає або не здатна реалізувати кримінальне переслідування належним чином. Він має статус незалежної міжнародної організації та не входить до офіційних структур ООН, але справа може бути порушена у ньому за поданням Ради Безпеки ООН.

*Будівля Міжнародного кримінального суду,
Гаага (Нідарланди)*

Низка держав, як, наприклад, США, Ізраїль, Індія, Китай не ратифікували Римський статут та заперечують проти існування Міжнародного кримінального суду у його сучасному вигляді, зважаючи на те, що він порушує національні інтереси, обмежує суверенітет держав і має доволі широку компетенцію.

Крім того, 16 листопада 2016 року російська федерація оголосила про намір не стати учасником Римського статуту Міжнародного кримінального суду (який вона підписала, але не ратифікувала).

На сьогодні більшість міжнародних судових установ не можуть розглядати спір, якщо держава не погодиться на визнання юрисдикції названих судів. Разом з тим, споглядаються тенденції до визнання обов'язковості їх юрисдикції, а також до підвищення доступності міжнародного правосуддя для фізичних і юридичних осіб. Також зростає роль міжнародних судових установ як авторитетних і неупереджених, й одночасно високопрофесійних і спеціалізованих органів правосуддя.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте наступні міжнародні документи про права людини:
  - Загальну декларацію прав людини 1948 р.;
  - Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.;
  - Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
  - Конвенцію ООН про права дитини 1989 р.;
  - Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.;
  - Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. ;
  - Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р.
2. Назвіть повноваження Верховного Комісара ООН з прав людини та проаналізуйте ефективність його діяльності.

Теми рефератів, повідомлень та презентацій:

1. «Декларація прав жінки і громадянки» 1791 року.
2. Документи ООН з прав людини.
3. Конвенційні органи ООН з прав людини.
4. Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд.

Теми для есе:

1. «Не можна навчити масу людей користуватися свободою у великих справах, якщо вони не звикли до неї в малих» (А. де Токвіль).
2. «Ті держави здатні стати великими, у яких великі малі люди» (О. Довженко).
3. «Людина, владарюючи над іншими, втрачає власну свободу» (Ф.Бекон).
4. «Немає людини, яка б не любила свободу; але справедлива людина вимагає її для всіх, а несправедлива – лише для себе» (Л.Берне).

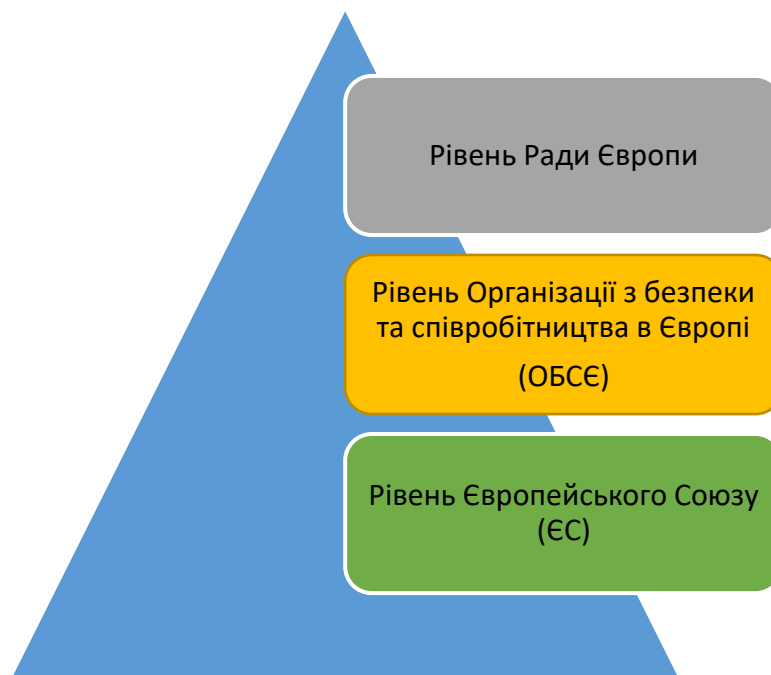
РОЗДІЛ 6. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

6.1. Поняття та рівні європейської регіональної системи захисту прав людини

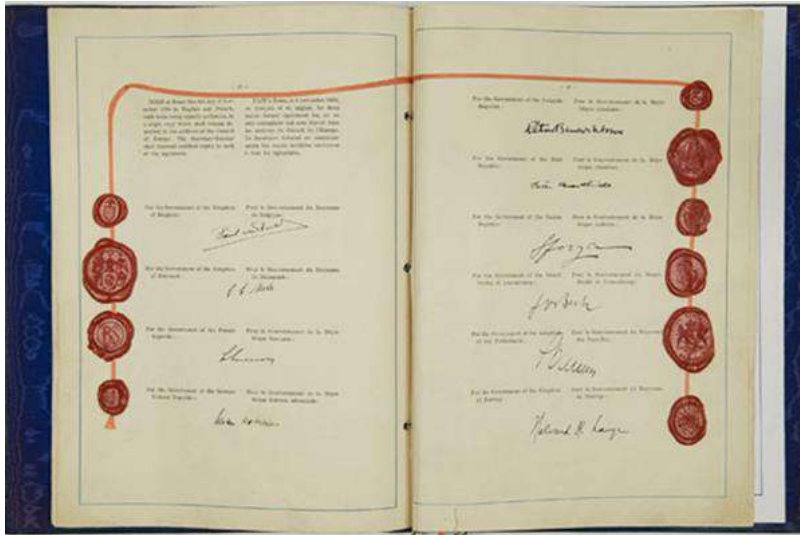
Рада Європи. 46 держав - одна Європа
стандартах щодо прав, так і у механізмах реалізації і захисту.

Основними рівнями системи є:

6.2. Європейські документи із захисту прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)

Стандарти щодо прав людини закріплено у **десятьках європейських конвенцій, угод, пактів, декларацій і протоколів**. Особливе місце належить

такому визначному документу, як **Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.** (Європейська конвенція з прав людини). 4 листопада 1950 р. була прийнята Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), яка стала важливим документом у міжнародній системі захисту прав людини.

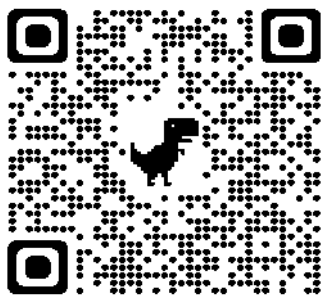
ЄКПЛ є фундаментом для визначення ідеалів і цінностей демократичних суспільств і розвитку правових держав. До Конвенції було прийнято 16 Протоколів, які є її невід'ємною частиною та розширили діапазон гарантованих прав і свобод людини та вдосконалили механізм їх захисту.

Усі 46 держав-членів Ради Європи (далі – РЄ) підписали Конвенцію, яка стала фундаментом для створення єдиного комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, захисту її законних інтересів, дотримання верховенства права і демократії. **На регіональному рівні** документ є фундаментом європейської системи розуміння, забезпечення й захисту прав. **На національному рівні** положення Конвенції визнаються частиною національного законодавства або іншими способами переносяться до нього.

Основна відповідальність за дотримання прав, викладених у ЄКПЛ, покладається на уряди, парламенти і суди в кожній країні.

Держави, які ратифікують ЄКПЛ, зобов'язуються:

1. Змінити законодавство та правозастосовну практику у відповідності до вимог ЄКПЛ.
2. Усунути будь-які порушення прав людини, які виникають або продовжуються на момент ратифікації ЄКПЛ.

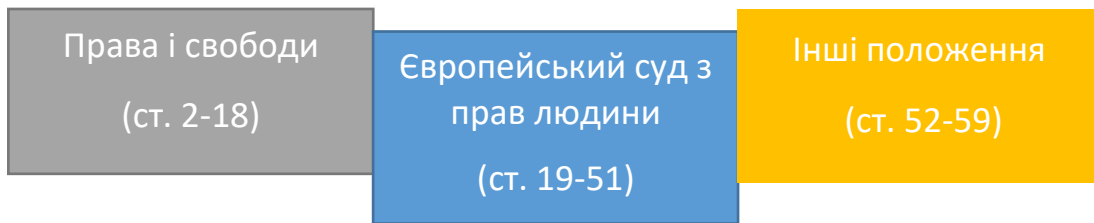

*Оригінальний текст
ЄКПЛ*

*Текст ЄКПЛ
українською мовою*

Конвенція складається з **59 статей та 3 розділів**:

Розділ I. Права і свободи

- ✓ Стаття 2. Право на життя
- ✓ Стаття 3. Заборона катування
- ✓ Стаття 4. Заборона рабства і примусової праці
- ✓ Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність
- ✓ Стаття 6. Право на справедливий суд
- ✓ Стаття 7. Ніякого покарання без закону
- ✓ Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя
- ✓ Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії
- ✓ Стаття 10. Свобода вираження поглядів
- ✓ Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання
- ✓ Стаття 12. Право на шлюб
- ✓ Стаття 13. Право на ефективний засіб юридичного захисту
- ✓ Стаття 14. Заборона дискримінації
- ✓ Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації
- ✓ Стаття 16. Обмеження політичної діяльності іноземців
- ✓ Стаття 17. Заборона зловживання правами
- ✓ Стаття 18. Межі застосування обмежень прав

Конвенція забороняє:

Катування і нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Покарання без закону

Смертну кару. Рабство і примусову працю

Вислання особи з території держави, громадянином якої вона є, або позбавлення особи права в'їзду на територію держави, громадянином якої вона є

Дискримінацію у здійсненні прав і свобод

На сьогодні РЄ прийнято понад 200 конвенцій та угод, які спрямовані на захист і реалізацію фундаментальних цінностей – прав людини, демократії і верховенства права.

Важливі стандарти містять:

Європейська соціальна хартія 1961 р.

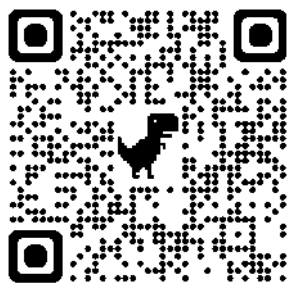
Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.

Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р.

Конвенція РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 р. (Стамбульська)

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.

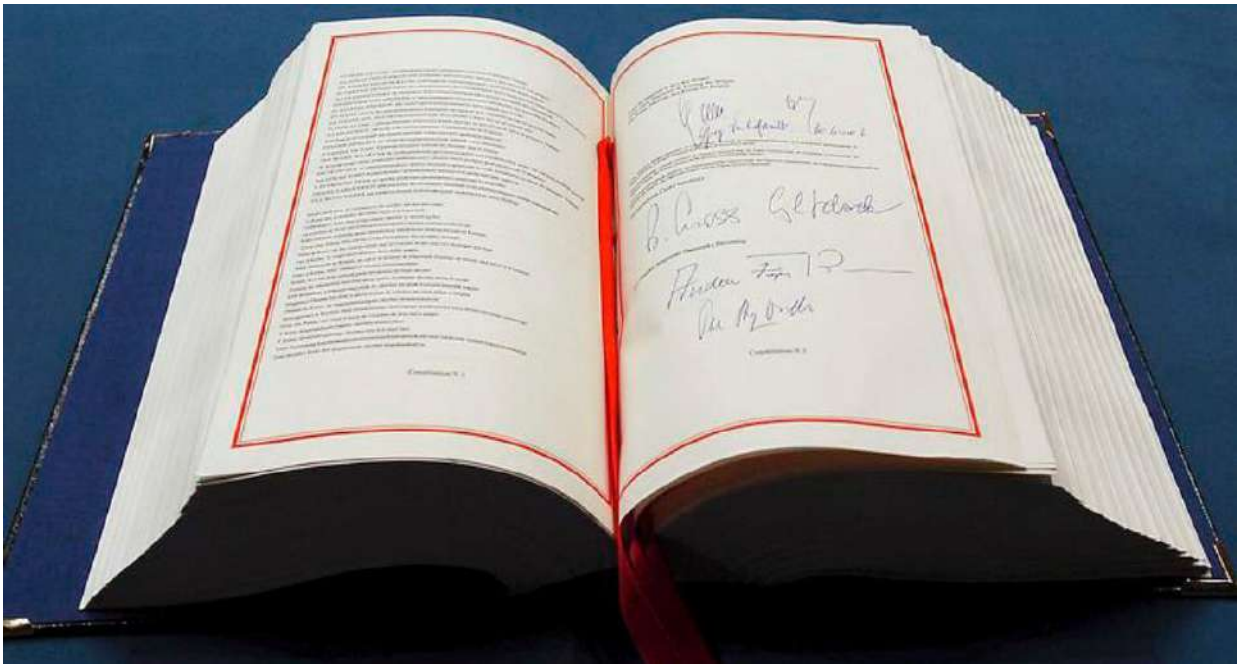

Стандарти прав людини містять також інші важливі акти.

Повний перелік конвенцій Ради Європи (Complete list of the Council of Europe's treaties) за посиланням.

Для того, щоб визначити перелік прав людини, у 2000 році було ухвалено **Хартію основних прав ЄС** (як політичний документ). У 2009 році Хартія отримала обов'язкову юридичну силу на рівні установчих договорів ЄС. З моменту набуття чинності Хартія складає фундамент стандартів щодо прав людини на рівні ЄС.

Документ містить розширений, порівняно з іншими базовими міжнародними угодами, перелік прав та зміни щодо їх змісту, які враховують розвиток сучасної доктрини прав людини та світу в цілому.

Що означає Хартія ЄС?

Європейська хартія основних прав охоплює ідеали, що лежать в основі ЄС: універсальні цінності людської гідності, свободи, рівності та солідарності, які створили простір свободи, безпеки та справедливості для людей на основі принципів демократії та верховенства права.

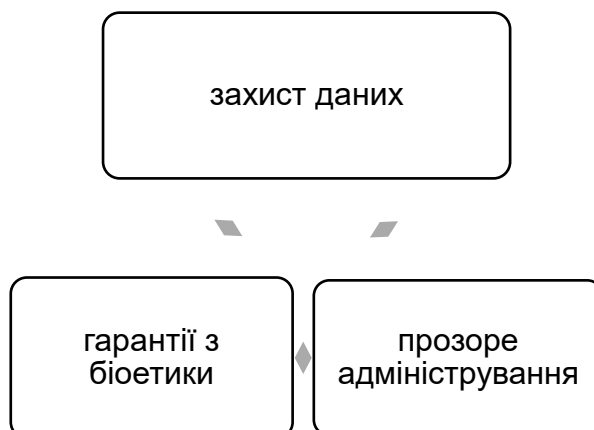
Які права гарантує Хартія ЄС?

Хартія містить 54 статті, які забезпечують права і свободи громадян ЄС у таких сферах:

ВАЖЛИВО!!! Хоча зміст та межі прав, закріплених Хартією повинен відповідати закріпленим ЄКПЛ, ЄС може надавати більш широкий захист прав людини.

Хартію було розширено, щоб охопити основні права, які виходять за рамки лише громадянських і соціальних прав, включаючи:

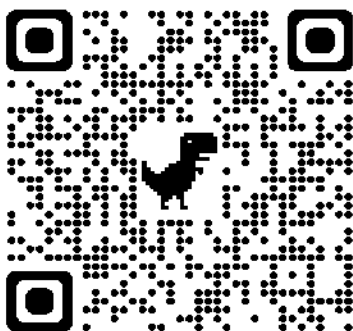

Як Хартія справляється з новими викликами?

Щороку Європейська Комісія публікує звіт про те, як інституції та країни-члени ЄС застосовують Хартію ЄС про основні права. Європейський парламент ухвалює свою позицію щодо основних прав у ЄС у відповідь на звіт Комісії. Серед правил, прийнятих ЄС для захисту основних прав, є Загальний регламент захисту даних.

Отже, Хартія основних прав ЄС виступає виразом сучасної доктрини та практики захисту прав людини в європейській юриспруденції, а також фундаментальним стандартом у сфері прав людини на рівні ЄС. Хартія підкреслює рівність усіх прав та опору на загальні цінності.

6.3. Рівень Ради Європи у структурі європейської регіональної системи захисту прав людини

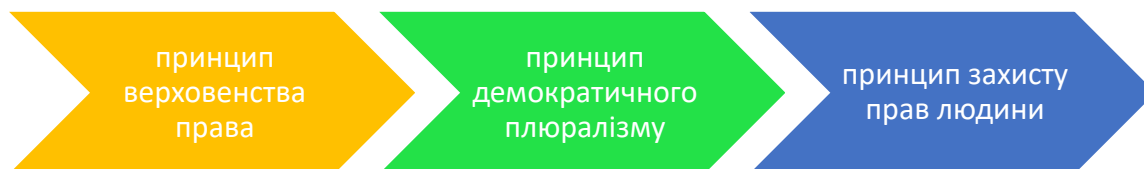

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на європейському континенті

Рада Європи створена у **1949** році як регіональна міжурядова організація, що передбачає розвиток співробітництва держав-учасниць на основі спільних ідеалів і принципів, а також сприяння їх економічному і соціальному прогресу.

До складу РЄ входять 46 держав-членів, деякі держави мають статус спостерігачів у Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) або спостерігачів у Комітеті міністрів Ради Європи.

Члени РЄ повинні дотримуватися **трьох основних принципів**:

РЄ виступає за свободу слова і засобів масової інформації, свободу зборів, рівність і захист меншин. Організація допомагає державам-членам у боротьбі з корупцією і тероризмом, а також в реалізації необхідних судових реформ. Група експертів у галузі конституційного права, відома як Венеційська комісія, пропонує юридичні консультації для країн у всьому світі.

Рада Європи захищає права людини в рамках міжнародних конвенцій, таких як Конвенція про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та насилля в сім'ї та Конвенція про кіберзлочинність. Організація стежить за прогресом держав-членів у цих сферах і дає рекомендації через незалежні моніторингові органи.

Сьогодні жодна держава-член Ради Європи не застосовує смертну кару.

У межах Ради Європи опосередковане або пряме забезпечення та захист прав людини здійснюють **такі інституції**:

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ (Parliamentary Assembly of the Council of Europe) - є одним з двох статутних органів Ради Європи. Асамблея розглядає актуальні питання, пов'язані з проблемами сучасного суспільства і різними аспектами міжнародної політики в рамках

загального мандату РЄ, що охоплює такі сфери як захист прав людини, розвиток демократії та верховенства права. Парламентарі, які входять до ПАРЄ, обираються від національних парламентів 47 держав-членів Організації. Вони збираються чотири рази на рік, щоб обговорити актуальні питання та просять європейські уряди проявляти ініціативу та звітувати. Вони порушують питання на свій вибір, і уряди європейських країн, які представлені в Раді Європи Комітетом міністрів, зобов'язані відповідати. Резолюції є не лише

стандартами у сфері прав людини, а й досить динамічними інструментами впливу на забезпечення та захист прав.

«Прагнення до миру» – послання президента ПАРЄ Тіні Кокса. Прагнення до миру, заснованого на справедливості та міжнародній співпраці, є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації».

ПАРЄ обирає Генерального секретаря

Ради Європи, його заступника, Генерального секретаря ПАРЄ, Уповноваженого (Комісара) з прав людини та суддів ЄСПЛ.

Згідно зі статтею 26 Статуту РЄ *Україні виділено 12 місць у ПАРЄ*. На ці місця Розпорядженням Голови Верховної Ради України призначаються 12 народних депутатів України.

Генеральний секретар відповідає за стратегічне управління Радою Європи. Він веде засідання та представляє Раду Європи.

Комітет міністрів Ради Європи (The Committee of Ministers). Комітет міністрів є статутним органом Ради Європи, що приймає рішення. Його роль і функції широко визначені в розділі IV Статуту. Він складається з міністрів закордонних справ держав-членів. Комітет збирається на рівні міністрів раз на рік і на рівні депутатів (постійних представників у Раді Європи) щотижня. Проведення засідань регулюється Статутом і Регламентом. Заступникам міністрів допомагають Бюро, групи доповідачів, тематичні координатори та спеціальні робочі групи.

Рекомендації Комітету міністрів не мають обов'язкової сили, однак є важливими стандартами, що відображають спільне бачення проблемних питань (у тому числі щодо прав

людини) державами-учасницями Ради Європи.

Комітет міністрів РЄ складається з міністрів закордонних справ 46 держав-членів Ради Європи або їхніх постійних представників у Страсбурзі.

Комісар (Уповноважений) Ради Європи з прав людини (Council of Europe Commissioner for Human Rights) незалежно вирішує питання та

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE
AUX DROITS DE L'HOMME

привертає увагу до порушень прав людини. Комісар (Dunja Mijatović) працює як незалежна посадова особа, завдання якої – сприяти повазі до прав людини та їх дотриманню в країнах Ради Європи. Вона має

співпрацювати з іншими міжнародними інститутами щодо заохочення та захисту прав людини з метою уникнення їх дублювання, надавати консультативні послуги й інформацію з питань захисту прав людини та запобігання їх порушенням.

Одночасно комісар має співпрацювати з національними правозахисними установами. Робота правозахисників є важливою для просування прав людини, демократії та верховенства права. Правозахисники відіграють центральну роль у забезпеченні відповідності державної політики правам людини та підзвітності влади. Правозахисники також відіграють важливу роль у захисті жертв порушень прав людини та забезпеченні їм доступу до відшкодування та правового захисту. Правозахисники є ключовими партнерами Комісара Ради Європи з прав людини.

Російсько-українська війна

Комісар та її Офіс активно беруть участь у реагуванні на наслідки війни в Україні для прав людини з самого початку. Наразі ця участь включає, серед іншого: 4-денний візит до Києва, у тому числі польовий візит у регіон, у травні 2022 року та Меморандум про наслідки війни в Україні для прав людини; серія моніторингових місій, здійснених у березні 2022 року до країн, які приймають людей, які втікають з України (Республіка Молдова, Польща, Угорщина,

Румунія, Словацька Республіка та Чехія); а також прямі обміни з правозахисниками в Україні, Генеральним прокурором України, представниками Верховної Ради України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, офісом прокурора МКС, а також міжнародними та неурядовими організаціями. Також було опубліковано кілька заяв щодо конкретних питань прав людини та становища особливо вразливих осіб. Уповноважений продовжуватиме використовувати свій мандат для боротьби з порушеннями прав людини внаслідок війни в Україні.

Основним механізмом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини у державах-членах РЄ є **Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights)**. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), заснований Європейською конвенцією з прав людини, є незалежним міжнародним судовим органом Ради Європи. Його основна місія полягає в тому, щоб забезпечити дотримання державами-членами своїх зобов'язань за Конвенцією шляхом розгляду заяв від людей, які стверджують, що було

Європейський суд з прав людини

порушено їхні права людини, захищені Конвенцією ЄКПЛ, і винесення рішення, якщо заява є прийнятною та обґрунтованою. Щороку до Суду надходить багато справ, і їх кількість зростає, доводячи, що його роль у захисті та покращенні верховенства права, демократії та основних прав актуальна як ніколи.

До складу ЄСПЛ входять 46 суддів – по одному від кожної держави. Судді обираються ПАРЄ більшістю голосів за списком з трьох кандидатів, терміном на дев'ять років без права переобрання.

Фізичні особи можуть подавати заяви про порушення прав людини до Страсбурзького Суду після того, як у відповідній державі-члені вичерпано всі можливості оскарження.

Якщо Європейський суд встановлює, що права людини заявника/заявниці були порушені, то відповідна держава повинна забезпечити правосуддя для даної особи. Держава може також вжити заходів для

забезпечення того, щоб подібні випадки не повторювалися. Дії, що вживаються національними владами у відповідь на рішення Суду, знаходяться під наглядом Комітету Міністрів Ради Європи.

ЄСПЛ докладає постійних зусиль для прискорення розгляду справ та вдосконалення методів роботи та ведення справ. Нова стратегія, запущена в 2021 році, забезпечила дедалі цілеспрямованішу та ефективнішу обробку справ, а заявки й надалі ефективно фільтрувалися. Стратегія спрямована на встановлення пріоритетів у справах палати, щоб вироки та рішення у справах, які мають серйозні наслідки, виносилися швидко, а також на посилення спроможності вирішувати ключові юридичні питання. Майже всі інші справи, за винятком справ Великої палати, розглядаються комітетами максимально ефективно.

Права людини, що містяться в Європейській конвенції, захищаються в країнах найрізноманітнішими способами. Принципи Конвенції та судова практика Європейського суду враховуються в постановах, що виносяться національними судами, в законодавстві, ухваленому парламентами, а також у рішеннях національних органів влади. Отже, рішення Європейського суду є лише одним із шляхів захисту прав людини у Європі.

For democracy through law
(За демократію через право)

спільної конституційної спадщини, відіграючи унікальну роль у врегулюванні конфліктів, і надає «екстрену конституційну допомогу» державам з перехідною економікою.

До Комісії входить 61 держава-член: 46 держав-членів РЄ та 15 інших країн (Алжир, Бразилія, Канада, Чилі, Коста-Ріка, Ізраїль, Казахстан, Республіка Корея, Косово, Киргизстан, Марокко, Мексика, Перу, Туніс і США). Аргентина, Японія, Святий Престол і Уругвай є спостерігачами, Білорусь має статус асоційованого члена (призупинено). Південна Африка та Палестинська національна адміністрація мають особливий статус співпраці.

Європейська комісія «За демократію через право» – більш відома як Венеціанська комісія, оскільки вона збирається у Венеції - є дорадчим органом Ради Європи з конституційних питань.

Роль Венеціанської комісії полягає в наданні юридичних консультацій своїм державам-членам і, зокрема, в допомозі державам, які бажають привести свої правові та інституційні структури у відповідність до європейських стандартів і міжнародного досвіду в сферах демократії, прав людини та правління.

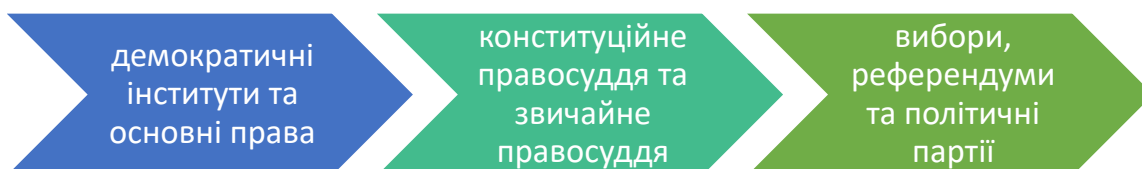
Комісія також допомагає забезпечити поширення та консолідацію

Комісія також тісно співпрацює з Європейським Союзом, ОБСЄ/БДПЛ та Організацією американських держав (ОАД).

Окремими її членами є університетські професори публічного та міжнародного права, судді верховного та конституційного судів, члени національних парламентів та низка державних службовців. Вони призначаються державами-членами на чотири роки, але діють в індивідуальній якості.

Комісія працює за трьома напрямками:

Комісія ділиться стандартами та найкращими практиками, прийнятими в країнах Ради Європи за її межами, зокрема в сусідніх країнах. Її постійний секретаріат розташований у Страсбурзі, Франція, у штаб-квартирі Ради Європи. Пленарні засідання проводяться у Венеції, Італія, у Scuola Grande di San Giovanni Evangelista, чотири рази на рік (березень, червень, жовтень і грудень).

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи (The Congress of Local and Regional Authorities) – Конгрес місцевих і регіональних влад є інституцією Ради Європи, яка відповідає за зміцнення місцевої та регіональної демократії в 46 державах-членах і оцінює застосування Європейської хартії місцевого самоврядування. Як голос європейських муніципалітетів і регіонів, він працює над консультаціями та політичним діалогом між національними

урядами та місцевими та регіональними органами влади через співпрацю з Комітетом міністрів Ради Європи.

Конгрес складається з двох палат: Палати місцевих органів влади та Палати регіонів. Він має 306 представників і 306 заступників, які призначаються на п'ять років і представляють понад 130 000 місцевих і регіональних органів влади в 46 країнах-членах Ради Європи. Робота Конгресу

організована трьома комітетами: моніторинговим, керівним та поточним.

Конгрес:

- це голос європейських регіонів і муніципалітетів у Раді Європи;
- забезпечує форум, де місцеві та регіональні виборні представники можуть обговорювати спільні проблеми, об'єднувати свій досвід і висловлювати свої погляди урядам;
- консультує Комітет Міністрів та Парламентську Асамблею Ради Європи з усіх аспектів місцевої та регіональної політики;
- тісно співпрацює з національними та міжнародними організаціями, що представляють місцеву та регіональну владу;
- організовує слухання та конференції на місцевому та регіональному рівнях для охоплення ширшої громадськості, участь якої є важливою для працюючої демократії;
- готує регулярні звіти по країнах про стан місцевої та регіональної демократії в усіх державах-членах Ради та державах-кандидатах та здійснює моніторинг, зокрема, того, як реалізуються принципи Європейської хартії місцевого самоврядування;
- допомагає новим державам-членам у практичних аспектах їх прогресу на шляху створення ефективного місцевого та регіонального самоврядування.

CONFERENCE OF INGOs
OF THE COUNCIL OF EUROPE

CONFERENCE DES OING DU
CONSEIL DE L'EUROPE

Конференція міжнародних неурядових організацій (The Conference of International Non-Governmental Organisations (INGOs)) – представляє громадянське суспільство і сприяє демократичній участі.

Контролюючі органи:

- ✓ Група держав із боротьби з корупцією (GRECO)
- ✓ Європейський комітет з попередження тортур і нелюдського поводження або такого, що принижує гідність, чи покарання (CPT)
- ✓ Група експертів з питань протидії торгівлі людьми (GRETA)
- ✓ Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ)
- ✓ Комітет експертів з оцінки заходів протидії легалізації злочинних доходів і заходів з фінансуванням тероризму (MONEYVAL)
- ✓ Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI)
- ✓ Європейський комітет з соціальних прав (ECSR)
- ✓ Консультативний комітет з Рамкової конвенції про захист національних меншин
- ✓ Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов і мов меншин

6.4. Рівень Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)

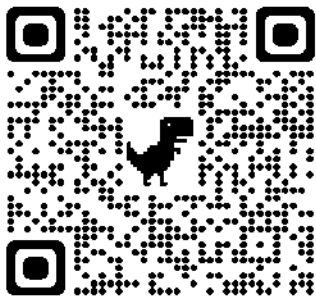
Головним призначенням ОБСЄ (The OSCE) є сприяння миру та безпеці в Європі. ОБСЄ здійснює суттєвий вплив на стандарти у сфері прав людини та систему їх захисту. Ця структура функціонує як політичний орган з 1975 року, а як міжнародна організація – з 1995 року.

ОБСЄ має комплексний підхід до безпеки, який охоплює військово-політичні, економічні та екологічні, а також людські аспекти. Таким чином, він розглядає широкий спектр проблем, пов'язаних з безпекою, включаючи контроль над озброєннями, заходи зміцнення довіри та безпеки, права людини, національні меншини, демократизацію, поліцейські стратегії, боротьбу з тероризмом, економічну та екологічну діяльність. Усі 57 держав-учасниць мають рівний статус, а рішення приймаються консенсусом на політичній, але не юридично обов'язковій основі.

З моменту підписання у 1975 році Гельсинського Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, яким було закріплено, зокрема, принцип «поваги до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань», якого зобов'язалися дотримуватися держави, різноманітними актами організації було закріплено низку стандартів у сфері прав.

До них належать такі:

ОБСЄ сприяє освіті у сфері прав людини, у тому числі через публікацію розповсюдження міжнародних документів, національних законодавчих актів, коментарів та посібників у навчальних закладах всіх рівнів. Так само вона надає підтримку у правозахисній діяльності, а також допомогу у реформуванні правової системи з урахуванням стандартів щодо прав людини.

Інституційно ОБСЄ включає:

Також в межах ОБСЄ на підставі відповідних мандатів діють польові операції та місії.

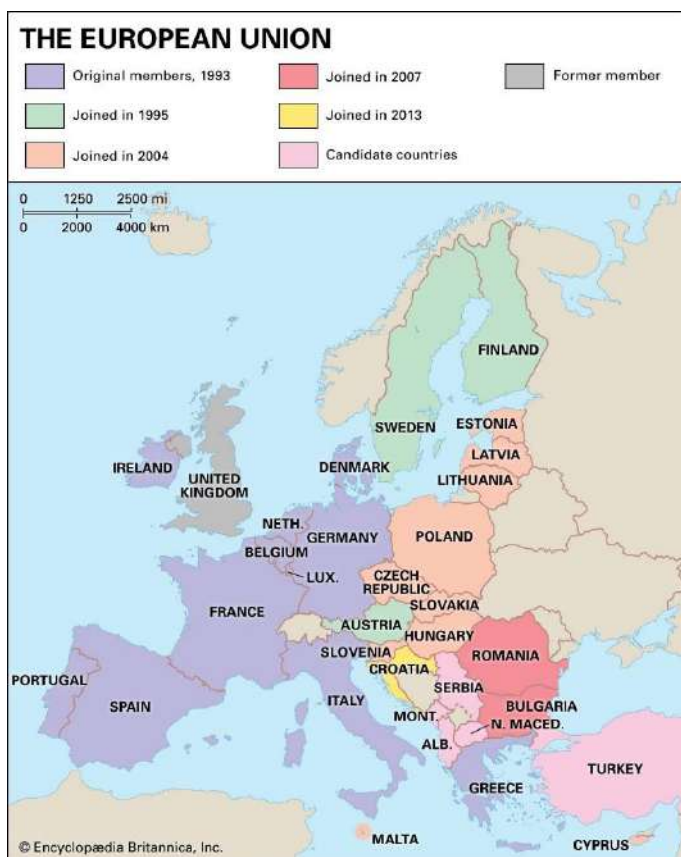
Усі рішення, що приймаються ОБСЄ в чотирьох форматах (платформах) є політично обов'язковими:

Що стосується юридичної обов'язковості документів ОБСЄ, то, не дивлячись на дискусії, у яких пропонується вважати ці документи «м'яким правом» або особливими міжнародними угодами, за загальним правилом вони не створюють зобов'язань для держав учасниць і їх виконання залежить від «доброї волі» урядів. Разом з тим, вони мають вплив та авторитет, у тому числі як взірець окремих стандартів щодо прав людини, а також включаються на національному рівні до правових актів.

6.5. Рівень Європейського Союзу (ЄС): характерні риси та інституції

Європейський Союз (ЄС) – міжнародна організація, що складається з 27 європейських країн і керує спільною економічною, соціальною політикою та політикою безпеки. Веде свій початок від утворення **Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС)** і **Європейської економічної спільноти (ЄЕС)**, які склались з шести країн у **1957** році. У наступні роки територія ЄС була збільшена за рахунок включення нових держав-членів, одночасно збільшуючи свою сферу впливу шляхом розширення політичних повноважень.

Спочатку обмежуючись Західною Європою, на початку 21 століття ЄС здійснив потужне розширення в Центральну та Східну Європу. Членами ЄС є Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія та Швеція. Велика Британія, яка була одним із засновників ЄС, вийшла з організації у 2020 році.

ЄС було створено Маастрихтським договором, який набув чинності 1 листопада 1993 року. Цей договір був

розроблений для посилення європейської політичної та економічної інтеграції шляхом створення єдиної валюти (євро), єдиної зовнішньої політики та політики безпеки, а також спільного громадянства. Права та шляхом розвитку співпраці у сферах імміграції, притулку та судових справах. У 2012 році ЄС отримав Нобелівську премію миру на знак визнання зусиль організації щодо сприяння миру та демократії в Європі.

Останній значний перегляд конституційних принципів ЄС був затверджений у Лісабонській угоді, яка набула чинності у 2009 році. Юридично в ЄС не виділено столиці, але де-факто таким є місто **Брюссель**, де базуються більшість інституцій Європейського союзу.

Існують різні точки зору на правову природу ЄС. Основні спори точаться навколо того, чи є він конфедерацією, федерацією, своєрідною наддержавою чи нетиповим союзом держав? Європейський Союз часто розглядається і як об'єднання європейських держав, яке поєднує в собі риси міжурядової організації, конфедерації і федеративного квазідержавного утворення з багаторівневою системою управління.

Цілі та цінності ЄС

Сприяння миру та безпеці та дотримання основних прав і свобод – це лише деякі з цілей і цінностей Європейського Союзу

Риси ЄС:

- спільна зовнішня політика і політика безпеки,
- ЄС має міжнародну правосуб'єктність, тобто діє фактично на рівні держави – має право укладати договори, бути членом певних міжнародних організацій.

➤ Але і держави-члени ЄС мають міжнародну правосуб'єктність та право виходу з об'єднання.

➤ власне громадянство. Громадянство ЄС не замінює національне, а існує паралельно. В ЄС немає європейського народу (нації) у політичному сенсі. Однак, на відміну від інших об'єднань держав, союз позиціонує себе як спільність не тільки держав, але й народів (націй).

➤ єдиний економічний простір,

➤ для більшості членів ЄС – єдина грошова одиниця.

➤ Внутрішній ринок ЄС визначається як простір без кордонів, в якому діють вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу.

➤ ЄС має власну правову систему, однак не має класичного законодавства і конституції. Правові акти ЄС є невід'ємною частиною національного законодавства, а також здійснюють різноманітний вплив на національні правові системи.

➤ Правові акти ЄС не потребують імплементації актами національного законодавства, мають пріоритет над національними правовими актами держав-членів.

Таким чином, ЄС має більше повноважень, ніж будь який інший союз держав, але менше, ніж суверенна національна держава.

Компетенція ЄС обмежується тільки переданими європейським інституціям повноваженнями у конкретних сферах і походить від держав-членів.

Розрізняють три типи компетенції ЄС:

виключна компетенція

тільки ЄС, а не держави-члени має повноваження в певній сфері, наприклад, митної політики

спільна компетенція

держави-члени мають повноваження у тому разі і в тих межах, де їх не має ЄС, наприклад щодо транспортної політики

додаткова компетенція ЄС

ЄС має паралельні з державами-членами повноваження, не може замінювати рішення держави-члена, а тільки підтримати його, наприклад, в сфері культури

Основними інституціями ЄС виступають:

Європейський парламент (European Parliament) виступає як законодавчий орган, так само, як і Рада ЄС (більшість законодавчих актів ухвалюється ними спільно). Обирається громадянами ЄС прямим голосуванням у кількості 751

депутата. Члени Європейського Парламенту засідають у загальноєвропейських політичних групах, а не у національних. Головує обраний на 2,5 роки Президент Європейського Парламенту.

Європейський Парламент є важливим форумом для політичних дебатів і прийняття рішень на рівні ЄС. Члени Європейського парламенту обираються безпосередньо виборцями в усіх державах-членах, щоб представляти інтереси людей щодо законотворчої діяльності ЄС і забезпечувати демократичну роботу інших установ ЄС.

Європейський Парламент виконує три функції: законодавчу, бюджетну та контрольну. Парламент ініціює прийняття нових законодавчих актів на підставі діяльності Європейської Комісії.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів, англ. Council of the European Union). Рада ЄС є інституцією, що представляє країни-члени ЄС. Також неофіційно відома як Рада ЄС, Рада Європейського Союзу є головним органом ЄС, що приймає рішення, тобто є законодавчим органом ЄС. Спільно з парламентом він має повноваження ухвалювати, змінювати або відхиляти закони (законодавча влада), які ініціює Європейська комісія.

Рада складається з одного представника від кожного національного уряду на міністерському рівні.

У Раді ЄС, неофіційно також відомій як Рада, міністри урядів кожної країни ЄС збираються для обговорення, внесення змін і ухвалення законів, а також координації політики. Міністри мають повноваження зобов'язувати свої уряди виконувати дії, узгоджені на зустрічах. Засідання Ради відбуваються в Брюсселі, за винятком трьох місяців (квітень, червень і жовтень), коли вони проводяться в Люксембурзі.

Більшість рішень Ради приймається голосуванням кваліфікованою більшістю – система зваженого голосування, заснована на кількості населення держав-членів. Однак однакостайність залишається застосовною в обмеженій кількості.

Політика щодо боротьби з дискримінацією все ще вважається «делікатною сферою», тому потрібна однаковість. Це робить національне лобювання ще більш важливим, оскільки один неохочий уряд може заблокувати всі нові антидискримінаційні закони на рівні ЄС.

Європейська Комісія – основний виконавчий орган ЄС. Має право законодавчої ініціативи до Європейського Парламенту та Ради ЄС. Комісія незалежна від національних урядів, комісари зобов'язані діяти в інтересах ЄС, а не своїх країн. До складу Комісії входить по одному представнику від кожної держави-члена ЄС. Президента Європейської Комісії обирає Європейський Парламент за поданням Ради ЄС, а члени Комісії обираються шляхом голосування у Раді.

Європейська Рада – Європейська рада визначає загальний політичний напрям і пріоритети ЄС. Він не є одним із законодавчих інститутів ЄС, тому не веде переговорів і не ухвалює закони ЄС. Натомість він визначає політичний порядок денний ЄС. Зазвичай

він ухвалює «висновки» під час засідань Європейської ради, в яких визначаються питання, що викликають занепокоєння, і дії, які необхідно вжити. Складається з голів держав та урядів країн-членів, які обирають Постійного Президента Європейської Ради. Президент головує на засіданнях Ради, спрямовує її роботу та представляє ЄС на найвищому рівні за кордоном.

Європейська Рада збирається чотири рази на рік, однак за особливих обставин може бути скликано позачергове, надзвичайне засідання.

Європейський Суд (Court of Justice of the European Union (CJEU)) – вищий орган судової влади в об'єднанні. Завданням є забезпечення однакового тлумачення та застосування законодавства ЄС у кожній країні ЄС; забезпечення дотримання законодавства ЄС країнами та установами ЄС. Складається з трьох установ: безпосередньо Європейський Суд (Суд справедливості), Суд першої інстанції та Трибунал цивільної служби. До складу Суду входять судді від кожної держави-члена ЄС та генеральні

адвокати. Суд забезпечує єдине тлумачення й застосування законодавства ЄС всіма державами-членами.

Суд ЄС (CJEU) виносить рішення у справах, поданих до нього. Найпоширеніші категорії:

⇔ тлумачення закону (попередні рішення) – національні суди країн ЄС повинні забезпечити належне застосування законодавства ЄС, але суди в різних країнах можуть тлумачити його по-різному. Якщо національний

суд сумнівається щодо тлумачення або чинності закону ЄС, він може звернутися до Суду за роз'ясненнями. Той самий механізм можна використати для визначення того, чи національний закон або практика є сумісними із законодавством ЄС.

⇔ забезпечення виконання закону (провадження щодо порушення) – ця категорія справ порушується проти національного уряду за недотримання законодавства ЄС. Може бути започаткована Європейською Комісією або іншою країною ЄС. Якщо визнається, що країна винна, вона повинна негайно виправити ситуацію або ризикує порушити повторну справу, яка може призвести до штрафу.

⇔ анулювання правових актів ЄС (позови про анулювання) – якщо вважається, що акт ЄС порушує договори ЄС або основні права, до Суду можна звернутися з проханням анулювати його – уряд ЄС, Рада ЄС, Європейська комісія або (у деякі випадки) Європейський парламент.

⇔ Приватні особи також можуть просити суд скасувати акт ЄС, який їх безпосередньо стосується.

⇔ забезпечення вжиття заходів ЄС (позов за бездіяльність) – Парламент, Рада та Комісія повинні прийняти певні рішення за певних обставин. Якщо вони цього не зроблять, уряди ЄС, інші інституції ЄС або (за певних умов) особи чи компанії можуть поскаржитися до Суду.

⇔ застосування санкцій до інституцій ЄС (позови про відшкодування збитків) – будь-яка особа чи компанія, чий інтерес постраждав внаслідок дій чи бездіяльності ЄС чи його персоналу, може подати позов проти них через суд.

Європейський Суд Аудиторів – перевіряє фінансування діяльності Союзу, має функції фактично рахункової палати.

Європейський центральний банк – відповідає за єдину монетарну політику ЄС.

Високий представник Європейського Союзу з закордонних справ та безпекової політики – впроваджує спільну зовнішню та безпекову політику ЄС.

European Education Area
Quality education and training for all
(Європейський освітній простір. Якісна освіта та навчання для всіх)
Отже, ЄС має складну розгалужену структуру.

6.6. Європейський суд з прав людини

Європейський суд з прав людини, ЄСПЛ (European Court of Human Rights).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод розглядається у нерозривному зв'язку з ЄСПЛ, який виступає одночасно контролюючим механізмом для забезпечення дотримання зобов'язань, взятих на себе державами-учасницями за Конвенцією та інструментом тлумачення змісту усіх її положень. Вони є єдиним механізмом.

Конвенція запровадила судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах-членах Ради Європи.

Витрати на роботу суду фінансуються з внесків країн-членів Ради Європи. **Звернутися до Європейського суду з прав людини** можна тоді, коли вичерпані всі засоби національного правового захисту прав людини.

Скарга повинна подаватися **мовою національного судочинства**, до неї обов'язково додаються рішення всіх судових інстанцій. Термін розгляду справи – у середньому **3-5 років**.

У листопаді 1998 року Європейський суд з прав людини та Європейська комісія з прав людини були об'єднані в новий постійно діючий орган – Європейський суд з прав людини. До його складу увійшов представник

України, який бере участь у засіданнях вищої палати суду при розгляді справ за позовами українських громадян.

Правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини є **Конвенція про захист прав людини та основних свобод і Регламент Європейського суду з прав людини**. Відповідно до Конвенції Суд може розглядати:

✓ **заяви держав — учасниць** Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33),

✓ **заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій** про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34).

Порядок розгляду таких заяв різний.

У разі звернення до Суду держави-учасниці, Суд розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування. Держава, щодо якої було подано заяву, повинна створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів.

Процедура розгляду Європейським судом з прав людини *заяв окремих осіб, груп і неурядових організацій* більш складна:

1) мають бути дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви. Якщо це особа, то нею вважається як індивід, так і юридична особа. Якщо це група осіб, то справа має стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу. Якщо це неурядова організація, то для її звернення до Європейського суду мають бути дотримані умови, що належать до критеріїв «асоціацій».

2) для звернення до Європейського суду з прав людини необхідно, щоб заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права.

3) заява може бути прийнята, якщо з дня ухвалення останнього рішення у цій справі внутрішньодержавними судовими органами минуло **не більше 6 місяців**.

До прав, які можуть бути захищені Європейським Судом, належать права:

- a) на життя;
- b) на повагу до гідності;
- c) на свободу і особисту недоторканність;
- d) на законність обвинувачення і справедливість незалежного і безстороннього суду;
- e) підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист;
- f) на те, що відносно кожної людини закон не матиме зворотної сили, крім випадків, коли він пом'якшує чи скасовує відповідальність особи;
- g) засудженого на перегляд вироку;
- h) на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням;
- i) не бути вдруге покараним за один і той самий злочин;
- j) на невтручання в особисте і сімейне життя;
- k) на недоторканність житла;
- l) на таємницю листування;
- m) на свободу думки, совісті і релігії;
- n) на свободу виявлення поглядів;
- o) на свободу мирних зборів;);
- p) на створення сім'ї,
- q) на приватну власність;
- r) на освіту;
- s) виборче право;
- t) на вільне пересування і свободу вибору місця проживання.

Європейський Суд не скасовує та не змінює рішення національних судів, а **виносить нове рішення**, яке є обов'язковим для виконання державою.

Процес розгляду скарги в ЕСПЛ не припускає витрат; **процедура є безкоштовною. Участь адвоката є не обов'язковою.**

Скарга, яка відповідає вимогам, направляється у м. **Страсбург (Франція)** і має містити такі відомості:

1. **«Сторони»** (прізвище, ім'я та по батькові заявника, громадянство, фах, дата і місце народження, постійна адреса, номер телефону, адреса, за якою заявник мешкає на даний час; прізвище, ім'я та по батькові представника, фах представника, адреса представника, номер телефону представника; держава, проти якої подано заяву.

Якщо заявників декілька, інформація надається про кожного із них).

2. **«Викладення фактів»** (коротка суть самої скарги (претензії). Викладаються факти в їх хронологічній послідовності).

3. **«Порушення Конвенції»** (визначаються конкретні права, гарантовані Конвенцією та Протоколами до неї, які, на думку заявника, порушені, з посиланням на відповідні статті, та наводяться аргументи).

4. **«Виконання положень Конвенції»** (дається перелік офіційних рішень у справі, із зазначенням дати кожного документа та інстанції, яка його видала (суду або ж іншого органу в хронологічному порядку), а також коротка інформація про зміст кожного документа. До листа додаються копії цих рішень).

5. **«Предмет заяви»** (вказується, яких результатів чекає заявник).

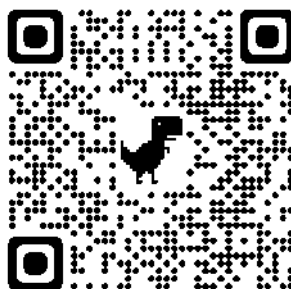
6. **«Процедури в інших міжнародних інстанціях»** (зазначається, чи надсилались скарги, які є предметом цієї заяви, в інші міжнародні інстанції, які саме і коли, які були прийняті рішення).

7. **«Список документів»** (вказується, які документи (в копіях) додаються до заяви).

8. **«Мова листування»** (зазначається, якою із двох офіційних мов Ради Європи — англійською чи французькою — заявник бажав би користуватися при листуванні. При цьому сама скарга подається українською мовою або однією із мов національних меншин України. Перекладити її на англійську чи французьку не потрібно).

9. **«Заява про конфіденційність»** (треба зазначити, що заявник бере на себе зобов'язання зберігати конфіденційність судової процедури. Тут же зазначається, що заявник бажає (якщо він бажає), щоби Суд не розголошував його прізвище).

Вебінар «Заява до Європейського суду з прав людини – онлайн»:

Україна, ставши 9 листопада 1995 членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень названої конвенції. 23 квітня 1998 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про уповноваженого у справах дотримання конвенції 1950 р. «Про захист прав і основних свобод людини»».

статтю 2 (право на життя), статтю 3 (заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання) та статтю 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя).

Важливо зауважити, що на сьогодні ЄСПЛ розглядає велику кількість справ про порушення російською федерацією норм міжнародного права. Деякі з них подані окремими особам (cases of Pinner v. Russia and Ukraine and Aslin v. Russia and Ukraine, Oliynichenko v. Russia and Ukraine (application no. 31258/22)). Є на розгляді справи, подані державами, зокрема Україною. На розгляді ЄСПЛ знаходиться десять міждержавних справ Україна проти Росії, зокрема, щодо анексії Криму в 2014 році («Україна проти Росії» (№ 20958/14),) , а також Україною та Нідерландами щодо збиття авіалайнер а(№ 8019/16, 43800/14 та 28525/20). У справі «Україна проти Росії» (№ 20958/14) (щодо Криму) ЄСПЛ уже виніс своє рішення щодо прийнятності, що є дуже перспективним, і зараз справа розглядається по суті».

Необхідно зазначити, що 16 березня 2022 р. Рада Європи виключила росію. Остання також заявила про свій намір денонсувати Європейську конвенцію з прав людини. У резолюції від 23 березня Рада заявила, що росія «перестане бути високою Договірною стороною Європейської конвенції з прав людини 16 вересня 2022 року».

Рішення ЄСПЛ від 22 березня 2022 року підтвердило, що відповідно до статті 58 Європейської конвенції з прав людини його юрисдикція суд на розгляд справ щодо росії ще 6 місяців. Фактично ЄСПЛ може продовжити оцінку всіх справ, порушених проти росії, щодо порушень, які були скоєні, коли росія ще була державою-учасницею РС. Проте, росія не братиме участі у розгляді справи та точно не виконуватиме жодних винесених рішень. Як наслідок, ЄСПЛ може зупинити провадження переважної більшості справ проти російської федерації.

Справи ЄСПЛ:

- 1) «Арская проти України» [Arskaya v. Ukraine, 45076/05 – Chamber Judgment, [2013] ECHR 1235];
- 2) «Каверзін проти України», № 23893/03, 2012 р. ;
- 3) «Мельник проти України» [Melnik v. Ukraine, 28 March 2006, no. 72286/01 (Second Section) ECHR];
- 4) «Харченко проти України», № 40107/02, 2011 р.) ;
- 5) «Буглов проти України» [Buglov v. Ukraine, 28825/02 – Chamber Judgment, [2014] ECHR 748];
- 6) Коктиш проти України [Koktysh v. Ukraine, 43707/07, [2009] ECHR 2054, IHRL 3702 (ECHR 2009)] ;
- 7) «Макканн та інші проти Сполученого Королівства» (McCann and Others v. United Kingdom), № 18984/91, рішення Великої палати 1995 р.) ;
- 8) «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S and Marper v. United Kingdom), №№ 30562/04, 30566/04, рішення Великої палати 2008 р. ;

- 9) «Савіни проти України», № 39948/06, 2008 р.; справа «М.Р. і Д.Р. проти України», № 63551/13, 2018 р. ;
- 10) «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), № 13710/88, 1992 р.;
- 11) «Кривіцька та Кривіцький проти України», № 30856/03, 2011 р. ;
- 12) «Коккінакіс проти Греції» (Kokkinakis v. Greece) № 14307/88, 1993 р. ;
- 13) «Швидка проти України», № 17888/12, 2014 р. ;
- 14) «Веніамін Тимошенко та інші проти України», № 48408/12, 2014 р. ;
- 15) «Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lonroth v. Sweden), №№ 7151/75, 7152/75, 1982 р.;
- 16) «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey), № 15318/89, рішення Великої палати 1996 р.к) ;
- 17) «Пічкур проти України», № 10441/06, 2013 р.;
- 18) «D.H. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic), № 57325/00, рішення Великої палати 2007 р. ;
- 19) «Олександр Волков проти України», № 21722/11, рішення Великої палати 2013 р.;
- 20) справа «Бурмич та інші проти України», №№ 46852/13, 47786/13, 54125/13, рішення Великої палати 2017 р

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте структуру органів Європейського Союзу.
2. Проаналізуйте повноваження та діяльність Комісара з прав людини ЄС.
3. Вкажіть умови звернення до ЄСПЛ.
4. Дайте загальну характеристику права на справедливий суд та на ефективний засіб юридичного захисту.
5. Порівняйте структуру міжнародної та європейської систем захисту прав людини. Що між ними спільного та відмінного?
6. Опрацюйте тексти Загальної декларації з прав людини та Європейської конвенції з прав людини. Виділіть, що спільного й відмінного в цих документах. Складіть порівняльну таблицю.

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Європейські документи із захисту прав людини.
2. Захист людських прав на рівні Європейського Союзу.

Теми для есе:

1. Європейський суд з прав людини: захист людських прав чи втручання у справи держави.
2. «У вільній країні багато нарікань і при невеликих стражданнях; у деспотичній державі мало скарг і при великих стражданнях» (Л.Карно).
3. «Демократія – це політична форма, яка дає можливість людині самій виробити свою свободу як відповідальність, виходячи з того, що існують речі, за які варто страждати» (В. Гавел).

РОЗДІЛ 7. РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний розвиток міжнародного права прав людини зміщує акценти з національного на міжнародний рівень. Істотні зміни у правовій доктрині та розумінні цінності прав людини зумовили необхідність вироблення дієвих механізмів захисту прав людини, які мали б універсальний характер. У межах універсальної системи захисту прав людини активно розвиваються і регіональні системи.

Сьогодні закладено фундамент функціонування двох паралельних систем міжнародного захисту прав людини:

- універсальної, що здійснюється в межах ООН
- регіональних: європейської, міжамериканської, африканської та арабської.

Важливу роль у процесі захисту прав людини відіграють регіональні міжнародні організації.

Існуючі універсальні міжнародно-правові механізми (на прикладі України) показали свою неспроможність. Все частіше фахівці схиляються до думки про необхідність переформатування усієї універсальної системи захисту прав людини, зокрема, реорганізації органів ООН. Крім того, у окремих регіонах світу існують специфічні особливості менталітету народів, їх традицій, культури та релігії, а також соціально-політичної системи країн, що зумовлює деякі невідповідності універсальній системі захисту прав людини.

7.1. Американська система захисту прав людини. Інституційний механізм та документи

Хоча американська та європейська правові доктрини захисту прав людини ґрунтуються на спільних цінностях та принципах, у процесі розвитку цих систем вони набули певних особливостей.

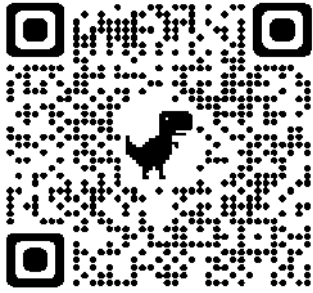
Головна відмінність вказаних доктрин:

американська більш прихильна до свободи, до негативних прав людини та невтручання, що проявляється у практиці захисту прав людини (від захисту вільних висловлювань до захисту вільного ринку)

європейська окреслює прихильність до безпеки та спільного проживання, містить більше допустимих обмежень, але й більший ступінь забезпеченості прав з боку держави, у тому числі позитивні зобов'язань останньої

Декларація незалежності США від 1776 року проголосила, що усі люди створені рівними, і усі вони наділені своїм творцем деякими

невідчужуваними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя. Вона підкреслила, що уряди встановлені для забезпечення цих прав, однак народ має право встановити новий уряд (право на спротив, за умов ураження справедливості, безпеки та щастя).

Декларація прав людини і громадянина від 1789 року проголосила, що люди народжуються та залишаються вільними і рівними у правах. Мета кожного державного союзу полягає у забезпеченні природних і невід’ємних прав людини. Такими є *свобода, власність, безпека і опір гніту*.

Негативні права полягають у праві індивіда на захист від якогось втручання, у тому числі й державного, у здійсненні громадянських прав (як члена громадянського суспільства) і політичних прав (як учасника політичного життя). Ці права охороняють особу від небажаних і таких, що порушують її свободу, втручань і обмежень. Негативні права — основа індивідуальної свободи. Наприклад, майже весь зміст **Білля про права 1791 р.** (США) спрямовано на огороження особистості від різного роду несправедливих і небажаних наслідків втручання з боку уряду. Термін «не повинен», що стосується уряду, є майже у всіх статтях цього документа. Так, перша стаття (поправка) встановила: «Конгрес не повинен видавати закони, що встановлюють будь-яку релігію або забороняють її вільне сповідання, що обмежують свободу слова чи преси або право народу мирно збиратися та звертатися до уряду з петиціями про припинення зловживань».

**Organization of
American States**

IACHR

**Inter-American
Commission of
Human Rights**

Thematic Reports
National Monitoring
Investigate Individual Petitions
Precautionary Measures

**Inter-American
Court of Human
Rights**

Advisory Opinions
Adjudication of Cases

Washington, USA

San José, Costa Rica

Source: GAO. | www.gao.gov

Організація американських держав

Organizaçào dos Estados Americanos, французькою: Organisation des États Américains), або OAS або ОЕА, є міжконтинентальною організацією, заснованою 30 квітня 1948 року з метою регіональної солідарності та співпраці між її державами-членами. Штаб-квартира ОАД знаходиться у Вашингтоні, округ Колумбія, США, членами ОАД є 35 незалежних держав Америки.

Генеральна асамблея ОАД

Хартія ОАД проголосила фундаментальні права особи незалежно від раси, національності, походження і статі. Нею також передбачено, що країни - члени ОАД повинні поважати права особи та «принципи універсальної моралі».

Нормативне забезпечення функціонування Міжамериканської системи захисту прав людини (Inter-American Human Rights System), яка діє в рамках ОАД, здійснюється Статутом Організації Американських Держав 1948 р., Американською декларацією прав і обов'язків людини 1948 р. та Міжамериканською конвенцією з прав людини 1969р.

Американська декларація прав і обов'язків людини ухвалена у 1948 р. на ІХ-ій міжнародній конференції американських країн. У преамбулі акту

Американська система захисту прав людини (**Inter-American human rights protection system**) – це система законів та інститутів захисту прав людини під егідою **Організації американських держав**.

Організація американських держав (ОАД) (англ. Organization of American States, іспанською: Organización de los Estados Americanos, португальською:

ОАД реалізує свої функції через **Генеральну асамблею та Тимчасову раду**. Генеральна асамблея є найвищим органом АС, в якому представлені всі члени організації. Збирається **щорічно**. Кожна держава має один голос. **Тимчасова рада** складається з представників країн ОАД і є **виконавчим органом** організації між засіданнями Генеральної асамблеї.

проголошується, що «міжнародний захист прав людини має бути одним з принципів еволюції американського права». У документі встановлено **27 прав і 10 обов'язків** людини.

Права:

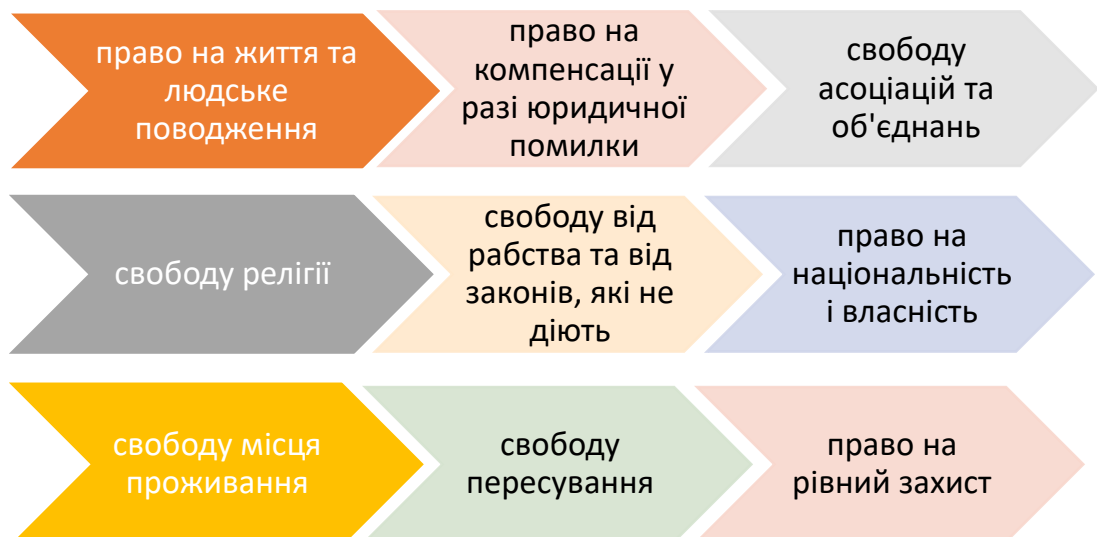
- право на життя;
- право на свободу;
- право на безпеку особи;
- право на рівність перед законом;
- право на справедливий суд;
- право на захист від незаконного арешту;
- право на притулок;
- право на віросповідання, асоціації та об'єднання;
- право власності;
- право на здоров'я;
- право на освіту;
- право на працю;
- право на відпочинок;
- право на соціальний захист тощо.

Перелік обов'язків людини охоплює:

- обов'язки щодо суспільства, дітей і батьків;
- обов'язок брати участь у голосуваннях;
- виконувати закони;
- служити суспільству та нації;
- платити податки;
- працювати;
- утримуватися від політичної діяльності в інших країнах тощо.

Міжамериканська конвенція з прав людини (Inter-American Convention on Human Rights), була прийнята 20 листопада 1969 року на міжамериканській конференції у м. Сан-Хосе (Коста-Рика). Набула чинності у **1978 року**. Членами конвенції є 20 держав: Аргентина, Барбадос, Болівія, Колумбія, Коста-Рика, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Ямайка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Перу, Суринам, Уругвай, Венесуела. США підписали документ.

Конвенція закріпила:

Система включає й інші документи, такі як протоколи та конвенції на спеціальні теми, такі як, серед іншого, Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням і покарання за них, Міжамериканська конвенція про насильницькі зникнення осіб та Міжамериканська конвенція про запобігання, покарання та викорінення Насильство над жінками; а також Правила процедури та статuti її органів.

Відповідно до Міжамериканської конвенції з прав людини утворено **Міжамериканську комісію з прав людини (Inter-American Commission on Human Rights)** та **Міжамериканський суд з прав людини (Inter-American Court of Human Rights)**.

Хартія ОАД 1948 р. не передбачала існування **Міжамериканської комісії з прав людини**, а тому Рада організації визначила її як «автономний підрозділ», до функцій якого входить **забезпечення поваги до прав людини**. Протоколом 1970 статус комісії було змінено, останню перетворено на офіційний орган ОАД для нагляду за забезпеченням прав людини та виконання консультативних функцій.

Міжамериканська комісія з прав людини (IACHR) є головним і автономним органом ОАД, місія якого полягає в сприянні та захисті прав людини в американській півкулі та в якості консультативного органу ОАД в ці питання. IACHR складається з семи незалежних членів, які працюють в особистій якості. Створена ОАД у 1959 році, IACHR має свою штаб-квартиру у Вашингтоні, округ Колумбія.

Робота IACHR базується на трьох основних інституціях: система індивідуальних петицій; моніторинг ситуації з правами людини в державах-членах; увага до пріоритетних тематичних напрямів. Однак робота Комісії також ґрунтується на інших принципах, серед яких такі: принцип *pro homine*, відповідно до якого закон має тлумачитися у спосіб, який є найбільш вигідним для людини; необхідність доступу до правосуддя та включення гендерної перспективи в усі види діяльності Комісії.

Комісія відіграє ключову роль у просуванні демократичних процесів і кращих стандартів прав людини в Америці.

*Міжамериканський суд
з прав людини*

Міжамериканський суд з прав людини (Inter-American Court of Human Rights) є одним із трьох регіональних трибуналів з прав людини разом із Європейським судом з прав людини та Африканським судом з прав людини та народів. Це автономний правовий інститут, метою якого є тлумачення та застосування Американської конвенції.

Міжамериканський суд виконує функцію розгляду спорів, у рамках якої він вирішує спірні справи та здійснює нагляд за рішеннями; консультативна функція; і функцію, за якою він може застосувати тимчасові заходи. Суд складається з 7 осіб. Місце перебування суду — м. Сан-Хосе (Коста-Рика).

Право на життя, заборона катувань і нелюдського поводження, заборона рабства і кріпацтва, а також повага до основних судових принципів, наприклад, повинні поважатися завжди і становити *poуau dur* надані та закріплені як міжнародне право прав людини, так і міжнародне гуманітарне право. Маючи позитивний намір надати більш конкретний захист жертвам внутрішніх збройних конфліктів, Комісія спочатку розробила низку аргументів, які прагнули створити підставу для застосування МГП як незалежного джерела зобов'язань для держав-учасниць договору.

Так, у справі *Arturo Ribón Avila v. Colombia* (Case 11.142, Report N°26/97), що стосувалася смерті одинадцяти колумбійських громадян, які нібито були вбиті під час капітуляції після зіткнення між озброєним угрупованням дисидентів під назвою М-19 і національною армією, було встановлено, що оскільки норми міжнародного гуманітарного права включені (інкорпоровані) Женевські конвенції 1949 р. про збройні конфлікти) до національного законодавства Колумбії, стаття 25 Американської конвенції може дозволити Комісії розглядати їх порушення. Оскільки дані норми стосуються захисту осіб під час збройних конфліктів неміжнародного характеру, то колумбійська держава має дотримуватися і положень спільної ст. 3, і приписів Американської конвенції. Комісія дійшла висновку, що «жертви були свавільно страчені представниками держави на явне порушення спільної ст. 3 Женевських конвенцій, а також Американської конвенції».

У своєму висновку Міжамериканський суд з прав людини визнав, що колумбійська держава порушила права, які містяться у статтях 4 (право на життя), 5 (право на гуманне поводження), 8 (право на справедливий суд) і 25 (про судовий захист) у поєднанні зі статтею 1(1) Американської конвенції з прав людини, учасницею якої є Колумбія.

На думку М. Гнатовського, досвід міжамериканської системи захисту прав людини є корисним для розуміння деяких загальних проблем застосування норм міжнародного гуманітарного права контрольним механізмом із захисту прав людини.

Cases (Справи):

Arturo Ribón Avila v. Colombia, Case 11.142, Report N° 26/97, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 444 (1997). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/cases/1997/colombia26-97a.html>

7.2. Африканська система захисту прав людини

African Union

The African Union (AU) **Африканський Союз (АС)** є континентальним органом, який включає 55 держав-членів, які складають країни Африканського континенту. Він був офіційно заснований у 2002

році як наступник Організації африканської єдності (ОАЄ, 1963-1999).

АС був офіційно заснований у липні 2002 року в Дурбані, Південна Африка, після рішення у вересні 1999 року його попередником, ОАЄ, створити нову континентальну організацію, яка буде продовжувати свою роботу. Рішення відновити Африканську панафриканську організацію було результатом консенсусу африканських лідерів щодо того, що для реалізації потенціалу Африки необхідно переорієнтувати увагу з боротьби за деколонізацію та позбавлення континенту від апартеїду, на посиленні співпраці та інтеграції африканських держав для стимулювання зростання та економічного розвитку Африки.

Особливості механізму захисту прав людини має створена Організація африканської єдності (Африканський союз з 2002 р.), яка 27 червня 1981 року прийняла Африканську хартію прав людини і народів. Зі вступом Хартії в дію в 1986 р. права людини отримали офіційне визнання, хоча вплив названого документа мав обмежений характер внаслідок слабкого механізму контролю за його виконанням. Вказаний акт є першим обов'язковим міжнародним документом, який визнає солідарні права народів, зокрема право на мир, розвиток, самовизначення, довкілля тощо, що є втіленням африканської філософії убунту, яка розглядає людину без відриву від спільноти. Наразі Африканську хартію прав людини і народів ратифікували всі 55 держав-членів АС.

Хартія включає широкий спектр прав та обов'язків людини, містить преамбулу та 68 статей. **Зокрема**, статті 1-18 – права людини.

- ✓ право на рівність перед законом та рівний захист законом;
- ✓ право на життя, повагу і гідність;
- ✓ заборона всіх форм експлуатації і гноблення людини, включаючи рабство, работоргівлю, тортури, нелюдські або принижуючі гідність види поводження і покарання;
- ✓ право на свободу та особисту безпеку, включаючи свободу від свавільного арешту або затримання;
- ✓ право бути вислуханим у справі;
- ✓ право на презумпцію невинності;

- ✓ захист і розумні строки розгляду справи судом;
- ✓ право на свободу совісті, інформацію, об'єднання та мирні збори;
- ✓ право покидати країну і повертатися до неї;
- ✓ свобода пересування і проживання;
- ✓ право на політ, притулок;
- ✓ право вільно брати участь в управлінні країною і рівного доступу до державної служби та державної власності;
- ✓ право на працю, освіту, культуру, захист моральних і традиційних цінностей, що визначаються суспільством.

AFRICAN (BANJUL) CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS

(Adopted 27 June 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), entered into force 21 October 1986)

Preamble

The African States members of the Organization of African Unity, parties to the present convention entitled "African Charter on Human and Peoples' Rights",

Recalling Decision 115 (XVI) of the Assembly of Heads of State and Government at its Sixteenth Ordinary Session held in Monrovia, Liberia, from 17 to 20 July 1979 on the preparation of a "preliminary draft on an African Charter on Human and Peoples' Rights providing inter alia for the establishment of bodies to promote and protect human and peoples' rights";

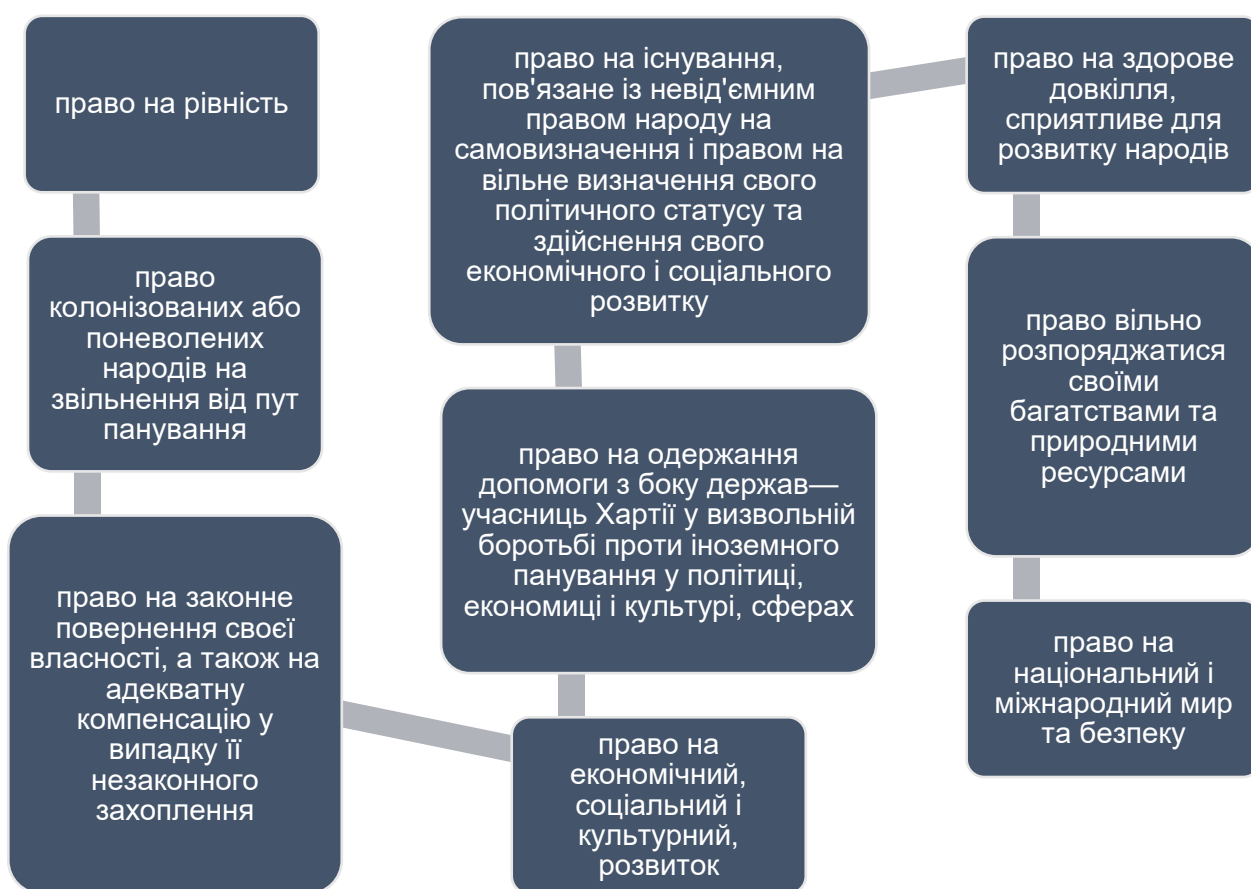
Considering the Charter of the Organization of African Unity, which stipulates that "freedom, equality, justice and dignity are essential objectives for the achievement of the legitimate aspirations of the African peoples";

Reaffirming the pledge they solemnly made in Article 2 of the said Charter to eradicate all forms of colonialism from Africa, to coordinate and intensify their cooperation and efforts to achieve a better life for the peoples of Africa and to promote international cooperation having due regard to the Charter of the United Nations, and the Universal Declaration of Human Rights;

Taking into consideration the virtues of their historical tradition and the values of African civilization which should inspire and characterize their reflection on the concept of human and peoples' rights;

Recognizing on the one hand, that fundamental human rights stem from the attributes of human beings which justifies their national and international protection and on the other

У Хартії окреслено права народів: (ст. 19-24).

У розумінні африканської доктрини прав людини, відповідно до ухваленої 27.06.1981 р. Африканської хартії прав людини і народів, право на мир є правом колективним і стосується народів та груп, зокрема жінок. Це пов'язано з тим, що африканський континент потерпає від воєнних дій та внутрішніх збройних конфліктів, причому значно більше, ніж будь-який інший континент. Тому саме у цій частині світу було вкрай необхідним визнати право на мир в обов'язковому до виконання документі. [8] Однією із вразливих груп жертв в Африці є жінки, зокрема, останні зазнають жахливих страждань від сексуального насилля, а статистика згвалтувань під час збройних конфліктів носить загрозливий характер. 1 липня 2003 року був прийнятий Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права жінок у Африці (Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa).

Африканський Союз має кілька органів, уповноважених наглядати за питаннями захисту прав людини від імені Союзу, його держав-членів і громадян Африки. Основними такими органами є: Африканська комісія з прав людини і народів (ACHPR); Африканський суд з прав людини і народів (AfCHPR); Надзвичайні африканські палати (EAC); Комісія АС з міжнародного права (AUCIL).

Африканська хартія заснувала Африканську комісію з прав людини і народів (**African Commission on Human and Peoples' Rights**). Комісія була урочисто відкрита 2 листопада 1987 року в Аддіс-Абебі, Ефіопія. Згодом Секретаріат Комісії перебував у Банджолі, Гамбія. Крім виконання будь-яких інших завдань, які можуть бути доручені їй Асамблеєю глав держав і урядів,

Комісія складається з 11 членів, які обираються Асамблеєю АС з числа експертів, запропонованих державами-учасницями Хартії. Асамблея враховує справедливе географічне та гендерне представництво при обранні членів Комісії. Члени Комісії обираються строком на шість років і можуть бути переобрані (ст. 30—31).

Після обрання комісари виступають у своїй особистій якості, а не як представники відповідних країн. Раніше деякі члени Комісії обіймали високі політичні посади на національному рівні, що впливає на незалежність Комісії. У квітні 2005 року АС видав вербальну ноту державам-членам, в якій визначив керівні принципи призначення членів Комісії, які виключали вищих державних службовців і дипломатичних представників.

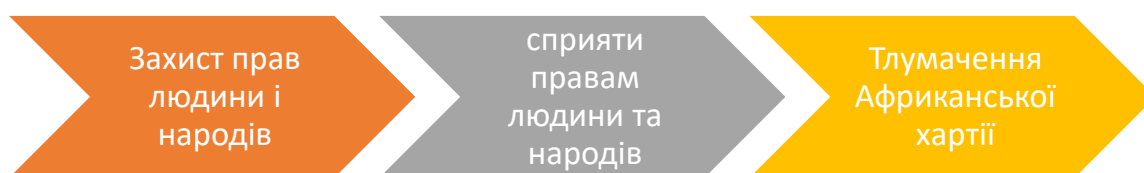
Бюро комісії.

Комісія обирає Голову та заступника Голови Бюро Комісії. Вони обираються на два роки і мають право бути переобраними один раз. Бюро координує діяльність Комісії, контролює та оцінює роботу Секретаріату Комісії. Бюро також уповноважене приймати рішення з питань надзвичайного характеру в період між сесіями Комісії. Проте воно зобов'язане представити звіт про ситуацію щодо прав членам на наступній сесії Комісії.

Секретаріат Комісії.

Голова Комісії АС призначає секретаря Африканської комісії, включаючи інший допоміжний персонал, необхідний для ефективного виконання мандату Комісії. Секретаріат забезпечує адміністративну, технічну та матеріально-технічну підтримку Комісії.

Стаття 45 Хартії визначає повноваження Комісії:

Сприяння правам людини та народів. Комісія проводить інформування, мобілізацію громадськості та поширення інформації через семінари, симпозиуми, конференції та місії.

Захист прав людини і народів. Комісія забезпечує захист прав людини та народів через свою процедуру спілкування, дружнє врегулювання суперечок, державну звітність, термінові звернення та іншу діяльність спеціальних доповідачів, робочих груп і місій.

Тлумачення Статуту. Комісія уповноважена тлумачити положення Хартії на запит держави-учасниці, органів АС або окремих осіб. Жоден орган АС не передав жодного випадку тлумачення Хартії до Комісії.

Органом, що здійснює захист прав людини в африканській регіональній системі є Африканський суд з прав людини і народів (African Court on Human and Peoples' Rights, далі AfCHPR), створений відповідно до Протоколу Суду Африканського Союзу (Protocol of the Court of Justice of the African Union) .

Африканський суд з прав людини та народів є судовим органом Африканського Союзу та одним із трьох регіональних судів з прав людини разом із Європейським судом з прав людини та Міжамериканським судом з

Будівля Африканського суду з прав людини

прав людини. Він був заснований для захисту прав людини та народів в Африці головним чином шляхом винесення судових рішень. Суд має своє постійне місцеперебування в Аруші, Об'єднана Республіка Танзанія. Африканський суд з прав людини і

народів був створений для доповнення та посилення функцій Африканської комісії з прав людини і народів (Африканська комісія, яку часто називають Банжувською комісією), яка є квазі-судовим органом, який відповідає за контроль за виконанням Статуту.

Суд застосовує положення Африканської хартії прав людини і народів та інших документів з прав людини, ратифікованих відповідними державами. Він не має кримінальної юрисдикції, як Міжнародний кримінальний суд.

Вказаний судовий орган регіонального захисту прав людини розглядає справи про військові злочини, торгівлю людьми, геноцид, злочини проти людства, тероризм та піратство. AfCHPR має юрисдикцію над усіма справами та спорами, переданими йому щодо тлумачення та застосування, зокрема, приймає та розглядає запити, що містять прохання про надання консультативного висновку з того чи іншого правозахисного питання. справи до суду, згідно з протоколом про створення AfCHPR, можуть надходити як від Африканської комісії з прав людини і народів (далі - АСНПР) держав-членів Африканського Союзу, так і від африканських міждержавних організацій. Неурядові організації зі статусом спостерігача в АСНПР та особи з держав-учасниць, які зробили заяву про визнання юрисдикції Суду, також можуть порушувати справи безпосередньо відповідно до статті 34(6) Протоколу.

AfCHPR є континентальним судом, заснованим африканськими країнами для забезпечення захисту прав людини і народів в Африці. Суд доповнює та

посилює функції Африканської комісії з прав людини і народів. На відміну від АСНПР, яка може приймати лише рекомендаційні рішення, рішення AfСНПР є обов'язковими, можуть включати питання про компенсацію чи відшкодування шкоди.

Рішення про розширення юрисдикції AfСНПР щодо вирішення кримінальних справ є дуже важливою подією, оскільки фактично Африканський союз погодився, що AfСНПР буде розглядати такі міжнародні злочини, як геноцид, злочини проти людства та військові злочини. Такі повноваження зазначеного міжнародного судового органу, який діє на постійній основі та має юрисдикцію в галузі прав людини й міжнародного кримінального права, перетинаються з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду. Необхідно зазначити, що у своїх рішеннях AfСНПР, його заявники посилаються на рішення Європейського суду з прав людини. Так, заявник у справі Prof. Léon Mugesera v. Republic of Rwanda (Application 012/2017 -) Леон Мугесера, громадянин Руанди, який був екстрадований урядом Канади до Республіки Руанда (держава-відповідач) 24 січня 2012 р. і який на дату подання заяви перебував під вартою до ухвалення рішення. Проти нього розпочато провадження за злочини геноциду, які сталися у 1994 році. Заявник стверджував, що держава-відповідач погано поводитися з ним під час тримання під вартою та порушувала його право на справедливий суд. Леон Мугесера обґрунтовував свої вимоги рішенням Європейського суду з прав людини Van Oosterwijk v. Belgium, (1980) of 6 November 1980, A40 ECHR (vol A), paras 36-40 and Sejdovic v. Italy, No. 56581/00, [2006] II ECHR 201, § 55.

Цікавим є рішення по справі за заявою № 002/2013 Африканської комісії з прав людини і народів, поданої проти Республіки Лівія. 31 січня 2013 року до суду надійшла заява від Африканської комісії з прав людини і народів (заявник), проти Лівії (відповідач), про порушення прав Саїфа аль-Іслама Каддафі (затриманий), гарантований статтями 6 і 7 Африканської хартії про права людини і народів. Суд дійшов висновку, що «Лівія порушила і продовжує порушувати статті 6 і 7 Африканської хартії людини і Права народів» (пункт iv) резолютивної частини) щодо свавільного затримання.

Окрему думку по справі висловив суддя Fatsah Ouguerouz, який зауважив, що підстави, за якими AfСНПР дійшов висновку, що «Лівія порушила і продовжує порушувати статті 6 і 7 Африканської хартії людини і Права народів» (пункт iv) резолютивної частини) є недостатніми. Свою думку обґрунтовував необхідністю врахування права на свободу та особисту безпеку, права на рівність перед судами і трибуналами та на справедливий судовий розгляд. Зазначав, що Міжамериканський суд з прав людини прямо посилався на згадані принципи в судовому рішенні (без відшкодування, репарацій), а саме в рішенні від 26 червня 1986 року по суті справи Військова та воєнізована діяльність у Нікарагуа та проти нього (Нікарагуа проти. Сполучені Штати Америки). Крім того, посилався на рішення у справі Конституційного суду проти Перу (суть, відшкодування та витрати), рішення від 31 січня 2001 р. і

справа Івчер-Бронштейн проти Перу (сутність, репарації та витрати), рішення від 6 лютого 2001 р.. Зокрема, на його думку, обґрунтованість поданої заяви неявно впливає із статті 61 Африканської хартії, таких підстав недостатньо.

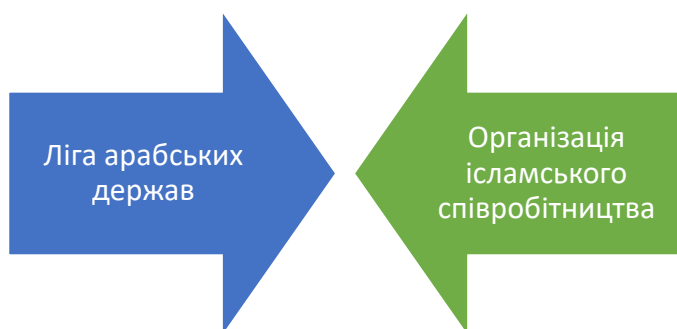

Cases (Справи):

1. Case of Ivcher-Bronstein v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 6 February 2001, pp. 39-41, paragraphs 78-82. URL: <https://www.african-court.org>
2. Case of Ivcher-Bronstein v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 6 February 2001, pp. 39-41, paragraphs 78-82. URL: <https://www.african-court.org>
3. Case of the Constitutional Court v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 31 January 2001, pp. 33-35, paragraphs 58-62. URL: <https://www.african-court.org>

7.3. Арабська система захисту прав людини

7.3.1. Захист людських прав у рамках Ліги арабських держав

Захист прав людини у межах арабської системи здійснюється в рамках двох інституцій: **Ліги арабських держав** (араб. الجامعة العربية Jāmi‘a al-‘Arabiyya) і **Організації ісламського співробітництва** (Organization of Islamic Cooperation).

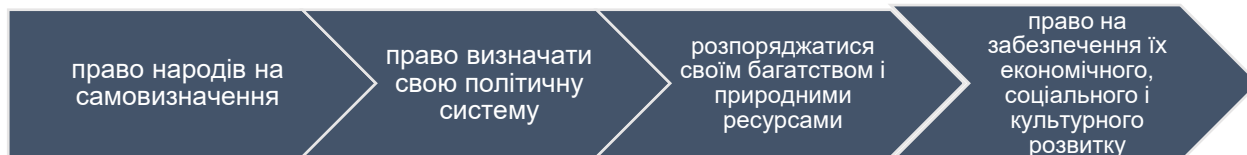

Ліга арабських держав (ЛАД), об’єднує 22 держави, вона була створена раніше ООН (у серпні 1945 року). Однак на відміну, наприклад, від Європи і Америки, субрегіон, на який поширюється компетенція ЛАД, довгий час залишався без власного механізму захисту прав людини. Причина – політичні особливості.

АРАБСЬКА ХАРТІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (Charter of the Arab League), прийнята Лігою арабських держав в 2004 і набула

чинності у 2008 р. Основою Хартії є ісламські норми. Хартія складається з **преамбули і 53 статей**. У преамбулі встановлюється такі принципи, як свобода, рівність і братерство між людьми.

Хартія проголошує права народів:

Крім того, акт засуджує **расизм, сіонізм** (що викликало критику світової спільноти), **іноземну окупацію та іноземне панування**.

Хартія визнає **окремі громадянські свободи і права**, такі, як право на життя, свободу і безпеку особистості, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на вступ у шлюб, захист сім'ї, право на приватну власність, вільне пересування осіб, право на громадянство, і право на політичний притулок.

Правосуддя ґрунтується за **принципами: презумпції невинуватості, кримінального законодавства, законності кримінального покарання**. Воно гарантує право на справедливий судовий розгляд компетентним, незалежним і безстороннім судом, і **забороняє довільні арешти**. Більше того, вона забороняє тортури і неправильне лікування.

Хартія також визнає політичні права і свободи: свободу віросповідання, думки і релігії, право на інформацію, свободу вираження думок, право на свободу зборів, свободу мирних асоціацій, право на створення профспілок і право на страйк.

Таким чином, права, визнані у хартії показують прогрес у захисті прав людини. Проте, закритість інформації, офіційних сайтів ЛАД свідчить про непрозорість діяльності. Така закритість інформації дає підстави вважати, що даний механізм не діє.

Хартія містить певні **обмеження**, зокрема, відсутність посилання на деякі права і свободи. Наприклад, хартія визнає, рівність чоловіків і жінок перед законом, але це робить **без посилання на їх рівність перед законом**. Вона також **не скасовує смертну кару**. Важливо додати, що у статті 7 п. а Хартії вказується, що: «смертна кара не повинна застосовуватися до людини у віці до **18 років**, якщо інше прямо не зазначено в законах, діючих на момент вчинення злочину». Дане положення суперечить міжнародним нормам і стандартам, а зокрема, статті 37 Конвенції про права дитини та статті 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які встановлюють, що смертна кара не може бути застосована за злочини, вчинені особами у віці до 18 років.

Відповідно до Хартії у 2008 р. почав діяти **Арабський комітет з прав людини** (Arab Committee on Human Rights). Складається з **семи незалежних експертів**, які повинні відповідати певним критеріям, вони обираються

таємним голосуванням з кандидатів, запропонованих кожною державою-учасником. Члени Комітету повинні мати громадянство держави-учасника. Вони обираються на **термін чотири роки** з правом переобрання ще на один термін. Члени Комітету повинні бути досвідченими і компетентними, повністю незалежними і неупередженими. Але нема вимоги щодо юридичного досвіду.

7.3.2. Організація ісламського співробітництва та її роль у захисті прав людини

Організація ісламського співробітництва (Organization of Islamic Cooperation) або ОІС є другою за величиною організацією після ООН, членами якої є 57 держав, розташованих на чотирьох континентах. Організація є колективним голосом мусульманського світу. Він прагне охороняти та захищати інтереси мусульманського світу в дусі сприяння міжнародному миру та злагоді між різними людьми світу. Це міжурядова організація, що об'єднує 57 держав світу (в тому числі шість членів СНД: Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан) за релігійною ознакою і є другою після ООН за чисельним складом.

Організація була створена за рішенням історичного саміту, який відбувся в Рабаті, Королівство Марокко 12 Раджаба 1389 року за хіджрою (25 вересня 1969 року) після злочинного підпалу мечеті Аль-Акса в Єрусалимі з метою забезпечення ісламської солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах, боротьби проти колоніалізму, неокolonіалізму і расизму та підтримки Організації визволення Палестини. ОІС є найбільшою і найбільш впливовою офіційною урядовою ісламською міжнародною організацією.

У 1970 році в Джидді відбулося перше засідання Ісламської конференції міністрів закордонних справ (ICFM), на якому було прийнято рішення про створення в Джидді постійного секретаріату на чолі з генеральним секретарем організації. посол Гіссейн Брахім Таха – 12-й генеральний секретар, який обійняв посаду в листопаді 2021 року.

Перший Статут ОІС був прийнятий 3-ю сесією ICFM у 1972 році. Статут виклав цілі та принципи організації та основні цілі для зміцнення солідарності та співпраці між державами-членами. За останні 40 років кількість членів-засновників зросла з 30 до 57 штатів. До Хартії було внесено зміни, щоб йти в ногу з подіями, які відбуваються в усьому світі. Нинішній Статут ОІС був прийнятий на одинадцятому Ісламському саміті, що відбувся в Дакарі 13-14 березня 2008 року, щоб стати опорою майбутніх ісламських дій ОІС відповідно до вимог 21 століття.

Нова програма ОІС-2025 базується на положеннях Хартії ОІС і фокусується на 18 пріоритетних сферах із 107 цілями. Пріоритетні сфери включають питання миру та безпеки, Палестини та Аль-Кудс, подолання бідності, боротьби з тероризмом, інвестицій та фінансів, продовольчої безпеки, науки та технологій, зміни клімату та сталого розвитку, поміркованості,

культури та міжконфесійної гармонії, розширення прав і можливостей жінок, Спільні ісламські гуманітарні дії, права людини та належне врядування тощо.

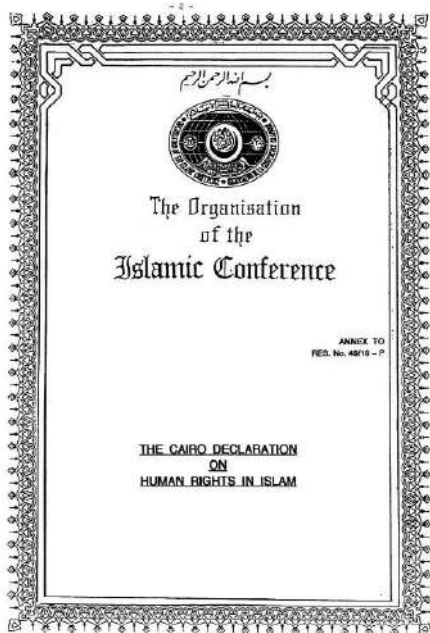
Серед ключових органів ОІК: Ісламський саміт, Рада міністрів закордонних справ (CFM), Генеральний секретаріат, на додаток до Комітету Аль-Кудс і трьох постійних комітетів, що займаються наукою та технологіями, економікою та торгівлею, інформацією та культурою. Існують також спеціалізовані органи під прапором ОІК, включаючи Ісламський банк розвитку та Ісламську освітню, наукову та культурну організацію, а також допоміжні та афілійовані органи, які відіграють важливу роль у посиленні співпраці в різних сферах між державами-членами ОІК.

До останнього часу в системі ОІС проблематики прав людини в ісламі був присвячений лише ряд аналітичних і резолютивних документів.

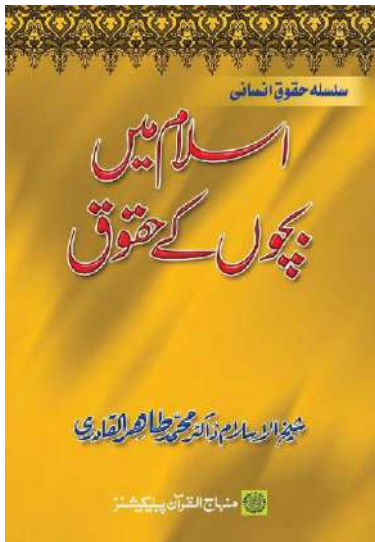
У 1990 році на XIX Конференції міністрів закордонних справ держав-членів ОІК у Каїрі (31 липня – 5 серпня 1990 р.) було прийнято **Каїрську декларацію з прав людини в ісламі** (англ. The Cairo Declaration of the Organization of Islamic Cooperation on Human Rights, араб. *بسم هلا الرحمن الرحيم*).

Складається з **преамбули та 25 статей**.

У ст. 1 Каїрської декларації зазначено «держави-члени Організації ісламського співробітництва (ОІС), чітко усвідомлюючи, що місце людства в ісламі як намісника Аллаха на Землі; виходячи з глибокої віри в людської гідності та поваги до прав людини, а також від зобов'язання забезпечити та захист цих прав, гарантованих вченням ісламу. Прагнення сприяти зусиллям людства щодо відстоювання прав людини, захисту людей від експлуатації та переслідувань, а також підтвердити свою свободу та право на гідне життя в відповідність ісламським цінностям і принципам».

Дуже важливими є дві завершальні статті Каїрської декларації. Стаття 24 проголошує, що **всі права і свободи, викладені в цій Декларації, регулюються ісламським шариатом**, а ст. 25 вказує, що ісламський шариат є єдиним джерелом для тлумачення або пояснення будь-яких статей цієї Декларації. Таким чином, можна стверджувати, що проголошені в Каїрській декларації права і свободи за своїм змістом і можливістю тлумачення «прив'язані» до шариату і похідним від нього законодавчим актам, що надає цьому документу традиційний характер і підкреслює його невідповідність юридичній практиці в цій галузі.

У червні 2005 р в ОІС було прийнято **конвенцію про права дітей в ісламі** (The Convention on the Rights of the Child in Islam).

В березні 2008 року був прийнятий новий Статут ОІК, в якому правозахисна тематика знайшла своє відображення. Уже в преамбулі Статуту говориться, що держави-члени ОВК прийняли рішення сприяти розвитку прав людини і фундаментальних свобод.

У ст.1 Статуту визначено двадцять завдань, п. 14 визначає: «... сприяння здійсненню та захищати права людини та основні свободи, включаючи права жінок, дітей, молоді, людей похилого віку та людей з особливими потребами, а також збереження ісламських сімейних цінностей».

У ст. 15 Статуту вперше серед органів ОІК виокремлена **Незалежна постійна комісія з прав людини ОІС (IPHRC)**. Стаття 15 Статуту повністю присвячена діяльності цієї Комісії: «Незалежна постійна комісія з прав людини покликана відстоювати громадянські, політичні, соціальні та економічні права, закріплені в договорах і деклараціях Організації, а також загальних узгоджених документах з прав людини, відповідно до ісламських цінностей».

Незалежна постійна комісія з прав людини є експертним органом з дорадчими повноваженнями, створеним Організацією ісламського співробітництва (ОІС) як одним із головних органів, що працюють незалежно у сфері прав людини. Широкі контури ефективного та незалежного правозахисного механізму були передбачені в десятирічній програмі дій ОІК, ухваленій 3-м надзвичайним ісламським самітом, який відбувся в Мекці Аль-Мукаррама, Саудівська Аравія, 7-8 грудня 2005

року. Відповідно, створення IPHRC було проголошено в Новому статуті ОІК, прийнятому 11-м ісламським самітом, що відбувся в Дакарі, Сенегал, 13-14 березня 2008 р. Комісія була офіційно розпочата з прийняттям її статуту на 38-й сесії Ради міністрів закордонних справ (CFM), що відбувся в Астані, Казахстан, 28-30 червня 2011 р. Секретаріат IPHRC переїхав із будівлі Генерального секретаріату ОІС до своєї незалежної штаб-квартири, яку надав уряд Королівства Саудівська Аравія в березні 2017 р. як приймаюча сторона.

Комісія стала повністю функціональним правозахисним механізмом, який переслідує свої багатовимірні цілі та повноваження. Зі своєї першої чергової сесії Комісія прийняла набір із п'яти керівних принципів для своєї роботи, які включають принципи взаємодоповнюваності, самоаналізу, визначення пріоритетів, поступового підходу та довіри. Протягом першого

*Документи ОІС,
пов'язані з правами
людини*

року свого створення Комісія визначила конкретні пріоритетні сфери, а саме «права жінок і дітей», «право на освіту» з акцентом на «освіта з прав людини», «право на розвиток», «ісламофобія та мусульманські меншини», а також «Палестина». IPHRC також запропонувала допомогу державам-членам у різноманітних сферах прав людини, таких як перегляд і підготовка внутрішнього законодавства щодо зобов'язань за міжнародними документами з прав людини тощо.

Таким чином, в даний час завершується процес створення правозахисної системи в ОІС.

7.4. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії

На відміну від Європи, Америки і Африки, азіатський континент в цей час не має власної регіональної системи захисту прав людини.

Порушення прав людини стали домінуючою рисою в багатьох азіатських країнах у контексті холодної війни, яка збіглася з появою авторитарних урядів у

1950-1970-х роках. Цей бурхливий період характеризувався не лише війнами проти комунізму, а й протестами проти авторитарних урядів.

У 1980-х роках правозахисники почали публікувати декларації, щоб створити основу для того, щоб люди вимагали своїх прав у світлі досвіду того часу, а також щоб нагадати урядам про їхній обов'язок захищати та реалізовувати права своїх людей. У цей період було видано два важливі документи: Декларація основних обов'язків народів і урядів АСЕАН (1983) і Проект Тихоокеанської хартії прав людини (1989). Обидва документи були запропоновані на розгляд зацікавленим урядам. Але оскільки уряди офіційно не прийняли обидва документи, вони залишилися декларацією правозахисників від імені народу у відповідних регіонах.

Декларація Південно-Східної Азії має особливий характер з акцентом на «основних обов'язках людей і урядів». У документах з прав людини зазвичай йдеться про «права», коли йдеться про людей, і «обов'язки» чи «зобов'язання», коли йдеться про уряди. Але оскільки в Декларації основних обов'язків народів і урядів АСЕАН йдеться не лише про права людини, а й про проблеми, з якими стикаються країни Південно-Східної Азії, обов'язок народів стосується завдання вирішення цих проблем разом з урядами. Так, у розділах

«Мир», «Незалежний розвиток» і «Участь людей» згадується обов'язок народів і урядів.

Тихоокеанська хартія прав людини стала результатом всебічного вивчення чинних Конституцій, судових рішень, що стосуються міжнародних стандартів прав людини в Тихоокеанському регіоні. Юристи, судді та вчені-юристи, пов'язані з Асоціацією юристів Азії та Тихоокеанського регіону (LAWASIA), а також представники уряду були частиною зусиль. Вони прийняли документ в Апіа, Західне Самоа, в 1989 році. Але уряди тихоокеанських країн згодом відмовилися прийняти його, і досі не бачать у ньому потреби в 2000-х. Документ про права людини мав відповідати тихоокеанському контексту. Він був створений за зразком Африканської (Банджувльської) хартії прав людини і народів, прийнятої правозахисними організаціями в Африці в 1981 році.

Проведення Всесвітньої конференції з прав людини в 1993 році призвело до масової мобілізації правозахисної спільноти в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Представники різних типів правозахисних організацій зібралися у Бангкоку, щоб провести зустрічі паралельно регіональній міжурядовій конференції з підготовки до всесвітньої конференції, яка відбудеться через кілька місяців у Відні. Було багато документів, які декларували питання прав людини, якими повинні займатися уряди. У той час існував страх, що азіатські уряди будуть наполягати на азіатській версії прав людини відповідно до так званих «азіатських цінностей».

Міжпарламентська організація АСЕАН (AIPO) побачила необхідність прийняти декларацію прав людини як внесок у цю регіональну та глобальну увагу до прав людини. Так, у 1993 році на 14-й асамблеї Міжпарламентської організації АСЕАН (AIPO) у Куала-Лумпурі була прийнята Декларація прав людини.

Існували також декларації, прийняті правозахисними організаціями, які стосувалися відповідних країн, наприклад Малайзії та Філіппін. Ці декларації стосувалися проблем, з якими стикаються люди в країні, і проголошували права людини, які повинні поважатися урядом.

З середини 1990-х років дедалі більше декларацій про права людини приймаються неурядовими організаціями, які займаються окремими питаннями прав людини. У деяких випадках були також декларації, ухвалені урядами чи державними установами.

Так, низка декларацій про дискримінацію далитів була прийнята неурядовими організаціями Південної Азії, тоді як декларації щодо торгівлі людьми, освіти з прав людини, розвитку, расової дискримінації, сексуального здоров'я, а також судової системи були прийняті на регіональному рівні (Азія або Азія -Тихий океан).

З кінця 1990-х років спостерігається тенденція прийняття декларацій щодо більш конкретних прав або проблем, оскільки все більше організацій використовують права людини як основу своїх програм.

Офіційним міжнародним документом, який має азіатський підхід у сфері захисту прав людини, є Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів, яка була прийнята 15 лютого 1988 року в Делі (Індія). Декларація передбачає наступні права: право на життя (ніхто не повинен зазіхати на вищий дар, всі індивіди, народи і держави зобов'язані поважати право всіх на життя, незалежно від раси, статі, релігії, національності, рівня розвитку); право на мир і безпеку в своєму колективі, державі, на Землі загалом (збереження миру і безпеки на всіх цих рівнях – турбота, борг і обов'язок кожного індивіда, кожного народу, кожної держави); право на гідне існування – матеріальне, духовне, фізичне – незалежно від раси, національності, релігії, статі, рівня розвитку; право на сприятливе середовище проживання (збереження належного стану навколишнього середовища на Землі – борг і обов'язок кожного індивіда, народу і держави); право на розвиток (кожен індивід і кожен народ може брати участь в такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, який забезпечує всі людські права і основні свободи, і має право сприяти такому розвитку і користуватися його благами); право бути вільним від насильства і страху.

18 листопада 2012 року було прийнято Декларацію прав людини АСЕАН. У ст. 10 Декларації зазначено, що Країни-члени АСЕАН підтверджують всі цивільні і політичні права Загальної Декларації Прав Людини. Крім того, у декларації зазначені такі права людини: право на життя (ст. 11); право на особисту свободу та безпеку (ст. 12); заборону рабства та заборону торгівлі людськими органами (ст. 13); заборону тортур, жорстокого, нелюдського або принизливого ставлення чи покарання (ст. 14); право на свободу пересування та

проживання (ст. 15); право на отримання притулку (ст. 16); право на охорону власності (ст. 17); право на громадянство та заборону незаконного позбавлення громадянства (ст. 18); встановлено презумпцію невинуватості в кримінальному провадженні (ст. 20 (1)); право на невтручання у особисте та сімейне життя, тайну кореспонденції (ст. 21), право на свободу віросповідання та думки (ст. 22); право на свободу мирних зібрань (ст. 24); медичні та екологічні права (ст. 28); право на соціальне страхування (ст. 30 (1) та інші права людини.

Міжурядова комісія з прав людини (Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR)) була урочисто відкрита лідерами АСЕАН 23 жовтня 2009 року на 15-му саміті АСЕАН у Ча-Ам Хуа Хіні, Таїланд. Це було ще більше посилено після оприлюднення Декларації прав людини АСЕАН (AHRD), прийнятої в листопаді 2012 року разом із Заявою Пномпеня про

прийняття АНРД, підписаною лідерами АСЕАН. Створення АІСНР демонструє прихильність АСЕАН реалізовувати перспективні стратегії зміцнення регіонального співробітництва у сфері прав людини. АІСНР розроблено як невід'ємна частина організаційної структури АСЕАН і головна установа, яка несе загальну відповідальність за просування та захист прав людини в АСЕАН.

Члени АІСНР називаються представниками, яких призначають відповідні уряди. Прийняття рішень АІСНР базується на консультаціях і консенсусі. З моменту заснування АІСНР прийняла кілька ключових документів, у тому числі Керівні принципи діяльності АІСНР та Керівні принципи відносин АІСНР з організаціями громадянського суспільства (ОГС).

АІСНР проводить дві регулярні зустрічі на рік і додаткові зустрічі, якщо це необхідно, і звітує перед міністрами закордонних справ АСЕАН.

Проте у АСЕАН наразі немає органу, що здійснює контроль за захистом прав людини та міг би запровадити санкції для країни-порушниці, а тому можна зробити висновок, що Декларація прав людини АСЕАН 2012р. на сьогодні носить декларативний характер.

Контрольні запитання:

1. Яка структура міжамериканської системи захисту прав людини?
2. Чим відрізняються функції Міжамериканська комісія з прав людини і Міжамериканського суду з прав людини?
3. Яка структура африканської системи захисту прав людини?
4. Чим відрізняються функції Африканської комісії з прав людини і народів і Африканського суду з прав людини і народів?
5. Які особливості має арабська система захисту прав людини. Чому система має дві підсистеми?
6. Які особливості Ліги арабських держав та Організації ісламського співробітництва?
7. Складіть порівняльну таблицю «Системи захисту прав людини», відобразивши їх формування, структуру нормативно-правову базу та особливості.

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Міжамериканська система захисту прав людини.
2. Африканська система захисту прав людини: структура та особливості.
3. Особливості арабської системи захисту людських прав.

Теми для есе:

1. «Проблема демократії не в тому, чи потрібна людям свобода, а в тому, якою мірою вони здатні нею користуватися» (А. де Токвіль).

РОЗДІЛ 8. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ОСОБИ В УКРАЇНІ

8.1. Конституційно-правовий статусу людини і громадянина: поняття, принципи та класифікація в національному законодавстві

Етимологічно слово «статус» означає правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи. Л. Москвич стверджує, що статус суб'єкта – це насамперед певна сукупність його соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежить від тієї ролі, соціальної функції, яку виконує він у суспільстві. Фактично правовий статус – це сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб.

У сучасній теорії права існують різні підходи до питання правового статусу. Деякі науковці до правового статусу відносять тільки сукупність всіх прав і обов'язків. Частина окреслює правовий статус як сукупність прав і свобод, обов'язків та відповідальності особи, які визначають її правове становище в суспільстві.

На думку Н. Крестовської, в основі правового статусу лежить фактичний соціальний статус, тобто реальне становище людини в певній системі суспільних відносин. Структурними ж його елементами є:

Отже, сукупність усіх належних громадянині прав, свобод і обов'язків називається правовим статусом. Термін «правовий статус» використовують для характеристики правового становища особи загалом, а терміни «правоздатність» і «дієздатність» – стосовно участі тих чи інших осіб у правовідносинах.

В. Кравчук та О. Юхимчук визначають «правовий статус» як сукупність передбачених конституцією та законами фундаментальних і невідчужуваних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб у різних сферах суспільних відносин, що регулюються галузями публічного та приватного права.

Правовий статус – це визнана Конституцією або законами сукупність вихідних, невідчужуваних прав і обов’язків людини, а також повноважень державних органів і посадових осіб, які безпосередньо закріплюються за тими чи іншими суб’єктами права.

Виділяють наступні види правових статусів:

Є різні видів правових статусів, проте найбільш істотне значення має поділ на **загальний, спеціальний та індивідуальний статуси**, які тісно взаємопов’язані та взаємозалежні та співвідносяться між собою як загальне, особливе й одиничне.

Загальний правовий статус – це статус особи як громадянина держави, члена суспільства. Він визначається перш за все Конституцією і не залежить від різних поточних обставин (просування по службі, сімейного стану, посади), є єдиним, характеризується відносною статичністю, узагальненістю.

Спеціальний правовий статус відображає особливості положення певних категорій громадян (іноземних громадян, студентів, пенсіонерів тощо).

Індивідуальний правовий статус фіксує конкретику окремої особи (стать, вік, сімейний стан тощо).

У теорії конституційного права загальноживаним є поняття «конституційно-правовий статус», хоча деякі науковці використовують поняття «правове положення» як синонімічне до поняття «правовий статус».

Людину закономірно визнають пріоритетним суб’єктом не лише конституційно-правових відносин, а й адміністративно-правових, кримінально-правових, цивільно-правових тощо. З огляду на це, цілком

виправданим є той факт, що більшість учених-конституціоналістів звертаються до визначення поняття «конституційно-правовий статус людини і громадянина».

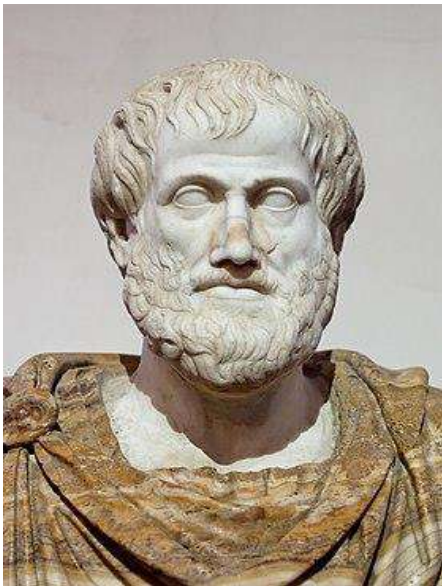
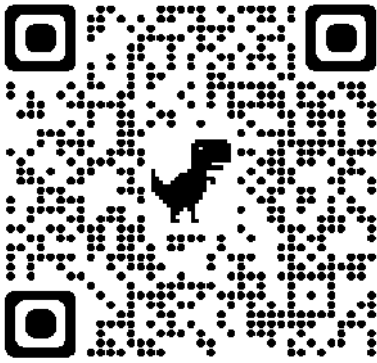
На думку Н. Шукліної, **конституційно-правовий статус людини і громадянина** – це встановлена Конституцією та іншими законами система юридичних параметрів, яка визначає фактичне становище людини і громадянина в суспільстві на конкретному етапі суспільно-політичного розвитку держави.

Ознаки конституційно-правового статусу:

Отже, **конституційно-правовий статус** – це система закріплених Конституцією та законами України фундаментальних і невідчужуваних прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, а також повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових і службових осіб у різних сферах суспільних відносин

8.2. Громадянство України як елемент правового статусу

Аристотель

Проблема взаємовідносин людини з суспільством і державою, пошук найбільш оптимальних форм їхньої взаємодії, і питання громадянства, зокрема, цікавлять вчених із стародавніх часів.

Ще Аристотель в одній з його найвідоміших праць «Політика» піднімав питання про те, хто є громадянином, і дійшов висновку, що держава – це сукупність громадян. Питання громадянства хвилювали і філософів-просвітителів (Руссо Ж.-Ж., Кант І.).

Але лише з прийняттям перших конституцій можна вести мову про громадянство в його сучасному розумінні. Його виникнення безпосередньо пов'язано з першими буржуазними революціями, втіленням ідеї рівності членів державної спільності, яка в свою чергу формується під безпосереднім впливом ідеї природних прав людини.

Одним з основних прав людини є право на громадянство. Загальною Декларацією прав людини громадянство було віднесене до одного з основних прав людини (ст. 15). Громадянство відіграє в житті кожної людини надзвичайно важливу роль. Його зміст полягає в тому, що повним комплексом прав людина може володіти лише за наявності громадянства. Гарантованість

громадянства кожній людині є сьогодні однією з головних конституційно-правових проблем, що потребує уваги з боку держави.

Громадянство є також виявом суверенітету держави, оскільки остання має право самостійно вирішувати питання, хто може бути її громадянином. Громадянство є спільною ознакою суб'єкта народного суверенітету – джерела влади в державі, виступає об'єднуючим елементом держави, що лежить в основі її управління, захисту та розвитку.

Громадянин має права, але змушений виконувати і обов'язки, передбачені законодавством його держави, тоді як інші мешканці (апатриди, іноземні громадяни) позбавляються деяких з них (право обирати і бути обраним до органів державної влади і місцевого самоврядування, обов'язок несення військової служби тощо).

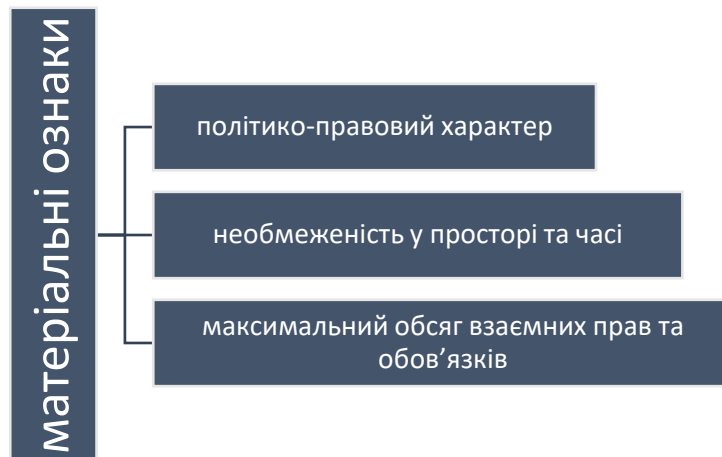
Питання громадянства є дуже важливими як для держави, так і для кожного громадянина. Зокрема, громадяни (піддані) відповідної держави

втрачають абсолютну свободу пересування і вибору місця проживання. Натомість останні отримують право вимагати від держави захисту своїх суб'єктивних прав і свобод як у самій державі, так і поза її межами. Таким чином,

Отже, основою громадянства є взаємний політико-правовий зв'язок держави і громадянина, що забезпечує стабільні відносини між державою і людиною.

Основні ознаки громадянства.

1. Матеріальні ознаки:

2. Процесуальні ознаки:

Нормативна база питання громадянства:

1. Конституція України;
2. Міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
3. Цивільний кодекс України;
4. Закон України «Про громадянство України»;
5. Указ Президента України від 27 березня 2001 року № 215 «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»»;

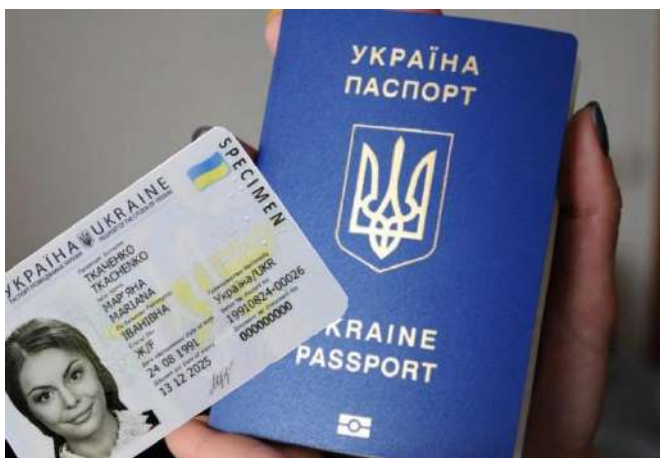
6. Наказ Міністерства закордонних справ України від 23 квітня 2018 року № 182 «Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України»;

7. Наказ Міністерства фінансів України від 07 липня 2012 року № 811 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита».

Крім того, питання громадянства регулюється наступними нормативно-правовими актами:

– закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про закордонних українців», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про Національну поліцію», «Про Кабінет Міністрів України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»);

- постанови Верховної Ради України;
- укази Президента України;
- постанови Кабінету Міністрів України;
- нормативні накази центральних органів виконавчої влади та інші.

ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ.

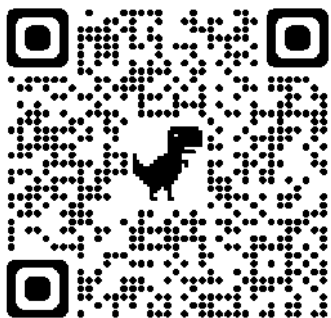
Громадянство визначається як комплексний юридичний інститут, що має адміністративно-правові засади регулювання. До його складу входять такі субінститути: 1) належність до громадянства; 2) набуття громадянства; 3) припинення громадянства.

Конституція України є основоположним фактором у формуванні правової системи нашої держави, яка орієнтована на забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

М. Суржинський визначає **громадянство України** як належність особи до Українського народу, що породжує стійкі правові відносини між особою і державою, де обидва суб'єкти мають взаємні права, обов'язки та відповідальність як на території держави, так і поза її межами.

Громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

Належність до громадянства України

Відповідно до вимог ст. 3 Закону України «Про громадянство України» громадянами України є:

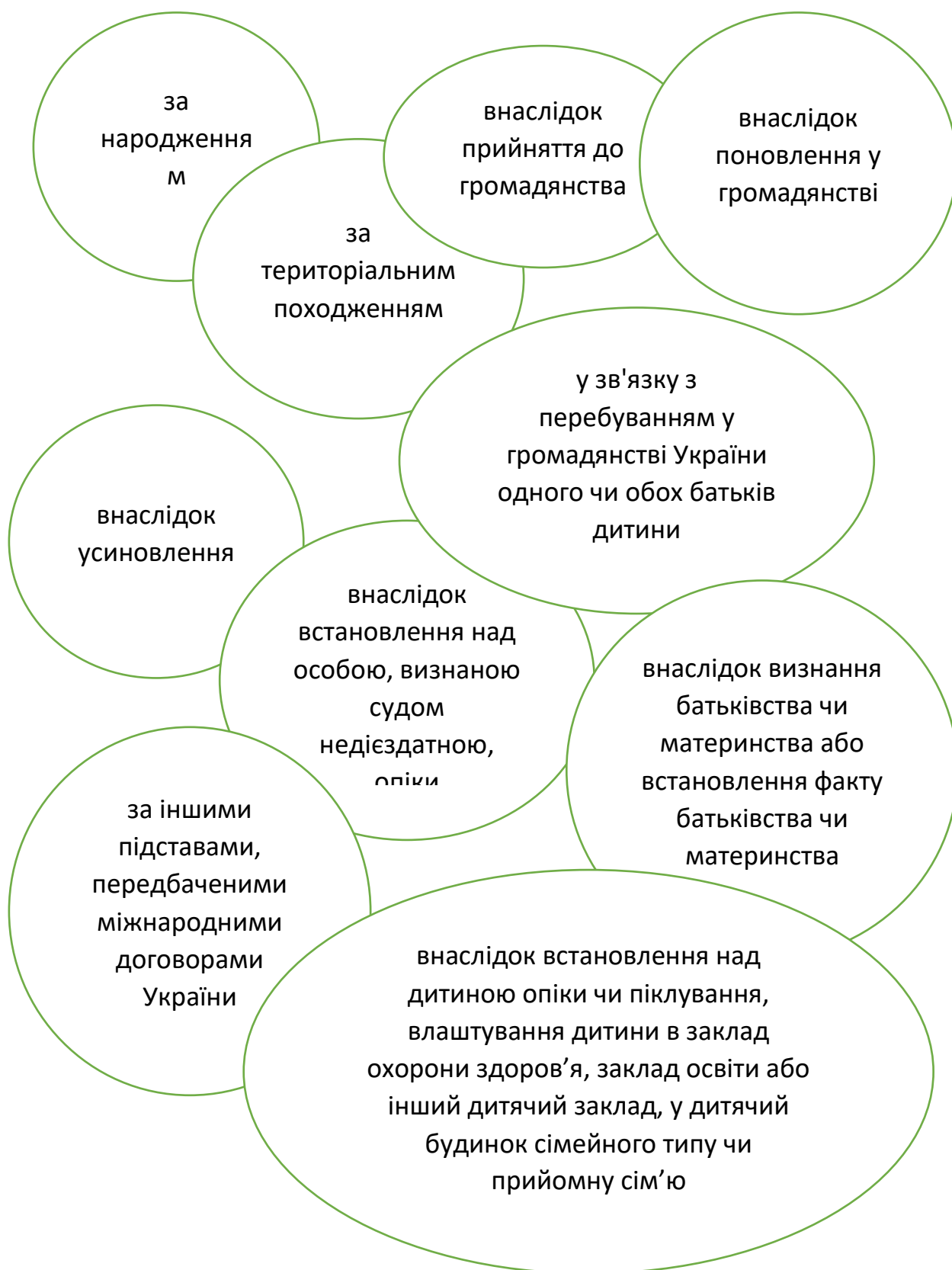
- 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України. Такі особи є громадянами України з 24 серпня 1991 року.
- 2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» від 13 листопада 1991 року проживали в Україні і не були громадянами інших держав. Такі особи є громадянами України з 13 листопада 1991 року;
- 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України. Такі особи є громадянами України з моменту внесення відмітки про громадянство України ;
- 4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Документи, що підтверджують громадянство України

Набуття громадянства України

Вимогами ст. 6 Закону України «Про громадянство України» визначено перелік підстав набуття громадянства України, а саме:

Зразок
Начальникові головного управління (управління)
міграційної служби
в (у) _____

ФОТО
35 x 45 мм

М. П.

ЗАЯВА
про оформлення набуття особою громадянства України
за народженням

Я,

_____ ,
(прізвище, ім'я, по батькові одного з батьків дитини чи законного представника)

прошу оформити набуття громадянства України за народженням дитині відповідно до частини _____ статті 7 Закону України "Про громадянство України".

Повідомляю про дитину необхідні відомості.

№ з/п	Запитання	Відповіді
1	Прізвище дитини	
	ім'я дитини	
	по батькові дитини	
2	Дата народження дитини	
3	Місце народження дитини	
4	Громадянство батька на момент народження дитини	
5	Громадянство матері на момент народження дитини	
6	Прізвище, ім'я, по батькові батька дитини та наявність у нього законних підстав для проживання на території України в момент народження дитини:	
6.1	посвідка на постійне чи тимчасове проживання або дозвіл на імміграцію (зазначити дату)	
6.2	наявність у паспорті громадянина колишнього СРСР відмітки про постійну чи тимчасову прописку (реєстрацію)	
6.3	наявність відмітки про реєстрацію в національному паспорті	

6.4	отримання статусу біженця в Україні чи притулку в Україні (зазначити дату)		
7	Прізвище, ім'я, по батькові матері дитини та наявність у неї законних підстав для проживання на території України в момент народження дитини:		
7.1	посвідка на постійне чи тимчасове проживання або дозвіл на імміграцію (зазначити дату)		
7.2	наявність у паспорті громадянина колишнього СРСР відмітки про постійну чи тимчасову прописку (реєстрацію)		
7.3	наявність відмітки про реєстрацію в національному паспорті		
7.4	отримання статусу біженця в Україні чи притулку в Україні (зазначити дату)		
8	Місце проживання та номер телефону особи, яка подає заяву		
9	Дитина є знайденою на території України, батьки її невідомі		
10	Місцезнаходження державного дитячого закладу України, контактний телефон		
11	Документи, які додаються до заяви		

Достовірність викладених у заяві відомостей і дійсність поданих документів підтверджую.

_____ 20__ року _____
(прізвище та підпис особи, яка подає заяву)

Зразок

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ МВС України
16.08.2012 № 715

Форма 8

Начальникові головного управління (управління)
міграційної служби

в (у) _____

ФОТО
35 x 45 мм

М. П.

ЗАЯВА
про оформлення набуття громадянства України
за територіальним походженням

Прошу оформити мені набуття громадянства України відповідно до частини першої статті 8 Закону України “Про громадянство України”.

Про себе повідомляю необхідні відомості.

№ з/п	Запитання	Відповіді
1	Прізвище (якщо змінювали прізвище, зазначити всі прізвища, які мали)	
	ім'я (якщо змінювали ім'я, зазначити всі імена, які мали)	
	по батькові (якщо змінювали по батькові, зазначити всі по батькові, які мали)	
2	Дата народження	
3	Місце народження	
4	У громадянстві якої держави перебуваєте на цей час	
5	Підстави для набуття громадянства України:	
5.1	народження чи постійне проживання на території України до 24 серпня 1991 року (зазначити необхідне)	
5.2	народження чи постійне проживання на території України до 24 серпня 1991 року Ваших батьків, діда, баби, брата, сестри, сина, дочки, онука чи онуки (зазначити необхідне)	
6	Місце проживання та номер телефону	
7	Документи, які додаються до заяви	

Одночасно зі мною прошу оформити набуття громадянства України за територіальним походженням моїм неповнолітнім дітям:

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові дитини	Громадянство на цей час	Дата народження	Місце народження
1				
2				
3				

Достовірність викладених у заяві відомостей і дійсність поданих документів підтверджую. Під судом та слідством на території іноземних держав не перебуваю.

Мені повідомлено, що в разі подання завідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів я втрачу громадянство України на підставі статті 21 Закону України "Про громадянство України".

_____ 20__ року _____
 (підпис заявника)

Зразок

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ МВС України
16.08.2012 № 715
Форма 32

Начальникові головного управління (управління)
міграційної служби

в (у) _____

ФОТО
35 x 45

М. П.

ЗАЯВА

**про оформлення набуття дитиною громадянства України у зв'язку з перебуванням
у громадянстві України її батьків чи одного з них**

Я,

_____,
(прізвище, ім'я, по батькові одного з батьків дитини, який є громадянином України)
прошу оформити набуття громадянства України моєю дитиною відповідно до частини
_____ статті 14 Закону України "Про громадянство України" у зв'язку з перебуванням у
громадянстві _____ України _____ її

_____
(батька, матері чи обох батьків-вказати необхідне)

Повідомляю про дитину необхідні відомості.

№ з/п	Запитання	Відповіді
1	Прізвище дитини	
	ім'я дитини	
	по батькові дитини	
2	Дата народження дитини	
3	Місце народження дитини	
4	Громадянство дитини	
5	Громадянство батька дитини (вказати дату та підстави набуття)	
6	Громадянство матері дитини (вказати дату та підстави набуття)	
7	Місце проживання дитини	
8	Місце проживання та номер телефону особи, яка подає заяву	
9	Документи, які додаються до заяви	

Достовірність викладених у заяві відомостей і дійсність поданих документів
підтверджую.

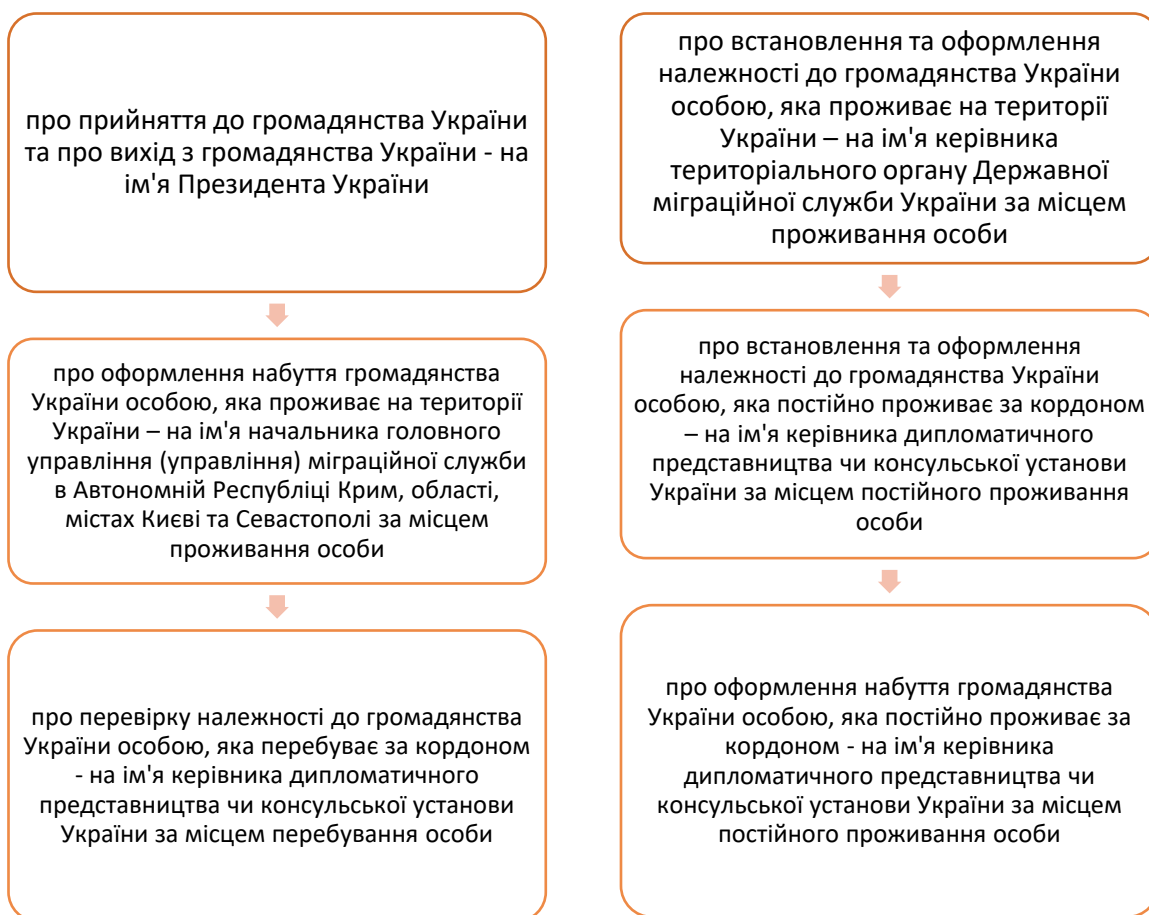
_____ 20__ року _____

Загальний порядок подання заяв та інших документів для встановлення, оформлення та перевірки належності до громадянства України.

Для встановлення, оформлення та перевірки належності до громадянства України, прийняття до громадянства України, оформлення набуття громадянства України, виходу з громадянства України особа подає заяву, а також інші документи, передбачені Порядком провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень.

У випадках, передбачених законодавством України, за подання заяви та інших документів з питань громадянства сплачується державне мито або консульський збір, документ про сплату якого подається разом із заявами та іншими документами з питань громадянства.

Заяви з питань громадянства оформлюються:

Заява з питань громадянства подається у письмовій формі з зазначенням дати її складання та підписується заявником, дитини – підписує один з її батьків або інший законний представник дитини. Особа, яка зареєструвала шлюб до досягнення повноліття або якій надано повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття відповідно до Цивільного кодексу України, заяву з питань громадянства підписує самостійно. Заяву з питань громадянства недієздатної особи підписує її опікун.

Якщо заявник не може підписати заяву через неписьменність або фізичні вади, заяву на його прохання підписує інша особа.

Заяви та інші документи з питань громадянства подаються:

особою, яка проживає в Україні на законних підставах

- до управління, відділу (сектору) міграційної служби в районі, районі у місті, місті обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення за місцем проживання особи в Україні

особою, якій надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні

- до управління, відділу (сектору) міграційної служби за місцем реєстрації особи

особою, яка постійно проживає за кордоном

- до дипломатичного представництва чи консульської установи України за місцем постійного проживання особи

Заяву та інші документи з питань громадянства заявник подає особисто. За наявності поважних причин (хвороба заявника, стихійне лихо тощо) заява та інші документи з питань громадянства на прохання заявника можуть подаватися іншою особою або надсилатися поштою.

Заява та інші документи з питань громадянства недієздатної особи подаються її опікуном.

Заява та інші документи з питань громадянства дитини подаються одним з її батьків або іншим законним представником дитини за місцем проживання дитини або одного з її батьків чи іншого законного представника.

Особа, яка зареєструвала шлюб до досягнення повноліття або якій надано повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття відповідно до Цивільного кодексу України, заяву та інші документи з питань громадянства подає самостійно.

Під час подання заяви та інших документів з питань громадянства пред'являється документ, що посвідчує особу заявника, а також документ про проживання заявника на території України або про його постійне проживання за кордоном та подаються копії таких документів.

Згода на набуття громадянства України або на вихід з громадянства України дитини віком від 14 до 18 років надається нею у формі письмової заяви, подається у присутності дитини. За наявності поважних причин (хвороба дитини, стихійне лихо тощо) така заява може подаватися за відсутності дитини.

8.3. Правовий статус іноземців і осіб без громадянства. Правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Правовий статус закордонних українців та іммігрантів в Україні. Право притулку

На території України поряд із її громадянами проживають іноземці, до яких національне законодавство відносить громадян іноземних держав, а також осіб без громадянства, які не належать до громадян будь-якої держави. Поняття «іноземці» в широкому значенні є складним, оскільки охоплює всіх громадян іноземних держав, осіб без громадянства, біженців, закордонних українців та іммігрантів в Україні, що постійно чи тимчасово проживають чи знаходяться на території України. Безумовно, родовою ознакою, яка їх об'єднує, є те, що вони прибули з інших земель – територій інших держав, проте при цьому вони є різними за своїм конституційно-правовим статусом і правовими режимами їх перебування в Україні, які обумовлюються різноманітними інтересами їх перебування на території України та правовими можливостями їх задоволення

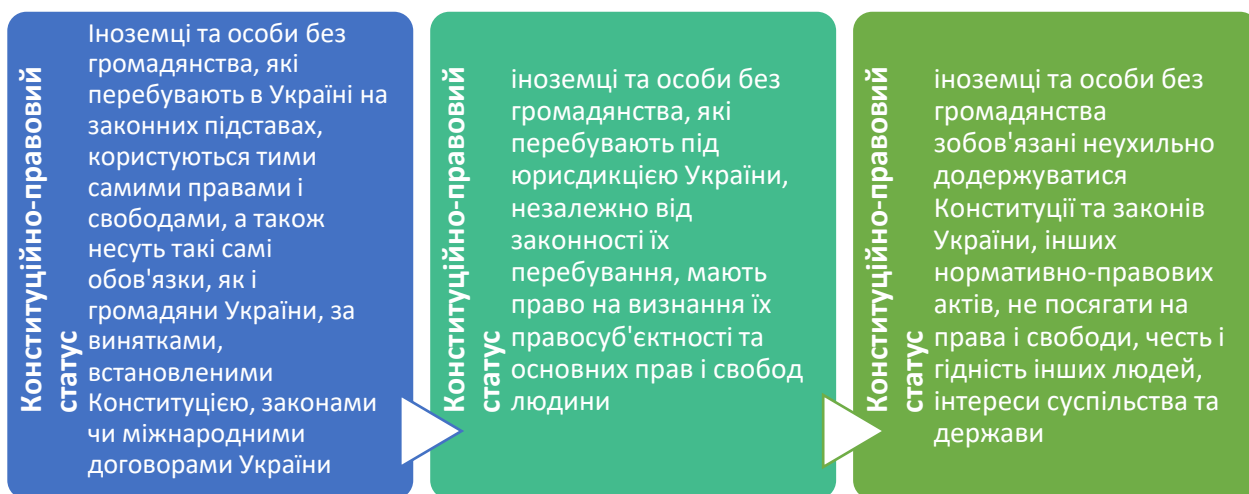
Поняття особи іноземця та особи без громадянства можна розглядати у двох аспектах – соціальному та правовому. У статті 26 Конституції України через вживається словосполучення «іноземці та особи без громадянства», тобто ці поняття розмежовуються. Біженці, закордонні українці та іммігранти в Україні можуть перебувати на території нашої держави лише як громадяни іноземних держав або особи без громадянства, а їх правовий статус залежить від того, до якої категорії вони належать

Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства встановлюється внутрішнім законодавством держави з урахуванням вимог, передбачених нормами міжнародного права. Правовий статус цих осіб визначається Конституцією України, законами України, а також міжнародними договорами України. У разі якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», застосовуються правила, передбачені таким міжнародним договором України.

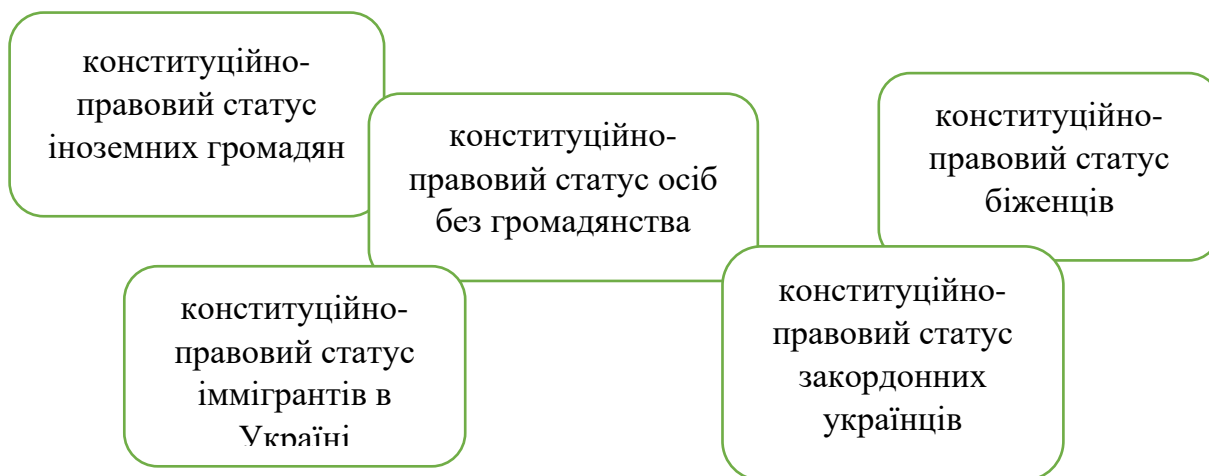
- 1) Загальній декларації прав людини 1946 р.;
- 2) Міжнародному пакті про громадянські й політичні права;
- 3) Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966р.;
- 4) Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі в Гельсінкі 1975 р.;
- 5) Конвенції про правовий статус біженців від 28 липня 1951 р.;
- 6) Конвенція про скорочення безгромадянства;
- 7) Конвенції про правовий статус осіб без громадянства від 28 вересня 1954 р.;
- 8) Конституція України;

- 9) Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;
- 10) «Про імміграцію»;
- 11) «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»;
- 12) «Про прикордонний контроль»;
- 13) «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства передбачає:

Правові статуси іноземних громадян та осіб без громадянства є самостійними категоріями, тому структуру конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства складають окремі самостійні взаємопов'язані **статуси**:

Відповідно до пункту 15 частини першої статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» особа без громадянства - особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою в силу дії її закону.

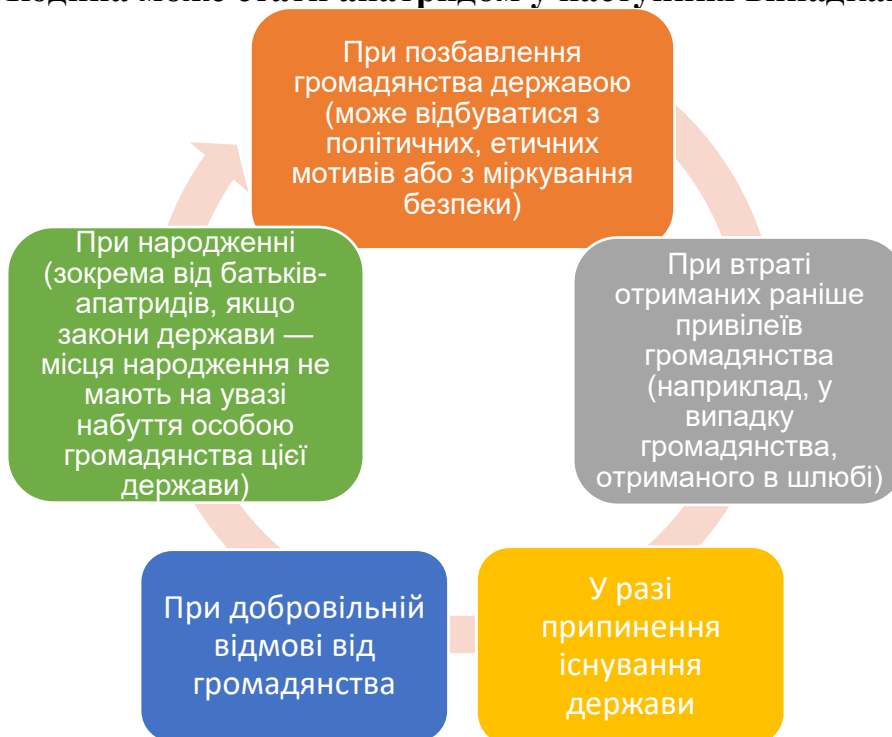

Апатриди — особи без громадянства, тобто особи, що не мають громадянства будь-якої держави, їхнє правове становище визначається законодавством держави перебування і, за деякими винятками, прирівнюється до правового статусу власних громадян. Ці особи (ОБГ) становлять суттєву частину мешканців України, які постійно проживають у країні, проте не мають можливості отримати громадянство України. Відповідно до статті 1 «Конвенції про статус апатридів» такий статус не поширюється на біженців.

7 травня 2021 року розпочався прийом заяв про визнання особою без громадянства.

Основна причина **«безгромадянства»** – особа втрачає громадянство в одній державі внаслідок неприйняття рішення про прийняття в громадянство, але не має нагоду набути громадянство в іншій державі. Те ж саме може відбутися, коли, особа виходить з громадянства за власною ініціативою, оскільки це ще не гарантує автоматичне отримання громадянства іншої держави. Таке правове положення може виникнути у жінки при вступі у шлюб з іноземцем, якщо закон передбачає втрату колишнього громадянства.

Людина може стати апатридом у наступних випадках:

А. Грабильніков виділяє три види режиму іноземних громадян та осіб без громадянства:

1) національний режим означає зрівнювання іноземців у тих чи інших правах із власними громадянами. Він має абсолютний характер, тому що поширюється на всіх законослухняних іноземців, які перебувають в Україні, незалежно від того, чи є аналогічні права в громадян України у відповідних країнах. Статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права й свободи людини та громадянина можуть бути обмежені у випадках, передбачених законодавством України.

2) режим найбільшого сприяння – надання іноземцям у певній сфері

таких прав і встановлення таких обов'язків, які передбачені для громадян будь-якої третьої держави, що знаходяться на території цієї держави в найбільш вигідному правовому стані. Такий вид режиму найчастіше встановлюється на основі взаємності;

3) спеціальний режим означає надання іноземцям у

тій чи іншій сфері певних прав і встановлення певних обов'язків, які відрізняються від тих, що передбачені в цій сфері для власних громадян відповідної держави. Він означає допущення деяких переваг у будь-якій сфері діяльності стосовно іноземних громадян окремих держав. Наприклад, двосторонні угоди стосуються умов в'їзду в країну, освіти, соціальної політики тощо. Спеціальний режим встановлюється для осіб дипломатичних і консульських представництв, наділених відповідним імунітетом.

Подвійне громадянство (біпатризм, полігромадянство) — перебування особи одночасно в громадянстві двох і більше держав. Цей стан виникає у разі колізії при застосуванні законів про набуття громадянства.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Порядок визнання особи без громадянства

Відповідно до статті 6-1 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" заява про визнання особою без громадянства подається до Державної міграційної служби України (далі - ДМС України), повнолітньою дієздатною особою.

16 квітня 2021 набрала чинності Постанова КМУ N 317 від 24.03.2021 «Деякі питання визнання особою без громадянства», яка затвердила зразок

заяви про визнання особою без громадянства, порядок розгляду таких заяв, зразок довідки заявника.

Заява про визнання особою без громадянства формується українською мовою співробітниками ДМС на підставі документів, поданих заявником.

Відомості про дитину наводяться в заяві одного з її законних представників. Заява про визнання дитини, розлученої із сім'єю, особою без громадянства подається одним з її законних представників. Заява про визнання недієздатної особи особою без громадянства подається її законним представником, про що уповноважена особа ДМС України робить на заяві відповідний напис.

Якщо особа не може власноручно скласти заяву про визнання особою без громадянства у зв'язку з неписьменністю або фізичними вадами, заява на її прохання складається уповноваженою особою ДМС України про що на заяві робиться відповідний напис.

Разом із заявою подається документ, що посвідчує особу, або документ, що надає право на в'їзд або виїзд з держави, виданий іноземною державою (за наявності), документ, що засвідчує факт непереребування у громадянстві іншої держави (за наявності), або інший документ, що підтверджує інформацію, викладену в заяві.

У разі відсутності в особи, яка подає заяву про визнання особою без громадянства, вищезазначених документів за її письмовою згодою проводиться опитування родичів, сусідів або інших осіб (не менше трьох), які можуть підтвердити факти, викладені в заяві.

Особа, яка подає заяву про визнання особою без громадянства, зобов'язана співпрацювати з ДМС України з'являтися на співбесіди, надавати докази для визнання її особою без громадянства.

Особі, яка подає заяву про визнання особою без громадянства та не володіє українською мовою ДМС України безоплатно забезпечує перекладача з мови, якою володіє така особа, а також письмовий переклад її документів.

Особа під час подання заяви про визнання особою без громадянства надає свої біометричні дані для їх фіксації.

У разі відсутності у заявника документів з фото, за його письмовою згодою, ДМСУ проводитиме опитування родичів, сусідів або інших осіб (не менше трьох), з метою підтвердження фактів, викладених в заяві, та/або впізнання заявника за фотокарткою.

Документи, які подаються:

- ⇔ свідоцтво про народження та його переклад на українську мову (переклад завіряється нотаріально);
- ⇔ довідка з консульства про неприналежність до громадянства країни походження;
- ⇔ копій паспортів трьох свідків (деякі підрозділи ДМС проводять інтерв'ю з ними в той же день).

Інформація про особу без громадянства, якій видана посвідка на постійне чи тимчасове проживання та посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, вноситься до Єдиного державного демографічного реєстру.

Рішення про відмову у визнанні особою без громадянства уповноваженою особою ДМС приймається у разі, коли:

- 1) особа, яка подала заяву про визнання особою без громадянства, є громадянином України або іншої держави за умови, що її громадянство було визнано компетентним органом цієї держави та заявник був документований відповідно до законодавства цієї держави;
- 2) особа, яка подала заяву про визнання особою без громадянства, свідомо подала недійсні (крім документів, що стали недійсними у зв'язку із закінченням строку їх дії), підроблені документи або повідомила про себе неправдиві відомості щодо обставин, які впливають на визначення її статусу;
- 3) особа, яка подала заяву про визнання особою без громадянства, вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства, як це визначено міжнародними актами, розробленими з метою недопущення таких злочинів, або скоїла тяжкий злочин не політичного характеру поза межами держави проживання до того, як вона була допущена у цю державу, або є винною у вчиненні діянь, що суперечать цілям і принципам ООН.

Рішення про відмову у визнанні особою без громадянства може бути оскаржено особою, яка подала заяву про визнання особою без громадянства, або її законним представником до адміністративного суду протягом 20 робочих днів з дня отримання повідомлення про відмову у визнанні особою без громадянства.

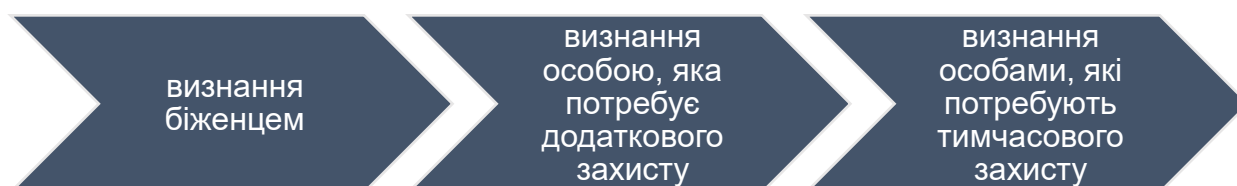
Правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Особи, що визнані біженцями, вважаються такими, що перебувають на території України постійно з моменту визнання їх біженцями.

Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» Україна надає захист

іноземним громадянам і особам без громадянства, які його шукають на її території, шляхом:

Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Біженці, не припиняючи свого громадянства, втрачають зв'язок з країною походження або з країною громадянської належності. На останніх розповсюджуються принцип «невислання», який прописаний у багатьох міжнародних нормативно-правових актах та передбачає, що на відміну від іноземців, біженці не можуть бути депортовані в країну походження, оскільки там їхньому життю та здоров'ю загрожує небезпека, існують обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування. Адже з порушенням принцип «невислання» втрачається сенс самого права притулку

Особа, яка потребує додаткового захисту – особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», але потребує захисту. Така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або

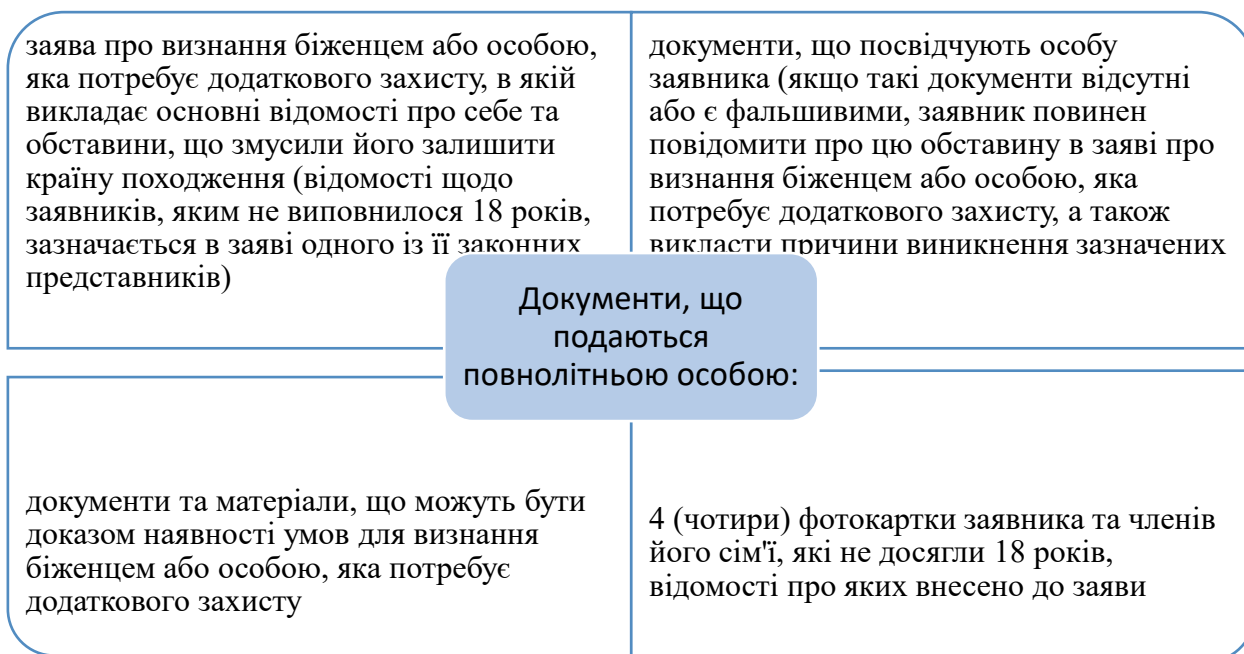
внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань

Особа, яка потребує тимчасового захисту – іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в

Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження.

Особа, яка має намір звернутися за захистом в Україні (далі: заявник), повинна протягом п'яти робочих днів з дня легального перетину

державного кордону звернутися до відповідного територіального органу Державної міграційної служби України із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Така заява подається заявником або його законним представником особисто за місцем тимчасового перебування заявника (стаття 5 Закону).

За результатами всебічного вивчення і оцінки всіх документів та матеріалів, що можуть бути доказом наявності умов для визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, Державна міграційна служба України приймає рішення:

- про визнання біженцем;
- про визнання особою, яка потребує додаткового захисту;
- про відмову у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Таке рішення приймається протягом місяця з дня отримання особою справи заявника та письмового висновку від територіального органу Державної міграційної служби України.

У разі якщо Державна міграційна служба України прийняла рішення про відмову у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, заявнику протягом 7 робочих днів з дня його отримання територіальним органом надсилається або видається письмове повідомлення з викладенням причин відмови і роз'ясненням порядку оскарження такого рішення.

Протягом 15 робочих днів з дня прийняття рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, Державна міграційна служба України оформлює та видає кожній особі, яка досягла 16-річного віку (як виняток 14-річного віку для реалізації права на освіту, медичну допомогу

тощо), посвідчення біженця чи посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту строком на 5 років.

Цікаво! Детально див. Представництво Агентства ООН у справах біженців в Україні: <https://www.unhcr.org/ua/resources>

Правовий статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту в Україні.

Іноземець або особа без громадянства визнаються біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, та вважаються такими, які постійно проживають в Україні з моменту прийняття рішення про визнання їх біженцями або які безстроково на законних підставах перебувають на території України.

Протягом 15 робочих днів з дня прийняття рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, Державна міграційна служба України оформлює та видає кожній особі, яка досягла 16-річного віку (як виняток 14-річного віку для реалізації права на освіту, медичну допомогу тощо) посвідчення біженця чи посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту строком на 5 років.

Правовий статус особи, яка звернулася за захистом в Україні:

Права особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту	Обов'язки особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту
<ol style="list-style-type: none"> 1. тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу в порядку, встановленому законодавством України; 2. проживання у родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців;	<ol style="list-style-type: none"> 1. подати органу міграційної служби, відомості, необхідні для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 2. відбутися до визначеного місця тимчасового проживання у разі одержання направлення органу міграційної служби;

<p>3. безоплатну правову допомогу в установленому порядку;</p> <p>4. конфіденційне листування з УВКБ ООН та право на відвідання співробітниками УВКБ ООН;</p> <p>5. інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України.</p>	<p>3. проходити медичне обстеження на вимогу органу міграційної служби;</p> <p>4. з'являтися до органу міграційної служби у визначений ним строк;</p> <p>5. повідомляти органу міграційної служби, про свої поїздки за межі адміністративно-територіальної одиниці України, на території якої вона проживає (стаття 13 Закону).</p>
--	---

Особи, яких визнано біженцями в Україні, вважаються такими, які постійно проживають в Україні, з дня прийняття рішення про визнання їх біженцями, а особи, яким надано додатковий захист – такими, які безстроково на законних підставах перебувають на території України.

Права біженців та осіб, які потребують додаткового захисту	Обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового захисту
<p>1. Мають рівні з громадянами України права на:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇔ пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; ⇔ працю; ⇔ провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; ⇔ охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; ⇔ відпочинок; ⇔ освіту; ⇔ свободу світогляду і віросповідання; ⇔ направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, 	<p>1. повідомляти протягом десяти робочих днів орган міграційної служби, про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі;</p> <p>2. знятися з обліку і стати на облік територіального органу міграційної служби, за новим місцем проживання у разі зміни місця проживання і переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого територіального органу міграційної служби;</p> <p>3. проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені органом міграційної служби, за місцем проживання. Порядок перереєстрації біженців або осіб, які</p>

посадових і службових осіб цих органів;

⇔ володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

⇔ оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;

⇔ звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

⇔ безоплатну правову допомогу в установленому порядку.

2. мають рівні з громадянами України права у шлюбних та сімейних відносинах

3. мають право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому законодавством України, та користування житлом, наданим у місці проживання (стаття 15 Закону).

потребують додаткового захисту, встановлюється Державною міграційною службою України (стаття 16 Закону).

Правовий статус закордонних українців та іммігрантів в Україні.

- Конституція України
- – Закон України «Про закордонних українців»
- – Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2004 року № 1531 «Про затвердження Порядку оформлення і видачі посвідчення закордонного українця»
- – Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 року № 1024 «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців»

Правове регулювання статусу закордонних українців здійснюється Законом України «Про закордонних українців», відповідно до статті 1 якого, закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України.

Статтею 3 Закону України «Про закордонних українців» встановлено вичерпний перелік умов для надання статусу закордонного українця. До них належать:

Українське етнічне походження - це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження.

Рішення про надання, відмову або припинення статусу закордонного українця приймає [Національна комісія з питань закордонних українців, яка створюється при Кабінеті Міністрів України](#). У разі позитивного рішення щодо надання статусу закордонного українця Національна комісія видає особі посвідчення встановленого зразка.

Посвідчення закордонного українця є документом, що засвідчує цей статус, але не замінює паспорт. Посвідчення закордонного українця видається на 10 років з подальшою його перереєстрацією.

Закордонний українець, який перебуває в Україні на законних підставах, користується такими самими правами і свободами, а також несе такі самі обов'язки, як і громадянин України, за винятками, встановленими Конституцією, законами України чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

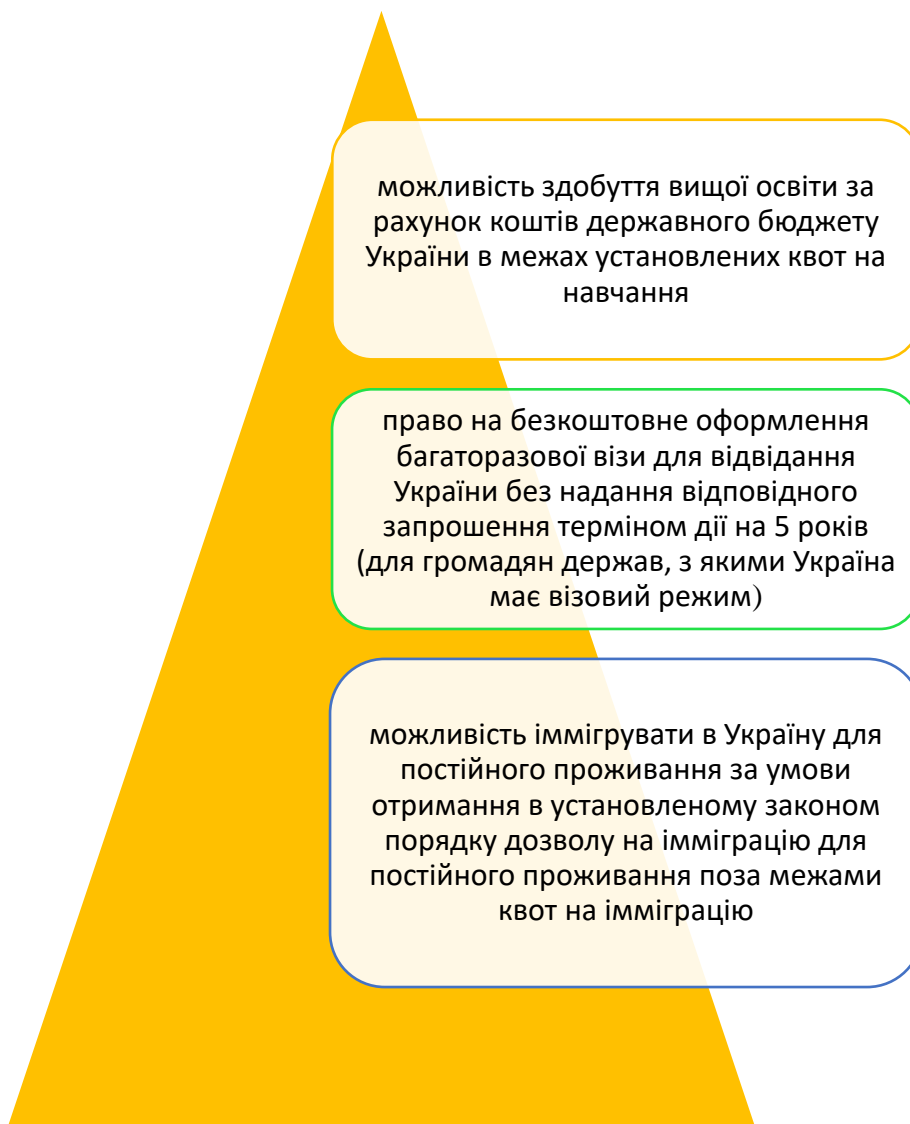
Відповідно до статті 3 Закону України «Про закордонних українців», іноземці та особи без громадянства, які мають українське етнічне походження або походження з України, досягли 16-ти річного віку та не є громадянами України мають право отримати статус закордонного українця та посвідчення закордонного українця.

Особа, яка виявила бажання набути статусу закордонного українця, подає письмову заяву МЗС або представництву МЗС на території України, за кордоном – **закордонній дипломатичній установі України**.

Відповідно до ст.4 Закону України «Про закордонних українців» до заяви про надання статусу закордонного українця додаються:

- 1) паспортний документ або документ, що його замінює;
- 2) копії документів, які засвідчують українське етнічне походження або походження з України (свідоцтво або інші документи про народження особи або її родичів, документи, що підтверджують факт проживання особи на території України, та у разі потреби інші документи);
- 3) дві кольорові фотокартки розміром 30 x 40 міліметрів;
- 4) квитанція про оплату заявником послуг, пов'язаних з оформленням і видачею посвідчення.

Наявність статусу закордонного українця надає такі переваги:

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте правовий статус людини і громадянина як інститут конституційного права
2. Визначте поняття правового статусу.
3. Проаналізуйте види правового статусу.
4. Назвіть принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні.
5. Дайте загальну характеристику поняттю громадянства України та його нормативно-правовому закріплення.
6. Проаналізуйте принципи громадянства.
7. Визначте підстави та умови набуття громадянства України.
8. Охарактеризуйте правовий статус іноземців та осіб без громадянства.
9. Проаналізуйте правовий статус біженців.
10. В чому полягає перевага статусу «закордонний українець»?

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. Поняття громадянства: історія та сучасність.
2. Правове регулювання питань громадянства у світовій практиці.

Теми для есе:

1. «Народ повинен захищати закон як свій оплот, як свій оберігаючий мур» (Геракліт).
2. «Суверенітет народу не безмежний: він обмежений тими рамками, які йому ставлять справедливість і права індивіда» (Б. Констан).

РОЗДІЛ 9. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

9.1. Поняття та система інституційного механізму захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні

Дотримання і захист прав та свобод людини і громадянина є конституційним обов'язком держави. Даний обов'язок який направлений на створення необхідних та достатніх умов для реалізації прав та свобод людини і громадянина та механізму їх захисту. Реалізація вказаного обов'язку відбувається за допомогою державних інституцій, які входять у систему забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Ефективне функціонування таких інституцій є важливим показником, що вказує на демократичність та соціальність держави, а також на те, що така держава є правовою.

Забезпечення конституційних прав і свобод є системою загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – і охорону. Така система є сукупністю взаємопов'язаних елементів, спрямованих на досягнення відповідної мети – забезпечення прав і свобод.

Елементами системи забезпечення є наступні умови для реалізації, охорони та захисту:

Інститут забезпечення прав і свобод людини та громадянина – це уповноважений суб'єкт (державний орган, орган місцевого самоврядування, інститут громадянського суспільства), що виник у відповідь на потреби реалізації, охорони та захисту порушених прав і свобод людини і громадянина та який за допомогою спеціальних механізмів бере участь у забезпеченні прав і свобод людини

Гарантії дотримання прав людини та їх захисту закріплені як в національних, так і в міжнародних нормативних актах. Так, частиною п'ятою статті 55 Конституції України, кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. Такий підхід відповідає проявам верховенства права, що не обмежується лише законодавством, а містить і інші соціальні регулятори, норми моралі, традиції, звичаї тощо.

А. Огородник визначає механізм захисту прав і свобод людини як систему засобів і факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності.

До зазначеної системи А. Огородник пропонує зарахувати:

правові акти (документи), що підтверджують наявність, межі й характер прав і свобод та інші акти, що закріплюють інші соціальні норми

органи державної влади, відповідних посадових осіб

політичні партії та відповідні громадські організації, їхні органи

спеціалізовані державні та громадські органи й організації, на які покладається захист прав і свобод людини та громадянина (наприклад, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, суд, адвокатуру, прокуратуру тощо)

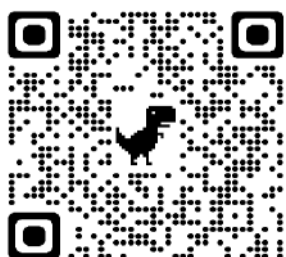
органи місцевого самоврядування, відповідних службових осіб

правові та нормативні акти матеріального і процесуального характеру, у яких закріплено права, порядок їх реалізації та захисту, а також юридична відповідальність за їх порушення

засоби масової інформації, державні й недержавні органи та організації у галузі мас-медіа

Конституція України встановила не тільки права і свободи, але й визначила правові **принципи правового захисту людини:**

Рівність людини незалежно від громадянства, невід'ємність, невідчужуваність та непорушність прав і свобод (стаття 21)	Неприпустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (стаття 22)	Невичерпність встановлених Конституцією України прав і свобод (стаття 22)
Обмеження регулювання прав і свобод, які можуть визначатися виключно законами України (пункт 1 частини першої статті 92)	Рівність прав і свобод і рівність перед законом, рівність прав жінки і чоловіка (стаття 24)	Гарантованість і заборона скасування конституційних прав і свобод (стаття 22)
Заборони зловживання правами (стаття 68)	Допустимість обмеження прав у випадках, передбачених Конституцією України і заборони обмеження певних прав (стаття 64)	Обмеження органів влади, посадових осіб у втручанні в здійснення людиною прав і свобод (стаття 19)
	Неприпустимість будь-якої дискримінації у здійсненні прав і свобод (стаття 24)	

У цьому відео Ви зможете отримати загальну інформацію про способи захисту прав і свобод. У наступних підрозділах ми зупинимось на найбільш відомих способах захисту прав та свобод людини і громадянина.

9.2. Судовий захист прав і свобод в Україні

Судовий захист прав і свобод людини є самостійно функцією держави та її головним обов'язком, а звернення до суду за захистом конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ч. 3 ст. 8 Конституції України).

Право громадян на судовий захист закріплено у статті 10 Загальної декларації права людини, згідно якої воно знайшло своє відображення у

частині першій статті 55 Конституції України. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів,

а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Після використання всіх національних засобів юридичного захисту кожен може звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України.

Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, кримінального, господарського, адміністративного судочинства України. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке

кримінальне обвинувачення (ч. 3 ст. 124 Конституції України). Для того щоб звернутися до суду необхідно скласти позовну чи іншу заяву, передбачену чинним процесуальним законодавством, надати суду відповідні докази та сплатити судовий збір. Позов має відповідати вимогам встановленим процесуальним законодавством. Підготувати документи для звернення до суду особа може самостійно або ж звернутися за правового допомогою, у тому числі безоплатною.

Право на судовий захист є обов'язковим складником кожного суб'єктивного права особи, яке вона може реалізувати як безпосередньо, так і

через діяльність державних чи уповноважених державою органів або організацій, які створюють необхідні умови, що сприяють відновленню порушеного права, припиненню правопорушення та притягненню винних до відповідальності.

Норми, які передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист. Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах.

Судова влада є одним із найефективніших засобів захисту прав людини та громадянина від порушень. Проте суд є лише пріоритетним, але далеко не єдиним органом захисту прав і свобод людини й громадянина, на що прямо звертається увага в Конституції.

Право на судовий захист в умовах воєнного стану: лекція судді Конституційного Суду України Галини Юровської, відео

9.3. Конституційний Суд України у механізмі захисту прав людини

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Конституційного Суду України, підстави і порядок звернення до нього, процедура розгляду ним справ і виконання його рішень визначається:

➤ Законом України «Про Конституційний Суд

України»;

- Регламентом Конституційного Суду України;
- Положенням про Секретаріат КСУ;
- Положенням про патронатну службу судді Конституційного Суду

України;

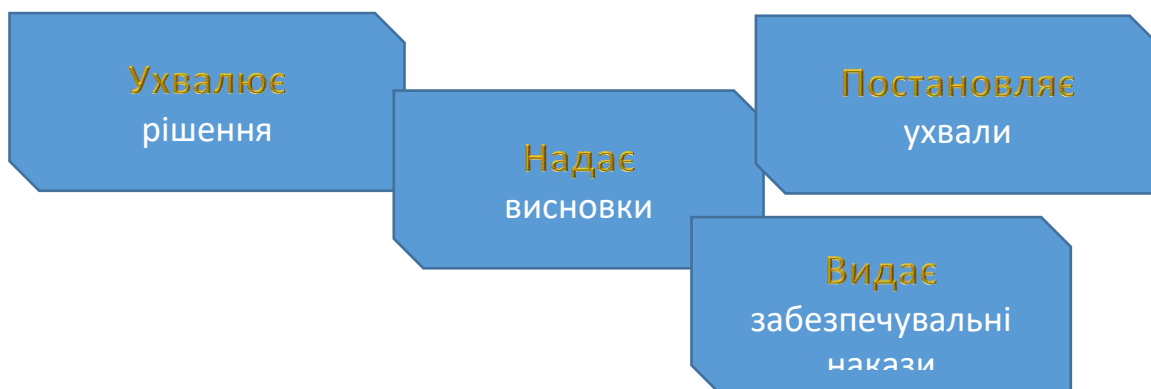
- Інструкцією зі справочинства в Конституційному Суді України;
- Правилами внутрішнього трудового розпорядку в Конституційному Суді України;
- Правилами внутрішнього службового розпорядку в Конституційному Суді України;
- Комунікаційною стратегією Конституційного Суду України на 2022-2025 роки.

Студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка на екскурсії в Конституційному Суді України

Конституційний Суд України розпочав свою діяльність 16 жовтня 1996 року. Діяльність останнього ґрунтується на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повноти і всебічності розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Конституційний Суд України:

Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі **постанови**.

Перше рішення Конституційний Суд України ухвалив 13 травня 1997р.

Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду за результатами конкурсного відбору.

Формами звернення до Конституційного Суду України є:

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА

Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ч.1 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України»)

Ст. 55:

«Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом»

PRAVOKATOR

Конституційна скарга є новою формою звернення до Конституційного Суду України, яку було запроваджено у зв'язку із прийняттям змін до статті 55 Конституції. Крім цього, статтею 151-1, якою також доповнено Основний закон, визначено, що Конституційний Суд вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА

ХТО МОЖЕ ПОДАТИ?

Фізичні та юридичні особи приватного права

ПРЕДМЕТ СКАРГИ?

Застосований в остаточному судовому рішенні щодо особи, яка звертається закон України суперечить Конституції України

УМОВИ:

- Конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність положенням Конституції України
- Чітке обґрунтування неконституційності окремих положень закону України
- Опис перебігу розгляду справи в судах
- Стислий виклад остаточного рішення суду

КУДИ ПОДАЄТЬСЯ?

До Конституційного Суду України

КОЛИ?

До поки не пройшло 3 місяці після винесення остаточного рішення

ЯКІ НАСЛІДКИ?

- Визнання оскарженого закону або окремих його положень конституційними
- Визнання оскарженого закону або окремих його положень конституційними

PRAVOKATOR

9.4. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Уповноважений
Верховної Ради України
з прав людини

Особливе місце в системі захисту прав та свобод громадянина відведено інституту Уповноваженого Верховної

Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). Питання організації і діяльності Уповноваженого регламентуються Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 13 листопада 1997 р.

Дмитро Лубінець

Дмитро Лубінець – уповноважений Верховної Ради України з прав людини (займає посаду з 1 липня 2022 року).

Уповноважений приймає та розглядає звернення народних депутатів України, громадян України, незалежно від місця їх перебування, іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на території України, або осіб, які діють в їхніх інтересах.

Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

- 1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- 2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними у статті 2 цього Закону;
- 3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;
- 4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;
- 5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;
- 6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
- 7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Уповноважений приймає та розглядає звернення народних депутатів України, громадян України, незалежно від місця їх перебування, іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на території України, або осіб, які діють в їхніх інтересах.

Порядок звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Уповноважений розглядає звернення щодо порушення прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

**ПРОПОЗИЦІЯ
ЗАЯВА
СКАРГА**

СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ
протягом року після виявлення порушення прав і свобод

ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕВІРКИ
- за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства
- за зверненнями народних депутатів України;
- за власною ініціативою

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА

ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ
письмова

АКТИ РЕАГУВАННЯ
- конституційне подання Уповноваженого;
- подання Уповноваженого

ГАРЯЧА ЛІНІЯ УПОВНОВАЖЕНОГО
тел.: 0800-50-17-20 (безкоштовно)

Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Полтавській області

самоврядування та їх посадовими і службовими особами, а також юридичними та фізичними особами.

Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

Не підлягають розгляду Уповноваженим звернення про порушення прав і свобод, які є предметом досудового або судового розгляду, трудового спору чи спору в рамках законодавства про захист економічної конкуренції.

Звернення без зазначення місця проживання, не підписані автором (авторами), а також такі, з яких неможливо встановити авторство (анонімні) не розглядаються.

Вимоги до звернення:

Звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини подаються у письмовій формі.

У описовій частині необхідно зазначити, у чому саме полягає порушення прав. Крім того, треба зазначити, які заходи вжито для поновлення прав. Обов'язково вказати до яких органів чи посадових осіб звертався заявник (долучити копії їхніх відповідей та інші документи, необхідні для розгляду звернення). Також необхідно зазначити чи зверталася особа за захистом порушених прав до суду.

Письмове звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини можна надсилати **на електронну пошту**: hotline@ombudsman.gov.ua.

Основні категорії прав та принципи, які захищає Уповноважений:

- ⇔ права дитини;
- ⇔ права військовослужбовців, поліцейських, пенсіонерів з числа осіб, звільнених з військової служби, ветеранів та членів їх сімей;
- ⇔ права і свободи, які постраждали від тимчасової окупації та збройного конфлікту;
- ⇔ дотримання верховенства права при здійсненні правосуддя;
- ⇔ дотримання права людини не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому що принижує її гідність, поводженню чи покаранню;
- ⇔ дотриманням прав громадян України, які перебувають у місцях несвободи за кордоном та на тимчасово окупованій території;
- ⇔ соціально-економічні права;
- ⇔ свобода слова в Україні;
- ⇔ дотримання права на приватність;
- ⇔ захист прав і свобод громадян України на міжнародному рівні;
- ⇔ дотримання прав на інформацію та звернення;
- ⇔ дотримання принципу недискримінації.

Не підлягають розгляду звернення Уповноваженим:

- ⇔ подані пізніше ніж через рік після виявлення порушення прав і свобод людини та громадянина (за наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років);
- ⇔ які розглядаються судами (Уповноважений зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду);
- ⇔ порядок розгляду яких встановлений кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, трудовим законодавством і законодавством про захист економічної конкуренції, а також законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про доступ до судових рішень», Кодексом адміністративного судочинства України, законами України «Про запобігання корупції», «Про виконавче провадження» ;
- ⇔ без зазначення місця проживання, не підписані автором (авторами), а також такі, з яких неможливо встановити авторство (таке звернення, визнається анонімним);

⇔ якщо вирішення питань, порушених у зверненні, не відноситься до компетенції Уповноваженого;

⇔ якщо розгляд звернення входить до компетенції іншого органу або особи (наприклад, звернення про роз'яснення рішення суду, порушення кримінальної справи);

⇔ повторні звернення від одного і того ж громадянина з одного і того ж питання, якщо перше вирішено по суті;

⇔ письмові звернення без підпису, направлені на електронну адресу (електронні звернення).

Уповноважений не розглядає звернень та не надає консультації:

➤ щодо спору між приватними особами, окрім випадків, коли особа є жертвою дискримінації;

➤ у справах, в яких між тими ж сторонами з того ж предмету вже вступило в силу рішення суду;

Уповноважений *не переглядає* аконність і обґрунтованість судових рішень, не відмінює та не змінює їх, процесуальних рішень прокурорів та органів досудового розслідування.

9.5. Правоохоронні органи в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні

Ефективна діяльність правоохоронних органів України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності та правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина в нашій державі.

В. Тацієм визначає «**правоохоронні органи**» як «спеціальні компетентні органи, уповноважені державою виконувати в установленому законом порядку функції і завдання щодо розслідування та попередження порушень закону, відновлення прав, захисту національної (державної) безпеки, підтримці законності і правопорядку, забезпечення права».

На думку С. Россохи, під **правоохоронним органом** необхідно розуміти такий державний орган, який Конституцією та законами України наділений певним обсягом прав і обов'язків щодо здійснення захисту прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави, шляхом вчинення специфічних дій примусового характеру, які проводяться в певній процесуальній формі.

Істотними ознаками правоохоронної діяльності є:

Термін «правоохоронні органи» вживається у наступних законодавчих актах: Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (стаття 1); Закон України «Про державну таємницю» (стаття 2); Закон України «Про захист суспільної моралі» (стаття 15); Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» (стаття 7), Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» (стаття 5), Закон України «Про національну безпеку України» (стаття 24), Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» (стаття 4).

Специфічні ознаки конституційно-правового статусу правоохоронних органів:

<p>ПО створені на принципах соціальної та правової держави</p>	<p>ПО призначені саме для забезпечення законності та правопорядку, захисту прав та інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави</p>
<p>ПО наділені відповідними правами і володіють специфічною компетенцією щодо попередження, припинення правопорушень та розгляду правових питань і справ, пов'язаних з правопорушеннями і захистом прав і свобод людини і громадянина</p>	<p>ПО мають правозастосовувати спеціальні заходи державного впливу аж до кримінального покарання (застосовується виключно судом)</p>

Основні завдання правоохоронних органів:

охорона законності та
правопорядку

захист прав і свобод
людини і громадянина

боротьба зі
злочинністю

ПРОФІЛАКТИКА
ПРАВОПОРУШЕНЬ

попередження та
профілактика
правопорушень

Отже, основними завданнями правоохоронної системи держави є організація та діяльність правоохоронних органів держави, спрямована на гарантування безпеки та захисту конституційних прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, держави та суспільства в цілому, з метою створення умов для відновлення порушених прав і свобод.

До правоохоронних органів належать:

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави

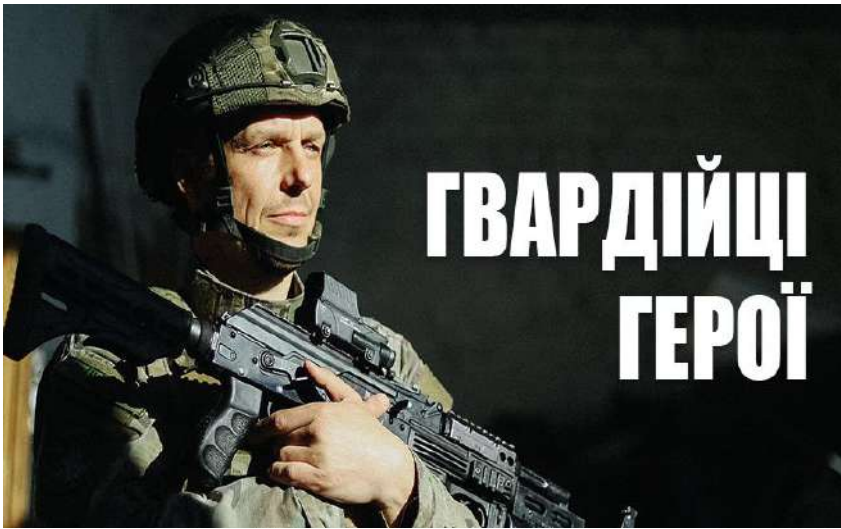
СИСТЕМА МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ:

Міністерство
внутрішніх справ
України

Національна гвардія України

Національна поліція України

Державна прикордонна служба України

Реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні

ДСНС

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

Бійці 20 Державної пожежно-рятувальної частини 1 ДПРЗ ГУ ДСНС у Житомирській області

НАЦІОНАЛЬНЕ
АНТИКОРУПЦІЙНЕ
БЮРО УКРАЇНИ

Завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

Державне бюро розслідувань

Завданнями Державного бюро розслідувань є своєчасне запобігання, виявлення, припинення, швидке розкриття та об'єктивне розслідування злочинів, віднесених до компетенції Бюро. У підслідності ДБР – найвищі посадовці, судді, працівники правоохоронних органів, ті, хто вчинив військові злочини.

9.6. Позасудовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина

Право на доступ до інформації в Україні є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України, а саме: право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Таку інформацію ніким не може бути засекречено.

У сучасному світі рівень

правового захисту прав та свобод людини і громадянина є ключовим показником демократизму суспільства і держави. У демократичній, правовій державі кожне право особи, закріплене належним чином, забезпечується всією повнотою влади. Особливе місце в системі засобів захисту прав, свобод та законних інтересів громадян посідає реалізація їх права на звернення. У ст. 40 Конституції України зазначено, що громадяни України мають право звертатися до органів державної влади і місцевого самоврядування та встановлено обов'язок органів влади та посадових осіб розглядати звернення й надавати обґрунтовані відповіді.

Право на звернення є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з організаційно-правових гарантій дотримання прав і свобод громадян.

Розгляд звернень громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Згідно до Конституції України (стаття 40), кожна людина має право направляти індивідуальні чи письмові звернення або особисто звертатись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових та службових осіб.

Правове регулювання здійснюється законами України «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», «Про особливості доступу до інформації у сферах

постачання електричної енергії, природного газу, теплопостачання, централізованого постачання гарячої води, централізованого питного водопостачання та водовідведення», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про відкритість використання публічних коштів» та «Про запобігання корупції».

Положеннями Закону України «Про звернення громадян» передбачено, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке ж право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Пропозиція (зауваження) – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, – невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів. На

обґрунтовану письмову вимогу громадянина термін розгляду може бути скорочено від встановленого цією статтею терміну.

Звернення громадян, які мають встановлені законодавством пільги, розглядаються у першочерговому порядку.

Голові Тетерівської ОТГ

Прізвище та ім'я

вул. Шевченка 25, с. Тетерівка,
Житомирський р-н, Житомирська
обл., 12420

Пертовського Івана Миколайовича

*Адреса проживання: вул. Травнева, с.
Тетерівка, Житомирський р-н,
Житомирська обл., 12420
тел. (097)1111111*

ЗАПИТ

*Щодо отримання
інформації*

На підставі абзацу третього статті 32 Конституції України, частини першої статті 5 Закону України “Про інформацію” та пункту 2 частини 1 статті 10 Закону України “Про доступ до публічної інформації” прошу Вас надати інформацію про використання Тетерівською селищною радою бюджетних коштів за четвертий квартал 2022 року.

Відповідь прошу надати протягом терміну, що встановлений частиною першою статті 20 Закону України “Про доступ до публічної інформації” у письмовому вигляді за вказаною вище адресою мого місця проживання.

Про готовність відповіді прошу повідомити за номером телефону: 097-111-11-11.

_____ **Іван ПЕРТОВСЬКИЙ**

«09» січня 2023 року

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняттю «механізм забезпечення прав людини».
2. Охарактеризуйте судовий механізм захисту прав людини.
3. Хто є суб'єктами захисту прав людини?
4. Дайте загальну характеристику конституційному правосуддю в Україні.
5. Хто є суб'єктом звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою?
6. Дайте загальну характеристику правовому статусу Омбудсмена.
7. Чи є ефективною діяльність Уповноваженого в Україні?
8. Проаналізуйте роль національної поліції у захисті прав людини.
9. Дайте загальну характеристику поняттям: «пропозиція», «скарга», «заява».

Теми для рефератів, повідомлень та презентацій:

1. На основі тексту Конституції України складіть схему класифікації прав людини (особисті, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні), виписавши до кожної з груп окремі права та вказавши статті, у яких вони закріплені.
2. Звернення українських громадян до Конституційного Суду: теорія і практика.
3. Правозахисні організації в Україні.

Теми для есе:

3. «Людина має відчуття обов'язку лише тоді, коли вона вільна» (А. Бергсон).
4. «Свобода нічого не вартує, якщо вона не включає в себе свободу помилятися» (М. Ганді).
5. «Свобода означає відповідальність, ось чому більшість людей боїться її» (Дж. Б. Шоу).

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

Нормативно-правові акти

1. Application 012/2017 - Prof. Léon Mugesera v. Republic of Rwanda. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/finalised>
2. Arturo Ribón Avila v. Colombia, Case 11.142, Report N° 26/97, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 444 (1997). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/cases/1997/colombia26-97a.html>
3. Case of Ivcher-Bronstein v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 6 February 2001, pp. 39-41, paragraphs 78-82. URL: <https://www.african-court.org>
4. Case of the Constitutional Court v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 31 January 2001, pp. 33-35, paragraphs 58-62. URL: <https://www.african-court.org>
5. Completion Strategy Report: Prosecutor Brammertz's address before the United Nations Security Council, Press Release. 2014. URL: <http://www.icty.org/sid/11599>
6. Inter-American Court of Human Rights URL: https://www.corteidh.or.cr/que_es_la_corte.cfm?lang=en
7. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37077-treaty_charter_on_rights_of_women_in_africa.pdf
8. Application 002/2013: african commission on human and peoples' rights v. the Republic of Libya. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/5f5/604/185/5f5604185e3fc769877805.pdf>
9. American Convention on Human Rights of November 22, 1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf>
10. Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. Офіційний сайт Африканського союзу. [Електронний ресурс]. URL: <https://au.int/en/legal-organs>
11. Декларація про державний суверенітет України // Відомості ВРУ. 1990. № 31. Ст. 429.
12. Декларація тисячоліття ООН від 8 вересня 2000 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_621
13. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25 жовтня 2005 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926

14. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017
15. Договір про створення Економічного союзу від 24 вересня 1993 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_051_32
16. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 4. 11. 1950 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
17. Європейська хартія місцевого самоврядування (15 жовтня 1985 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
18. Загальна декларація прав людини ООН. Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
19. Заключний акт НБСЄ, підписаний 1 серпня 1975 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернетсайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055
20. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (від 18 грудня 1979). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
21. Конвенція про права дитини (від 20 листопада 1989 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
22. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011
23. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.03.2020 року).
24. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.
25. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права ООН. Міжнародний документ від 16.12. 1966 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
26. Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»: Указ Президента України від 27 березня 2001 року № 215
27. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України (від 8 липня 2011 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

28. Про громадянство: Закон України (від 18 січня 2001 р.) // Верховна Рада України. Офіційний сайт.// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

29. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України (від 20 жовтня 2014 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

30. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України (від 5 квітня 2014 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

31. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 року. Відомості Верховної Ради України. 1994. №27. ст. 218.

32. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.

33. Про закордонних українців: Закон України (від 4 березня 2004 року) // Оф. сайт ВРУ // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4381-17>

34. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

35. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита: Наказ Міністерства фінансів України від 07 липня 2012 року № 811.

36. Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України: Наказ Міністерства закордонних справ України від 23 квітня 2018 року № 182.

37. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.

38. Про національні меншини: Закон України від 25 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 36. ст. 529.

39. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015р. / Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

40. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 18. Ст. 101.

41. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. ст.176
42. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України (від 22 вересня 2011 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
43. Про правовий статус іноземців: Закон України від 4 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 23. Ст. 161.
44. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 617.
45. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. // Відомості ВРУ. 1991. № 38. Ст. 502.
46. Про статус суддів та судоустрій: Закон України 2016 р. № 1402-VIII // Верховна Рада України. Офіційний сайт. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
47. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України 1997р. / Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
48. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. // Офіційний вісник України. 2000. № 30. Ст. 1648.
49. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055
50. Статут ООН. Міжнародний документ від 26. 06. 1945 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_010
51. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
52. Статут Ради Європи // Зібрання чинних міжнародних договорів України від 2006 – 2006 р., № 5, / Книга 2 /, стор. 435, стаття 1270
53. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Література:

1. Buis E.J. The Implementation of International Humanitarian Law by Human Rights Courts: The Example of the Inter-American Human Rights System / Emiliano J. Buis // International humanitarian law and human rights law : towards a new merger in international law / Edited by Roberta Arnold and Noelle Quenivet. Boston, 2008. P. 269-293. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.academia.edu/2469767/>

2. Dörrie P. The Wars Ravaging Africa in 2016 [Електронний ресурс] // The National Interest. 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-wars-ravaging-africa-2016-14993>
3. Human rights watch. World report 2020. Events of 2020. – United States of America, 386 p. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/01/2021_hrw_world_report.pdf
4. Jorgensen R. F. Human Rights in the Age of Platforms. – The MIT Press, 2019. – 392 p. URL: <http://www.e-booksdirectory.com/details.php?ebook=12358>
5. War's Overlooked Victims. Violence against Women // The Economist. 2011. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.economist.com/international/2011/01/13/wars-overlooked-victims>.
6. Wiesener C. The Application and Interplay of Humanitarian Law and Human Rights Law in Peace Operations, with a Particular Focus on the Use of Force. [Електронний ресурс]. URL: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/38164>. P. 236-237.
7. Winks B.E. A covenant of compassion: African humanism and the rights of solidarity in the African Charter on Human and Peoples' Rights. – P. 453. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.scielo.org.za/pdf/ahrlj/v11n2/07.pdf>
8. Асірян С. Р. Концепція захисту прав людини в статуті ООН. Альманах міжнародного права. Вип. 11. [Електронний ресурс]. <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v11/9.pdf>
9. Бабін Б. В. Права людини та громадянське суспільство : навч. посібн. Для студ. вищих навч. закладів / Б. В. Бабін, А. В. Ковбан. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.
10. Бедрій Р.Б. Конституційно-правові основи громадянства України. Монографія/ Р.Б. Бедрій. Львів, Львівський національний університет внутрішніх справ, 2006. 164 с.
11. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. Ужгород, 2003. 189 С.
12. Битяк Ю. П. Права і свободи людини в умовах глобалізації / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк // Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 80–93.
13. Бобровник С.В. Класифікація прав // Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 95-101.
14. Генезис прав людей. Офіційний сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини. [Електронний ресурс]. <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>
15. Гнатовський М.М. Застосування міжнародного гуманітарного права органами міжамериканської системи захисту прав людини / М.М. Гнатовський. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. № 6. 2012. С. 3-8
16. Головатий С. Про людські права: лекції. Київ: Дух і літера, 2016. і-ххiv, 760 с.

17. Горін Н. Права людини: філософське обґрунтування та юридичний вимір / Н. Горін // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 2. – С. 13–32.
18. Дашо Т. Ю. Захист прав і свобод людини та громадянина на етапі формування громадянського суспільства. Львів, 2017. [Електронний ресурс]. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2486/vnulpurn201581319.pdf>
19. Еволюція прав людини. «КОМПАС»: Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. [Електронний ресурс]. <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-evolution-of-human-rights>
20. Єльнікова М. О. Історичні передумови сучасної концепції прав людини і громадянина / М. О. Єльнікова // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах : VII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (26–27 верес. 2014 р.). Харків, 2014. С. 191–192.
21. Загальна теорія держави і права : [підручник] / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Х. : Право, 2009. 584 с.
22. Зубар І.В. Інституційні засади функціонування регіональних підсистем сучасного міжнародного права. Альманах міжнародного права. 2015. Вип. 7. С. 59-72. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2015_7_8.
23. Іванків І. Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.
24. Конституції зарубіжних країн / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. Х.: ФІНН, 2009. 664 с.
25. Конституційне право України : [підручник] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х. : Право, 2008. 416 с.
26. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д.Д. Коссе [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/15916/%C4>.
27. Кравчук В. М., Юхимюк О. М., 2010 Юридичні науки. 25, 2010. [Електронний ресурс]. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4822/3/nv_vnu2010_25.pdf
28. Крестовська Н. М. Ювенальне право України : іст.-теорет. дослідж. : монографія. О.: Фенікс, 2008. С. 268
29. Кушніренко О.Г., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Возгрін С.Ю., Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 1 [Електронний ресурс]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6613/1/>
30. Ладигін С.Д. Конституційно-правове регулювання інституту громадянства та проблема подвійного громадянства в Україні / С.Д. Ладигін, О.В. Нестеренко // Юридична Україна. № 4 (76). 2009. С. 25–29.

31. Левенець А. В. Гуманітарна інтервенція як виняток з принципу невтручання у справи держав Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 1(34)
32. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О.Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 89-93.
33. Мартинюк Р. С. Теорія прав людини. Навчальний посібник. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 218 с.
34. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти / М.М. Мацькевич. Науковий вісник Вип. 4. Вид. Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014 С. 54-66
35. Мендеграл Т.І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Т.І. Мендеграл ; Національна академія внутрішніх справ. К., 2013 20 с.
36. Москвич Л. М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) : монографія / Л. М. Москвич, С. О. Іваницький, І. О. Русанова ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Х. : Фінн, 2009. 488 с
37. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів. Часопис Київського університету права. 2011. №2. URL http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_2/298
38. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні : [монографія] / В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева. Х. : Право, 2009. 128 с.
39. Огородник А.П. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. Право України. 2008. № 6. С. 14–18
40. Оніщенко Н. М. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності) / Н. М. Оніщенко // Право України. 2013. № 9. С. 176–193.
41. Опольська Н.М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с
42. Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця: Твори. 2021. 408 с.
43. Петришин О., Христова Г. Види прав людини // Теорія держави і права / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. С. 302-304.
44. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2015. 184 с.

45. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 2. Том 1. 2017, http://apnl.dnu.in.ua/2_1_2017/2_1_2017.pdf#page=35
46. Рабінович П. М. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання / П. М. Рабінович // Право України. 2015. № 2. С. 9–23.
47. Разметаєва Ю. С., Доктрина та практика захисту прав людини Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018 364 364 с.
48. Россоха С. В. Правоохоронні органи державни в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / С.В. Россоха; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 20 с.
49. Санін С.В. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства / С.В. Санін // Столична юстиція. 2014. № 6(31). С. 27–30.
50. Серьогін В.О. Аватар: право на існування у кіберпросторі. Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 груд. 2017 р.) ; Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-54
51. Сльозко Т. М. Інституційна теорія в обліковій науці: деякі проблеми дефініцій. Materialy X Mizinarodni vedecko-prakticka conference ["Dny vedy – 2014"], (Praga 27.03.2014 – 05.04. 2014.) / Dil 5. Ekonomicke vedy. Praga. PH "Education and science s.r.o. 2014", 2014. С. 80–83
52. Совгиря О.В. Конституційне право України : [навчальний посібник] / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. К. : Юрінком Інтер, 2007. 632 с
53. Суржинський М. І. Громадянство як конституційно-правовий інститут: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 23 с.
54. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. Загальні проблеми правової науки. 2012. № 4 [71]. С. 3–17.
55. Тімашов В. О. Формування та встановлення сучасної концепції прав і свобод людини та громадянина / В. О. Тімашов // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 1. С. 121–129.
56. Толкачова І.А. Підстави набуття громадянства в Україні і країнах СНД / І.А. Толкачова // Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 101–105.
57. Троян, Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки / Яна Троян // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 210-215.
58. Христова Г., Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції . Вісник №2 Загальні проблеми правової науки. [Електронний ресурс]. https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf

59. Чирик О.Ю. Адміністративно-правові засади набуття громадянства України 2015. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, 21 с.

60. Чорна С., Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємництво, господарство і право. 8/2020 [Електронний ресурс]. <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/8/31.pdf>

61. Чушенко В. І., Заєць І. Я. Конституційне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.

62. Шаповал В. М. Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти) / В. М. Шаповал // Право України. 2015. № 2. С. 24–45.

63. Шаптала Н.К. Конституційне право України : [навчальний посібник] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 470 с.

64. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики) : монографія / Н. Г. Шукліна. К. : Центр навч. л-ри, 2005. 312 с.

65. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник / І. А. Шуміло. Вид. «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 168 с.

66. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Т. 5: П–С. К.: Укр. енцикл., 2003. 736 с.

Електронні ресурси:

1. HURIGHTS OSAKA. URL: <https://www.hurights.or.jp/english/who-we-are.html>

2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL:

3. Офіційний сайт «Безоплатна правова допомога». URL: <https://legalaids.gov.ua/>

4. Офіційний сайт «Судова влада України». URL: <http://www.court.gov.ua/>

5. Офіційний сайт Асоціації держав Південно-Східної Азії. URL: <https://asean.org/>

6. Офіційний сайт Африканського Союзу. URL: <https://au.int/en/overview>

7. Офіційний сайт Африканського суду з прав людини і народів. URL: <https://www.african-court.org/wpafc/>.

8. Офіційний сайт Африканської комісії з прав людини і народів. URL: <https://achpr.au.int/>

9. Офіційний сайт Верховного комісара у справах національних меншин URL: <https://www.osce.org/hcnm>

10. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <http://www.scourt.gov.ua/>

11. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>
12. Офіційний сайт Європейська комісія «Демократія через право». URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>
13. Офіційний сайт Європейський Суд (Court of Justice of the European Union). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/court-justice-european-union-cjeu_en
14. Офіційний сайт Європейського парламенту. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
15. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
16. Офіційний сайт Європейської Ради. URL: <https://www.age-platform.eu/council-european-union>
17. Офіційний сайт Комісії ООН зі становища жінок URL: <https://www.unwomen.org/en/csw>
18. Офіційний сайт Комітету з прав дитини. URL: (Committee on the Rights of the Child) <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/membership>
19. Офіційний сайт Комітету з прав інвалідів. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd>
20. Офіційний сайт Комітету з прав людини ООН URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr>
21. Офіційний сайт Міжамериканського суду з прав людини (Inter-American Court of Human Rights). URL: <https://www.corteidh.or.cr/index.cfm?lang=en>
22. Офіційний сайт Міжамериканської комісії з прав людини. URL: www.oas.org/en/iachr/
23. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: <http://www.icc.org>
24. Офіційний сайт Міжнародного Суду ООН. URL: <http://www.icj-cij.org>
25. Офіційний сайт Міжнародної організації праці. URL: <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>
26. Офіційний сайт Міжурядової комісії з прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії. URL: <https://asean.org/>
27. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/>
28. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>
29. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
30. Офіційний сайт Організації американських держав. URL: <https://www.oas.org>
31. Офіційний сайт Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ). URL: <https://www.osce.org/>

32. Офіційний сайт Організації Ісламського співробітництва. Комісія з прав людини. URL: <https://oic-iphrc.org/home/post/1>
33. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://www.un.org>
34. Офіційний сайт Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unesco-united-nations-educational-scientific-and-cultural-organization/>
35. Офіційний сайт Рада ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/home>
36. Офіційний сайт Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/web/portal/home>
37. Представництво Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/contact-us-ua>
38. Сайт Welsh Parliament. URL: <https://research.senedd.wales/research-articles/a-quick-guide-to-human-rights-in-wales/>
39. Сайт даних про організації системи ООН. URL: <http://www.unsystem.org>
40. Сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua>
41. Сайт Комісії міжнародного права. URL: <http://www.un.org/law/ilc>
42. Сайт Минуле та теперішнє. Для тих, хто цікавиться уроками історії. URL: https://mtt.in.ua/slovnyk_universaly-tsentralnoyi-rady/
43. Сайт міжнародних договорів. URL: <http://treaties.un.org/>
44. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua>
45. Урядовий портал (єдиний веб-портал органів виконавчої влади України) URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
46. Що таке права людини? Аналітика. Права людини. URL: <http://prava-lyudyny.org/shho-take-prava-lyudyny/>

Людські права: навчальний посібник. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. – 231 с.

Укладачі: кандидат юридичних наук Рудницька О.П., кандидат історичних наук Магась-Демидас Ю.І.

